

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
ФАКУЛЬТЕТ МОРСЬКОГО ПРАВА

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГАННОВЕРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ГОТФРІДА ВІЛЬГЕЛЬМА ЛЕЙБНИЦА (НІМЕЧЧИНА)

МАТЕРІАЛИ

XVIII міжнародної науково-практичної конференції

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ
ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ**

24 грудня 2025 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова оргкомітету – **Дубинський Олег Юрійович**, доктор юридичних наук, професор, проректор із науково-педагогічної роботи, економічних, юридичних та соціальних питань НУК імені адмірала Макарова, голова Миколаївського обласного відділення Центру українсько-європейського наукового співробітництва.

Секретар оргкомітету – **Ломжець Юлія Вікторівна**, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри морського та господарського права НУК імені адмірала Макарова.

Почесні члени організаційного комітету:

Гермельманн Клаас Фрідріх – доктор юридичних наук, професор, декан факультету права Ганноверського університету імені Готфріда Вільгельма Лейбніца (Німеччина);

Мазаракі Наталія Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету.

Члени організаційного комітету:

Дубова Катерина Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри морського та господарського права НУК імені адмірала Макарова;

Бараненко Дмитро Володимирович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права НУК імені адмірала Макарова;

Бортник Надія Петрівна – доктор юридичних наук, завідувач кафедри адміністративного та конституційного права НУК імені адмірала Макарова;

Достдар Руслана Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського та господарського права НУК імені адмірала Макарова.

С 76 **Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики** : матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 24 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 264 с.

ISBN 978-966-397-582-5

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на XVIII міжнародну науково-практичну конференцію «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики», яка відбулася 24 грудня 2025 р.

УДК 342.1-043.86(062.552)

ISBN 978-966-397-582-5

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2025

© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2025

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Путінізм як тотальна загроза правам людини Багрій Юрій Михайлович	10
The quality of law as a component of the principle of the rule of law Volokhov Oleksii Serhiiovych	12
Понятійно-правове мислення у Давньому Римі: сходження між казусом та абстракцією Кучеренко Денис Сергійович	16
Закон України «Про академічну доброчесність» в контексті розбудови правової держави в Україні Лекар Анатолій Михайлович	20
Становлення та розвиток англосаксонського права (common law) Московченко Микита Андрійович, Достдар Руслана Миколаївна	23
Концептуальна демаркація категорій легальності та легітимності у юридичному вимірі Новак Дмитро Євгенович	26
Народний комісаріат освіти української РСР та його роль в охороні дитинства у 1920-ті рр. Омарова Айсел Азад кизи	29
Соціально-політична онтологія як чинник імплементації норм права Паюк Владислав Леонідович	32
Аксіологічні орієнтири у висвітленні проблеми правової поведінки в умовах становлення правової держави Полонка Іванна Анатоліївна	34
Історичні аспекти становлення етичних принципів державної служби в Україні Тер-Арутюнян Віолетта Мігрєнівна	38

Розмежування публічного та приватного права: генезис та значення для романо-германської правової системи Черній Софія, Достдар Руслана	41
---	-----------

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС. ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Право на захист людей у воєнний час Личак Владислава Сергіївна	45
Інститут освітнього омбудсмена: український досвід та європейські моделі захисту прав Ломжець Юлія Вікторівна	50

НАПРЯМ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Сільське господарство як пріоритет розвиток економічного потенціалу держави: адміністративно-правові засади Бортник Надія Петрівна, Порхун Віталій Михайлович.....	54
Децентралізація як впливовий інструмент реалізації державної політики у сфері управління та адміністрування правової держави Горб Тимофій Андрійович	57
Правові аспекти охорони ґрунтів як об'єкта екологічної безпеки Данилюк Софія Михайлівна	60
Нормативно-правове регулювання захисту прав дитини в Україні Дзюба Олена Юріївна	62
Відновлювана енергетика: правові засади розвитку в Україні Дубинський Олег Юрійович.....	69
Правове забезпечення інституту радника з питань молоді голови Національного агентства України з питань державної служби в умовах воєнного стану Кривцов Артем Олегович	72
Історико-правова трансформація адміністративного суду в Україні Маркін Сергій Ігорович	75

Сейблкоїни: технологічні засади та нормативні передумови регулювання	
Самсін Роман Ігорович.....	78
Основні моделі саморегулювання господарської та професійної діяльності	
Шевченко Михайло Вікторович.....	82

НАПРЯМ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Гендерні аспекти захисту честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві України	
Алфьорова Тетяна Миколаївна.....	85
Проблеми підтвердження родинних зв'язків при оформленні грошового забезпечення сім'ям зниклих безвісти: практичний аспект	
Гелецька Ірина Олександрівна	89
Авторське право на об'єкти, створені штучним інтелектом (у контексті законодавства України)	
Дубова Катерина Олександрівна.....	92
Реалізація судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права	
Жукевич Ігор Васильович	94
Роль принципів цивільного судочинства у гарантуванні права на справедливий суд	
Зленко Сергій Миколайович.....	100
Цивільно-правові аспекти обмеження права власності в умовах воєнного стану	
Ільчишин Віталій Васильович.....	103
Хартія ЄС про основоположні права та Цивільний кодекс України: кореляція норм про особисті немайнові права	
Коляда Семен Вікторович	107
Aditio hereditatis у римському праві та його вплив на сучасне спадкове право України	
Лежнєва Тетяна Миколаївна	111

Реформування інституту спадкування в Україні в контексті рекодифікації цивільного законодавства Ломакіна Олена Анатоліївна	115
Щодо витрат у справі про неплатоспроможність фізичної особи Сольський Володимир Степанович	118
Юридичний конфлікт як підстава для захисту прав пацієнтів Філіппських Марія Олександрівна	121
Правовий статус підприємств після скасування Господарського кодексу України Цьомра Володимир Юрійович	124
Обмеження права власності іноземних громадян в Україні Ярема Олена Олегівна	127

НАПРЯМ 5. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Почерк серійних вбивць Данилюк Олександра Віталіївна	131
Шкода в кримінальному законі: прогалина чи колізія? Демчук Олег Володимирович	135
Окремі обставини, що підлягають встановленню під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів Дрозд Віталій Юрійович	140
Корупційні злочини як виклик становленню правової держави: кримінально-правові та криміналістичні аспекти Дубіна Єлизавета Едуардівна	145
Пробаційний нагляд в Україні: національна модель та зарубіжний досвід Золотаренко Софія Ігорівна	147
Суб'єкти фінансових розслідувань Колосовський Євген Юрійович, Манченко Олег Вікторович, Барташук Максим Олександрович	151

Субпідрядники як суб'єкти кримінальних правопорушень у будівельній галузі	
Крамаренко Ігор Валерійович	154
Природа інформаційної діяльності за частиною 6 статті 111-1 КК України	
Крот Марина Анатоліївна	158
Сутність і зміст перевірки як етапу проведення розслідування з використанням відкритих цифрових даних: вимоги протоколу Берклі	
Маркіна Анна Валеріївна	161
Щодо суб'єктів військових кримінальних правопорушень: проблеми та перспективи законодавчої регламентації	
Оробець Костянтин Миколайович	165
«Нордична (неоаболіціоністська) модель» протидії проституції	
Пердейко Ольга Іллівна.....	169
Питання пріоритезації діяльності прокурорів у кримінальних провадженнях у контексті положень міжнародних документів	
Подкопаєв Сергій Васильович.....	174
Внесок Чезаре Ломброзо у формування антропологічної школи кримінального права	
Сковронська Вікторія Юріївна	178
Добровільна згода: національний погляд крізь призму європейських цінностей	
Слободянюк Дар'я Олександрівна	182
Засада законності як гарантія обмеження державного примусу в кримінальному провадженні	
Тарасюк Сергій Миколайович	185
 НАПРЯМ 6. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Про підходи до розуміння поняття міжнародного договору	
Варгуляк Олена Геннадіївна.....	190

Міжнародно-правові аспекти забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку в аграрній сфері Денисяк Микола Миколайович	193
Проблемні аспекти застосування антидемпінгових заходів в Україні в контексті міжнародно-правових зобов'язань Кілочек Анастасія Андріївна	197
Міжнародне гуманітарне права та міжнародне право прав людини: застосування в умовах збройного конфлікту Концовенко Даніїл Дмитрович	202
Returning Ukraine's children: can mediation help? Krestovska Natalia Mykolaivna	204
Справедливість покарання: антиномія сприйняття (на прикладі окремих союзницьких судових процесів над воєнними злочинцями в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні) Кузьмін Едуард Едуардович	210
Сучасні закони і звичаї війни Тодорова Олександра Віталіївна	213
Поняття екологічних злочинів у сучасному міжнародному праві Шашурина Наталія Геннадіївна	216

НАПРЯМ 7. ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ

Правові сім'ї Західної Європи: характерні риси та значення для євроінтеграції України Бурих Анастасія Геннадіївна, Достдар Руслана Миколаївна ...	220
Судовий прецедент в Україні в контексті євроінтеграційних процесів Грушко Олена, Достдар Руслана	224
Принципи трудового права у світлі імплементації acquis communautaire у сфері праці Жигалкін Іван Павлович	227
Засади трудового права Європейського Союзу Жуковська Катерина Ігорівна, Достдар Руслана Миколаївна	232

Профспілковий контроль як інструмент забезпечення добросовісності у сфері праці в умовах євроінтеграції Костогриз Ярослав Олегович	234
Суб'єкт правопорушення в конкурентному праві Європейського Союзу Скундзя Максим Михайлович	238
Захист прав споживачів в контексті виконання Україною угоди про асоціацію з ЄС Чернега Роман Тарасович	241
Європейський вимір розвитку кримінального процесу та трансформація національних правових систем Чертиков Андрій Володимирович, Достдар Руслана Миколаївна	246
Державна стратегія підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників: європейський вимір Чуприна Юлія Анатоліївна	249
Значення компаративістики в євроінтеграції України Яковенко Ірина Сергіївна, Достдар Руслана Миколаївна	253
Формування загальнонаціонального культурно-комунікативного середовища України в умовах європейської інтеграції у період українсько-російської війни Ялова Оксана Володимирівна	256

НАПРЯМ 8. ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ПРАКТИКИ. БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ

Професійна правнича допомога адвоката у митній сфері у справах про адміністративні правопорушення Сфіменко Віктор Дмитрович	261
--	-----

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-1>

ПУТІНІЗМ ЯК ТОТАЛЬНА ЗАГРОЗА ПРАВАМ ЛЮДИНИ

Багрій Юрій Михайлович

*аспірант кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Сучасний світ переживає дуже тривожні часи: зруйновано світовий порядок, що був усталеним з часів закінчення Другої світової війни, перекроєно карту Європи, яка не змінювалася з того ж часу, країни Заходу приймають мільйони біженців від російсько-української війни, від палестино-ізраїльської війни, міжнародне право перестало бути дієвим, насильство стало чи не основним засобом вирішення міжнародних проблем тощо. Тривалий час західний світ жив ілюзією того, що демократія перемогла раз і назавжди, і можна розслабитися, жити не напружуючись, безпечно і сито. Проте нині виявилось, що це були лише марні сподівання. Світові диктатури нині стали агресивними, як ніколи, наступ на демократію чинять дружно і наполегливо. Вісь зла Москва- Пекін- Пхеньян розширюється, до них доєднуються Іран та Індія, яка тривалий час тягнулася до Заходу. Нині світова демократія дає тріщини – трясє трампістську Америку, яка жертвує демократичними цінностями та принципами на угоду олігархату, Угорщина на чолі з Орбаном та Словаччина на чолі з Фіцо жертвують ними в обмін на дешеві путінські енергоносії. Колись Солон на пропозицію персів здати без бою державу в обмін на купу срібла, сказав: «Ми не міняємо свободу на гроші». Але це був Солон, в нинішніх Угорщині та Словаччині розмінюють свободу на путінські гроші без особливих роздумів.

Демократія переживає важкі випробування і складно нині однозначно мислити, що вона з ними впорається, бо історія рухається непередбачено. Загроза диктатур – це найперше удар по правах людини, які є найбільшою демократичною цінністю. Людство зробило багато, щоб їх захистити, але, як нині виявилось, не так уже й багато.

Міжнародна система захисту прав людини нині виявилася неспроможною адекватно відреагувати на загрози правам людини від сучасних диктатур.

Особливо агресивною та безжалісною стосовно прав людини виявилася путінська диктатура. Це засвідчила широкомасштабна російсько-українська війна, яка триває четвертий рік. Путінізм – це новітній фашистсько-нацистський режим, проте те, що він новітній не означає, що він сутнісно відрізняється від, напр., німецького 30–40 рр. минулого століття, чи радянського сталінської епохи. Сутність залишилася незмінною – це ідеологія і практика людиноненавистництва, що особливо добре видно на прикладі нинішньої російсько-української війни. А ще були Придністров'я, Грузія у 2008 році, Сирія зовсім недавно, Афганістан, нагорний Карабах і т.п. в минулому столітті. Рашизм нині став просто багатограннішим і філіграннішим, він винаходить все нові способи знищення людини і життя. Він веде гібридну війну, воюючи з усім людським і людяним, усіма можливими способами і засобами. В хід ідуть, окрім економічних та політичних засобів, міфи про «великий руський народ», який покликаний всіх «асвабодж-дять», незалежно від того, просять його про це, чи ні; міф про «велику русскую культуру», яка є взірцем для всіх «малих» культур і народів, хоча насправді є імперською; міф про «велику русскую армію», яка виявилася ордою вбивць, гвалтівників і грабіжників; міф про «єдиний руський народ» і його «єдиний, обчий руський язык», частина якого відбилася від рук і стала розмовляти українською мовою, стала бандерівцями і українськими нацистами і т.п. Насправді Путін мріє про відновлення імперії, а себе бачить новоспеченим імператором. Він розуміє, наскільки небезпечним є для Росії український народ з його прихильністю до природно-правового життя, духу демократії, свободи, вільнодумства тощо, а тому порятунок свого режиму вбачає у знищенні України як суверенної держави і українців як носіїв демократичних цінностей. Тому війна для нього – це єдиний спосіб вирішити його проблему.

Уже в часи стародавнього Риму завойовники знали, що, якщо хочеш завоювати країну, треба знищити індивідуальні права та свободи людей, тому окупанти, здійснивши вторгнення, застосовували насильство в різних формах до населення. Те ж саме зробив і Путін, вторгнувшись в Україну. Буча була не в одному українському місті та селі. Рашизм як тотальне насильство стосовно людини не визнає ніяких її природних прав. Природні права людини – це принципи права, заломлені крізь призму індивідуального буття людини. Їх не випадково називають невідчужуваними, бо їх реалізація – це і є людське життя. Реалізуючи свої природні права, людина стверджує свою самість, розкриває свої сутнісні риси, формується як повноцінний людський

індивід. Будь-яке обмеження прав людини має бути дуже обґрунтованим і обережним, бо неможливість реалізації природних прав людиною зумовить в кінцевому підсумку її частковість, нереалізованість як індивіда.

Найперше рашистська агресія загрожує вітальним правам людини, зокрема праву людини на безпеку. Безпека – це захищеність людини від зовнішніх та внутрішніх загроз, такі умови, при яких людина має можливість жити розмірено, повноцінно, здійснювати свої права, без тривоги про себе і своїх рідних. Коли озброєний агресор вторгається на твою землю, у твій дім, коли ти стаєш мішенню для ворога, твоя безпека зникає. Путіністи хворі хронічно на знищення всього живого. Агресія в Україні – це для них насолода – народ, який ніколи не знав, що таке свобода і як нею користуватися, який був і є вічним рабом власної влади, випустив, об'єктивував свою несвідому руйнівну енергію в українських селах і містах в найрізноманітніших формах: вбиваючи, гвалтуючи, калічаючи, принижуючи, спалюючи, катуючи, викрадаючи тощо українців, знищуючи їх домівки, міста і села. Порушення права на безпеку зумовлює порушення низки природних прав: на життя, на повагу до твоєї гідності, честі, право на справедливість, індивідуальну свободу, право на недоторканність, на свободу слова, думки тощо. Путінізм – це тотальна загроза людині, її правам, і, оскільки Путін не збирається зупинитися на Україні, в його плани входить підкорення, принаймні, частини Європи, то нині всі демократичні нації, прогресивні громадяни повинні використати всі засоби, щоб подолати московського агресора.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-2>

THE QUALITY OF LAW AS A COMPONENT OF THE PRINCIPLE OF THE RULE OF LAW

Volokhov Oleksii Serhiiovych

*Candidate of Sciences (Law), Attorney at Law,
Partner of SLA Attorneys
Kyiv, Ukraine*

The rule of law stands as a cornerstone of just governance, ensuring that power is exercised through predictable, fair, and accountable legal mechanisms. At its heart lies the quality of law, the attributes that render laws effective, legitimate, and capable of guiding human behavior while

safeguarding individual dignity. Poor-quality laws, vague, retroactive, or unstable and ineffective, undermine trust in legal systems and enable oppression, transforming the rule of law into mere rule by law.

The Venice Commission Report № 0512/2009 "On the Rule of Law" adopted at the 86th plenary session on March 25–26, 2011, states the following: The Venice Commission, based on T. Bingham's definition of the rule of law, concluded that there is eight "ingredients" of the rule of law, which include: (1) Accessibility of the law (that it be intelligible, clear and predictable); (2) Questions of legal right should be normally decided by law and not discretion; (3) Equality before the law; (4) Power must be exercised lawfully, fairly and reasonably; (5) Human rights must be protected; (6) Means must be provided to resolve disputes without undue cost or delay; (7) Trials must be fair, and (8) Compliance by the state with its obligations in international law as well as in national law. (para. 37). Also in this Report, in explaining the concept of "legal certainty," it is emphasized that the necessary elements of the rule of law are: (1) Legality, including a transparent, accountable and democratic process for enacting law (2) Legal certainty (3) Prohibition of arbitrariness (4) Access to justice before independent and impartial courts, including judicial review of administrative acts (5) Respect for human rights (6) Non-discrimination and equality before the law (para. 41) [1].

Among all the necessary elements of the rule of law, as mentioned by the Venice Commission Report, the principle of legal certainty is essential to the rule of law (para. 44). It means that interim characteristics of law provide legal rules that are clear and precise and imply that the law is implemented in practice. While the quality of law is not explicitly identified in the Venice Commission Report as one of the necessary elements or components of the rule of law, it is evident that it derives from the principle of legal certainty.

The quality of law is a broader dimension of the rule of law, highlighting the positive characteristics of law and demonstrating that legislation can be enacted to protect human rights. High-quality legislation is characterized by internal features, primarily by the content and specifics of the adoption of normative legal acts. It is possible to influence the quality of legislation by improving the rules of the legislative process, controlling parliamentary activity, and related measures. This category primarily concerns lawmaking. The quality of legislation can be assessed by examining its content and evaluating conflicts, clarity of terminology, and associated factors.

Drinoczi T. establishes the concept (definition) of legislative quality or good legislation as:

1. An interdisciplinary approach to legislation that promotes the planned achievement of short, medium, and long-term social and economic goals through an open and evidence-based process, which involves developing and

adopting efficient and enforceable laws, as well as assisting in their implementation.

2. Approaches that combine the concepts of legislative and regulatory quality, and

3. which implies, or even requires, a high-quality legislative process [2, p. 220].

The quality of legislation can be assessed based on key attributes:

- 1) clarity (the comprehensibility of the text);
- 2) precision (convincing expressive accuracy);
- 3) unambiguity (a single meaning);
- 4) accuracy, and simplicity of language.

Consequently, the lawmaker must have the skill to clearly articulate the legislative intent in accordance with general legislative principles to adhere to the rule of law [3, p. 584].

The quality of a law is achieved through the rationality of the legislator's actions, i.e., by holding public debates, considering the issue, considering various rights and interests, and assessing proportionality in drafting the law, among other measures. The rationality of the legislator's actions entails a multifaceted assessment of facts, specialized studies, scientific analysis of the issues, and consideration of the opinions of international experts to produce high-quality legislation [4, P. 33].

The European Court of Human Rights (ECHR) also applies approaches developed over many years of practice, according to which the quality of a law means that it is accessible to interested parties and that the legislation is applied clearly and predictably; the lack of the necessary clarity and correctness in national legislation, which allows for different interpretations of such legislation, violates the criterion of "quality of law".

Thus, in the case of *Shchokin v. Ukraine* (applications 23759/03 and 37943/06, paras. 50–56), the ECHR noted that the rule of law, one of the fundamental principles of a democratic society, is inherent in all articles of the Convention; the lack of the required clarity and precision of the domestic law, offering divergent interpretations on an important fiscal issue, upset the requirement of the "quality of law" under the Convention and did not provide adequate protection against arbitrary interference by the public authorities with the applicant's property rights [5].

The ECHR interpreted the "quality of legislation" in a similar manner in another decision, namely in the case of *Serkov v. Ukraine* (application 39766/05, para. 42) where the Court stated that the lack of the required foreseeability and clarity of the domestic law on such an important fiscal issue, producing opposing judicial interpretations, upset the requirement of "quality of law" under the Convention [6].

In the ECHR case of *Funke v. France* (application 10828/84, para. 50), the Court clarified that the quality of domestic legal norms depends on the

precision with which legislation and judicial practice define the scope and conditions for the exercise of public authority, thereby eliminating any risk of arbitrariness [7]. It is precisely the "quality of the law" as a manifestation of the principle of the rule of law that is closely linked to other aspects of the rule of law, such as access to justice before independent and impartial courts, including judicial review of administrative acts.

The quality of law, as interpreted by the ECHR and by legal doctrine, is a broader dimension of the rule of law elements that highlights the positive characteristics of law and demonstrates that legislation can be enacted to protect human rights. The quality of law derives from the principle of legal certainty. It can be assessed by examining the content of the legislation and evaluating conflicts, clarity of terminology, and related factors.

Bibliography:

1. REPORT ON THE RULE OF LAW Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2011-003rev-e>
2. Drinóczi T. Concept of Quality in Legislation-Revisited: Matter of Perspective and a General Overview. *Statute Law Review*. 2015. Vol. 36, Issue. 3. P. 211–227. DOI <https://doi.org/10.1093/slr/hmv008>
3. Martitah, M., Hidayat, A., Anitasari, R. F., Rahman, M. A. M., & Aini, T. R. Transformation of the Legislative System in Indonesia Based on the Principles of Good Legislation. *Journal of Indonesian Legal Studies*. 2023. Vol. 8(2). P. 545–594. DOI <https://doi.org/10.15294/jils.v8i2.69262>
4. Popelier P. A Fundamental Right To Rational Law Making? An Exploration of The European Court Of Human Rights' Case Law. *International Scientific Conference The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space* (4-5 October 2012). P. 27–35. URL: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur- konf_2012_Qualit-Legal-Acts.pdf
5. CASE OF SHCHOKIN v. UKRAINE (Applications no. 23759/03 and 37943/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-100944%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-100944%22]})
6. CASE OF SERKOV v. UKRAINE (Application no. 39766/05) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-105536%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-105536%22]})
7. CASE OF FUNKE v. FRANCE (Application no. 10828/84) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57809%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57809%22]})

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНЬОМУ РИМІ: СХОДЖЕННЯ МІЖ КАЗУСОМ ТА АБСТРАКЦІЄЮ

Кучеренко Денис Сергійович

консультант з юридичних питань

*Громадської організації «Запорізький обласний центр культурного
розвитку «Парнас»*

м. Запоріжжя, Україна

Виголошенням слів і вчиненням дій, передбачених судовим ритуалом, учасники легісакційного процесу створюють для себе права та обов'язки, які являють собою єдино можливу форму вираження їхніх взаємних правових вимог. Будь-який відступ від передбаченої усної процедури тягне за собою нікчемність позовної вимоги та, як наслідок, програш справи. Із появою та поширенням писемності у римському понятійно-правовому мисленні відбувається відокремлення знаків і слів від предметів мислення, тому внаслідок пред'явлення позову ритуал втрачає свій регулятивний вплив на поведінку сторін справи. Після 125 року до н.е. законом Ебуція (лат. Lex Aebutia) у судову практику вводиться *формулярний процес* (лат. *processus formularis, per formulas agere, actiones per formulas*), який існує паралельно із легісакційним процесом до 17 року до н.е., коли Законами Юлія (лат. *Lex Iulia iudiciorum privatorum*) останній остаточно скасовується. Так, Гай повідомляє: «Але всі ці легісакційні позови поступово впали у немилість: через надмірну обтяжливість, запроваджену давніми правниками, справа дійшла до того, що найменша помилка призводила до програшу справи; тому законом Ебуція та двома законами Юлія ці урочисті словесні формули були скасовані й запроваджено судочинство за письмово складеними формулами» [1, с. 190]. Із запровадженням преторського та загальнонародного права формалізм перестає бути панівним принципом правовідносин, головна увага починає приділятися не формі, не умовностям і проголошеним словам, а суті відносин і намірам сторін. Засоби процесуального захисту застосовуються до всього різноманіття правових відносин. Шляхом аналізу численних казусів юристи виявляють у них повторювані структурні елементи. Це дозволяє їм виокремлювати типові ситуації (особливе) і на цій основі формувати відповідні поняття (загальне). Формулярний процес дозволяє виявляти суперечності між *ius civile* та новими преторськими формулами, між формою та змістом. Розв'язання вказаних суперечностей сприяє появі нових понять і принципів,

наприклад, *судочинства по добрій совісті* (лат. iudicia bonae fidei), *добросовісності* (лат. bona fides) тощо. Так, принцип *добросовісності* виникає із звичаїв торгового обороту та постає результатом інтерпретаційної діяльності юриспрудентів. При розгляді *позову доброї совісті* (лат. actio bonae fidei) суддя з'ясовує насамперед дійсну волю сторін, тобто те, чого сторони прагнули при укладенні договору, а не те, що виражено буквою закону чи договору.

У новому судовому процесі сторони викладають перед претором фактичну ситуацію та свої вимоги у вільній формі. У разі прийняття позову претор надає претензії позивача та запереченню відповідача конкретне юридичне значення (юридичну силу) установленням юридичного предмету спору у спеціальному приписі для судді, *формулі* (лат. formula, від forma – вид, образ). Права та обов'язки сторін, які виникають у конкретній фактичній ситуації, у формулі відділяються від неї. Після складення формули претором та схвалення її сторонами (лат. litis contestatio), вона спрямовується останнім призначеному судді із наказом розглянути справу. Формула, хоча з одного боку, і закріплюється преторським едиктом, має виключно індивідуальний характер, оскільки не відокремлюється від казусу як конкретної юридичної ситуації та її учасників. З іншого боку, вона є інструментом понятійно-правового мислення, в якому чітко визначаються фактичні обставини справи та підстави її розгляду. Формула має визначений зміст (лат. concepta verba), проте оновлюваність преторського едикту дозволяє надавати захист новим інтересам і відносинам. Основними структурними частинами формули (лат. partes formulae) є: *інтенція* (лат. intentio – намір, мета), *демонстрація* (лат. demonstratio – вказівка, від demonstrare – вказувати), *кондемнація* (лат. condemnatio – зобов'язальне присудження) та *ад'юдикація* (лат. adiudicatio – речове присудження). Писана формула має рухомі частини, що дозволяє розглядати як позови цивільні, засновані на праві (лат. actiones in ius conceptae), так і позови преторські, засновані на фактах (лат. actiones in factum conceptae). У разі, якщо вимога позивача, викладена у формулі, спирається на ius civile, то має місце формула, складена на підставі права (лат. formula in ius concepta). Якщо ж позов має фактичне обґрунтування – формула, складена на підставі факту (лат. formula in factum concepta). При цьому право позивача визначається *евентуально* (лат. determinatio iuris eventualis, від eventus – випадок), тобто залежно від доведеності чи недоведеності фактів, викладених у позові. Отже, право у формулярному процесі, на відміну від легісакційного, установлюється не *a priori*, а визначається *ex eventu litis* – за наслідками розгляду спору. До допоміжних частин формули належать: *фікція* (лат. fictio – вигадка, вимисел), *проскрипція* (лат. praescriptio – застереження) та *ексцепція* (лат. exceptio – вилучення, заперечення). Фікція являє собою

адресований судді на початку формули припис розглядати спір так, ніби факти, що не існують – існують (позитивна фікція) або відомі факти, що існують – не існують (негативна фікція). Р Єринг підкреслює роль фікції в оволодінні методом сходження від конкретного до абстрактного: «Навіть тоді, коли наука вже зносила свої дитячі черевки і тисячоліття вправа у мисленні нарешті дала їй ту впевненість і вправність абстрактного мислення, яка потрібна, щоб наново сформувати теоретичні основи вчення, усе ж як перший підхід до оволодіння цілком новою ідеєю – у теоретичній скруті – фікція може мати певне виправдання» [2, с. 297]. Фікції використовуються з метою застосування до конкретних фактичних ситуацій загальних принципів *ius honorarium*, насаперед, *equitas* і *bona fides*. Г. В. Ф. Гегель високо оцінює рівень понятійно-правового мислення римських юриспрудентів у застосуванні фікції: «До того ж *неконсеквентність* [логічну гнучкість] римських знавців права [юриспрудентів] та преторів варто вважати однією з їхніх найбільших чеснот, завдяки якій вони могли відступати від несправедливих й огидних інститутів; вони були змушені вигадувати хитромудрі, порожні словесні відмінності... і навіть недолугі виверти (а недолугість також є проявом логічної гнучкості), щоб дотримуватися букви «Дванадцяти таблиць»...» [3, с. 41–42].

Зазначена форма процесуального мислення сприяє переходу від казуїстики до абстрактних понять, перетворенню права з практичного інструменту у логічно побудовану систему понять. Структурованість формули вимагає не лише механічного застосування правових звичаїв та установлень, а й абстрактного осмислення правових понять. Давньоримські юристи починають мислити не лише через конкретні випадки, але й через абстрактні поняття. Вони виділяють родові та видові ознаки правових відносин; аналізують структуру юридичних фактів (дії, події, правопорушення тощо); конструюють типові договори та зобов'язання на основі загальних понять, які не залежать від конкретного випадку, а охоплюють цілий клас подібних ситуацій. Римляни перетворюють грецьку діалектику на мистецтво судження, а правове установлення розуміється ними як узагальнення спільних елементів рішень щодо певного класу справ. Процесуальна реформа створює умови для юридичної абстракції та теоретичного осмислення правових установлень. Формулярний процес стає фундаментальним кроком до абстрактного понятійно-правового мислення. При складанні формули у мисленні претора здійснюється діалектичне сходження (підіймання) від казусу (одиночного випадку у дійсності) – *конкретного* (лат. *concretum*) до поняття (загальної одволіклої правової формули) – *абстрактного* (лат. *abstractum*). При сходженні від реального конкретного до загального абстрактного, чуттєві уявлення випаровуються до ступеня найпростіших одволіклих означень, проте казус не відкидається,

а знімається в абстракції. Абстрактне поняття виникає не замість конкретного випадку, а як його усвідомлення, осмислення та узагальнення. Тобто, казус – це не «нижчий» етап, а вихідний пункт, який залишається присутнім в абстракції як її зміст. Отже, сходження від казусу до абстракції являє собою не формальний етап класифікації, а живий процес правового мислення. Під час ухвалення рішення суддя перевіряє відповідність абстрактної формули реальним фактам, а в його мисленні відбувається зворотний рух – сходження (спускання) від загального до одиничного, але вже осмисленого, поясненого, впорядкованого. При сходженні від абстрактного до конкретного одволіклі означення за допомогою мислення відтворюють конкретне, тобто реальну дійсність.

Таким чином, сходження від казусу до абстракції здійснюється у мисленні претора; сходження від абстракції до казусу – у мисленні судді, а двосторонній діалектичний рух – у науковому понятійному мисленні римського юриспрудента. Польський дослідник античної культури Т. Ф. Зелінський щодо досягнення давньоримською правовою думкою рівня науки зауважує: «...і наскільки ж великим є подвиг народу, який один спромігся... перейти до наукового правознавства, що має у своїй основі точні означення правових понять, а у своєму корпусі – операцію над ними... . Перехід цей у царині права здійснили частково греки, але особливо римляни; й у цьому полягає причина, чому римське право було, є і буде вихователем новітньої юриспруденції» [4, с. 159].

Література:

1. Gai Institutionum iuris civilis commentarii quattuor / recensuit Ph. E. Huschke. Editio separata altera. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri, 1873. 243 s.
2. Jhering R. von. Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. T. 3.1, verb. Aufl. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1877. 354 s.
3. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. Grundlinien der Philosophie des Rechts. Band 7 der Werke in zwanzig Bänden. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1989. 523 s.
4. Zieliński, Tadeusz. Our Debt to Antiquity. Reissued from the 1909 edition. Port Washington, NY : Kennikat Press, 1971. 240 p.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ» В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Лекар Анатолій Михайлович

*викладач-методист соціально-економічних дисциплін вищої категорії
Комунального закладу «Балтський педагогічний фаховий коледж»
м. Балта, Одеська область, Україна*

Війна за Незалежність України, яку Український Народ веде проти держави-агресора російської федерації з 2014 р., вимагає не тільки боротьби за суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України – в громадянському суспільстві існує потужний запит на розбудову реальної правової держави, мінімізацію корупційних виявів та доброчесну поведінку у всіх вимірах суспільного життя нашої держави, зокрема, в освітньому просторі. 18 грудня 2025 р. Верховна Рада України, прийняла у другому читанні і в цілому проєкт Закону України №10392 «Про академічну доброчесність», який уперше формує єдині комплексні законодавчі межі академічної доброчесності в системі освіти і науки – від загальної середньої до вищої освіти, науки, наукових досліджень, експертизи та присудження наукових ступенів, вчених звань та ін. [1; 2].

Даний закон, робота над проєктом якого велась близько п'яти років, має сприяти формуванню та утвердженню культури академічної доброчесності відповідно до європейських освітніх норм у закладах освіти, наукових установах та в суспільстві загалом, що є необхідною умовою розбудови засад правової держави в науково-освітньому просторі, інтеграції в європейський цивілізаційний вимір, підвищенню якості освітнього процесу й наукової діяльності та збільшення довіри до навчальних і наукових результатів та, згідно заяви Прес-служби Апарату Верховної Ради України: «...не має аналогів у державах європейського простору» [1].

Донині основними нормативно-правовими актами, які врегульовували академічну доброчесність, захищали інтелектуальну власність, були: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про авторське право і суміжні права» та ін. [6; 7]. Новий закон ще офіційно не оприлюднений та не набув чинності, тож попередньо визначимо його засадничі новели на основі аналізу остаточної редакції та порівняльної таблиці до проєкту Закону України № 10392 на офіційному вебпорталі ВРУ [4; 6].

Насамперед, документ установлює чіткий перелік порушень: плагіат; самоплагіат; приписування авторства; фабрикація; фальсифікація; недоброчесне оцінювання; несамотійне виконання завдань; надання або отримання недозволеної допомоги; академічний саботаж; схиляння до порушень академічної доброчесності; інституційні порушення та визначає конкретні види академічної відповідальності для всіх учасників освітнього процесу, включно з позбавленням акредитації чи підтримки держави у випадку системних порушень, відсторонення від викладання, позбавлення наукових ступенів тощо, що гарантує реалізацію принципу невідворотності покарання за правопорушення [4; 6].

Конкретизація виявів академічної недоброчесності дасть можливість уповноваженим органам, зокрема, Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК), яке брало активну участь в розробці законопроекту, систематизувати та каталогізувати корупційні ризики в освіті, що сприятиме боротьбі з подібними протиправними діями надалі [3].

Законом передбачено не лише механізми відповідальності, а й інструменти запобігання та профілактики порушень: заклади освіти та наукові установи зобов'язуються вибудовувати власні політики академічної доброчесності, зокрема через культивування етичних стандартів досліджень, навчання академічному письму, коректній роботі з джерелами та ін. [3].

Проект закону визначає сім міжнародновизнаних базових цінностей академічної доброчесності: чесність, довіру, повагу до авторства та гідності, справедливість, відповідальність, стійкість, рішучість у дотриманні доброчесних практик, які, на практиці, ляжуть в основу типових корпоративних нормативних документів закладів освіти України різних рівнів – так званих «Кодексів академічної доброчесності» [6].

Передбачено заборону реклами та посередницької діяльності написання навчальних і наукових робіт на замовлення, що сприятиме мінімізації цієї поширеної комерціалізованої недоброчесної практики, підвищенню якості освіти шляхом забезпечення самотійності виконання навчальних завдань здобувачами освіти, дотримання авторських прав та поваги до результатів інтелектуальної праці інших осіб [4; 6].

Законодавці реагують на нагальні та нормативно неврегульовані виклики сучасності в правовому освітньому полі: використання штучного інтелекту в академічній діяльності: матеріали, згенеровані комп'ютерними програмами не можуть вважатися авторськими, якщо факт їх використання не зазначено [4; 6].

Передбачено створення реєстру осіб, щодо яких застосовано обмеження за порушення академічної доброчесності, що має забезпечити

прозорість рішень компетентних органів та посилити довіру до документів про освіту, наукових ступенів і вчених звань [4; 6].

Отже, довгоочікуваний Закон України «Про академічну доброчесність», у разі не декларативного виконання, сприятиме утвердженню цінностей академічної доброчесності як в академічному середовищі, так і в суспільстві загалом, забезпеченню верховенства права в освіті, формуванню поваги до честі та гідності людини, культивуванню нульової толерантності до корупції та правопорушень, формуванню правової свідомості та правової культури всіх суб'єктів освітнього процесу та посилить процес розбудови реальної правової держави в Україні.

Література:

1. Верховна Рада України прийняла Закон «Про академічну доброчесність» : Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/269207.html> (дата звернення: 18.12.2025).
2. Верховна Рада ухвалила Закон, що встановлює єдині правила доброчесності в освіті і науці : Офіційний сайт Міністерства освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukhvalyla-zakon-shcho-vstanovliuie-iedyni-pravyyla-dobrochesnosti-v-osviti-i-nautsi> (дата звернення: 18.12.2025).
3. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Антикорпорал. Каталог корупційних ризиків. Освіта. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?sphere_id=35 (дата звернення: 19.12.2025).
4. Порівняльна таблиця до проекту Закону України № 10392 про академічну доброчесність : Верховна Рада України. Законопроекти. URL: itd.rada.gov.ua/7f974abc-0b85-485f-9c88-948692977afe (дата звернення: 19.12.2025).
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 18.12.2025).
6. Проект Закону про академічну доброчесність : Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43481>
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 19.12.2025).

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АНГЛОСАКСОНСЬКОГО ПРАВА (COMMON LAW)

Московченко Микита Андрійович

*студент бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Англосаксонська правова система є однією з найвпливовіших та найпоширеніших правових систем світу. Вона становить основу правового регулювання у Великій Британії та стала фундаментом для правових систем багатьох країн, що входять до англо-американської правової сім'ї. Її розвиток відбувався протягом тривалого історичного періоду, що сприяло формуванню унікального поєднання традиційного загального права, права справедливості та статутного права. Серед науковців, які досліджували цю проблематику, можна зазначити С. В. Васильєва, В. В. Власенко, Р. Давида, Ю. Корнелюка і Т. Кратко, Л. Луця, О. Русавську та інших.

У дослідженні В.В. Власенко зазначає, що формування англійського права тісно пов'язане із звичаєвими нормами англосаксонського періоду, які становили основу правового регулювання до нормандського завоювання 1066 року. Авторка підкреслює, що «загальне право» (common law) у його класичному розумінні почало формуватися саме після встановлення королівської влади нормандською династією, а його остаточне домінування над місцевими звичаями відбулося у XIV столітті [1, с. 4].

У період розвитку загального права виникла потреба у більш гнучких механізмах правового регулювання, що сприяло появі «права справедливості» (equity). В.В. Власенко вказує, що «право справедливості» було покликане доповнити і виправити недоліки загального

права», забезпечуючи можливість урегулювання тих правовідносин, які «common law» не охоплювало [1, с. 4].

Важливим етапом розвитку англосаксонського права стали реформи XIX століття, що привели до інтеграції «common law» та «equity» в єдину систему, де суди отримали повноваження застосовувати обидва елементи залежно від потреб конкретного випадку.

Сучасна англосаксонська правова система складається з трьох основних елементів: загального права, права справедливості та статутного права. Такий поділ забезпечує баланс між традиціями, судовою практикою та законодавчим регулюванням.

За даними Ю. Корнелюка і Т. Кратко, головною рисою англо-американської правової системи є «пріоритет судового прецеденту над іншими формами права» [2, с. 69]. У цій системі норми не створюються шляхом кодифікації, як у романо-германській правовій сім'ї, а формуються у процесі судового розгляду справ. Дослідники наголошують, що поєднання «common law» і «equity» дозволяє досягати балансу між формалізмом та гнучкістю права, «що забезпечує можливість адаптації до нових соціальних і правових умов» [2, с. 70]. Статутне право, у свою чергу, виконує роль нормативного підґрунтя, яке може конкретизувати або змінювати прецедентні правила.

Система джерел англосаксонського права включає: судові прецеденти; статuti (акти парламенту); підзаконні акти; принципи права справедливості; доктринальні джерела. Усе це формує складну, але динамічну правову структуру. Переваги англосаксонського права:

1. Гнучкість і адаптивність. Завдяки прецедентному характеру норми англійського права здатні швидко адаптуватися до нових обставин. Як зазначають Ю. Корнелюк і Т. Кратко, система є «відкритою до розвитку через судову практику», що дозволяє не чекати на законодавчі зміни для врегулювання нових суспільних відносин [2, с. 71].

2. Поєднання справедливості та формального регулювання. Завдяки існуванню «equity» англосаксонське право може забезпечити ефективний баланс між традиційними нормами та принципами справедливості.

3. Міжнародний вплив. Англосаксонське право широко застосовується у сфері міжнародної торгівлі, корпоративного права та фінансів. Його норми часто використовують як модель для врегулювання правовідносин у різних країнах світу.

Недоліки та виклики системи:

1. Складність доступу до правових норм. Відсутність кодифікації означає, що значна частина норм міститься у судових рішеннях, що ускладнює їхнє систематичне вивчення.

2. Ризик непередбачуваності правозастосування. Оскільки рішення судів можуть змінюватися, з'являються проблеми щодо стабільності судової практики.

3. Виклики глобалізації та цифровізації. Як зазначає О. Русавська, у сучасних умовах «правові системи світу зазнають суттєвих трансформацій», а отже, англійське право повинно адаптуватися до нових викликів [3, с. 30].

З огляду на сучасні процеси, можна визначити такі перспективні напрями розвитку англосаксонського права:

1. Часткова кодифікація окремих галузей. У галузях, де потрібна висока передбачуваність (корпоративне, фінансове, цифрове право), можлива подальша кодифікація норм.

2. Гармонізація із міжнародними стандартами. Зростання кількості міжнародних угод потребує адаптації англосаксонського права до загальносвітових тенденцій.

3. Удосконалення судової практики у сфері цифрових технологій. Виклики штучного інтелекту, цифрових активів та кібербезпеки потребують формування нових прецедентів.

4. Гібридизація правових систем. Англійське право дедалі частіше взаємодіє з континентальними моделями, що може призвести до появи змішаних правових конструкцій [4, с. 46].

Отже, англосаксонське право є однією з найдинамічніших правових систем у світі, здатне поєднувати багатовікові традиції з потребами сучасності. Воно має значний вплив на глобальні правові процеси та продовжує розвиватися під впливом нових соціальних і технологічних викликів. Незважаючи на певні недоліки, такі як складність доступу до норм і залежність від судових рішень, англосаксонське право має суттєвий потенціал для подальшої модернізації, що забезпечить його конкурентоспроможність та актуальність у майбутньому.

Література:

1. Власенко В. В. Історія виникнення та особливості застосування «загального права» та «права справедливості» в англо-саксонській правовій системі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 3–7.

2. Корнелюк Ю., Кратко, Т. Особливості становлення та розвитку англо-американської правової системи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2020. № 4 (28). С. 69–76.

3. Русавська О. Діалог правових культур: законодавче та прецедентне право : дис. докт. Філософії : 081. Право. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. 185 с. URL:

<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9757c89a-6874-421d-9215-24cf5f290437/content> (дата звернення: 09.12.2025).

4. Васильєв С. В. Концепції правової глобалізації: виклики та перспективи. *Наукові записки. Серія : Право*. 2023. № 2. С. 45–59.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-6>

КОНЦЕПТУАЛЬНА ДЕМАРКАЦІЯ КАТЕГОРІЙ ЛЕГАЛЬНОСТІ ТА ЛЕГІТИМНОСТІ У ЮРИДИЧНОМУ ВИМІРІ

Новак Дмитро Євгенович

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Теоретико-правова наукова доктрина доволі часто звертається до таких категорій, як легітимність та легальність: легітимність права, легітимність влади, легальне рішення тощо. Попри міждисциплінарну природу цих понять (зокрема, легітимність, яка є частиною понятійного апарату багатьох наук, політології, філософії, соціології), категорії легальності та легітимності мають важливе значення для юридичної науки не лише у контексті позитивного права, а й у філософсько-правовій площині. Їх розрізнення встановлює методологічні основи для праворозуміння та теорії держави.

З'ясовуючи природу цих категорій, звернемося до праці О. Іванченко, у якій вона обґрунтовує, що “поняття легітимність, яке сьогодні активно використовують в юридичній науці, в основній своїй природі містить соціолого-політологічний характер і в співвідношенні з легальністю, як юридичним поняттям, формує певний юридично соціологічно політологічний образ законності”. Водночас така позиція може непрямо впливати із праць М. Вебера. Для нього легальність є лише одним із механізмів легітимації, а отже юридична легальність не вичерпує соціально-нормативну легітимність.

Вебер розрізняв типи легітимного панування, зокрема традиційний, харизматичний і легально-раціональний. Легально-раціональний тип спирається на формально-правові правила, процедури та компетенції, тобто на легальність як спосіб обґрунтування влади. В емпіричній реальності ці типи можуть поєднуватися, однак зазвичай один із них є домінантним у конкретній державно-владній системі. З цього випливає, що легальність не є обов'язковою передумовою легітимності.

Легітимність може досягатися й іншими способами, окрім як через дотримання законної процедури.

Водночас інший підхід пропонує Д. Бітем. Він розглядає легальність як необхідну, але недостатню умову легітимності. Для того, щоб влада або правопорядок були легітимними, замало лише формальної відповідності правилам. Потрібна також нормативна виправданість самих правил, тобто їх відповідність цінностям і принципам, а також визнання або згода з боку підвладних, виражена через практики підтримки й участі. У цьому контексті, говорить Бітем, демократична легітимність не зводиться до факту проведення виборів. Вона включає прозорість, підзвітність, інклюзивність участі та реальну можливість публічного контролю.

На нашу думку, принципова різниця між двома поняттями лежить у площині їхнього обсягу, оскільки обидва мають у корені законність як основну змістову категорію. Проте легальність обмежується формальною законністю, тобто необхідністю дотримання юридичних норм, що закріплені у позитивному праві, тоді як легітимність визначається дотриманням не лише формалізованих нормативних приписів, але й фундаментальних принципів права, таких як справедливість, верховенство права, рівність перед законом, повага до прав людини.

Легальність описує насамперед формально-юридичний вимір, тобто відповідність дій, рішень і процедур вимогам позитивного права (компетенції, процедури, форми). У цьому сенсі для визнання рішення легальним часто достатньо, щоб орган діяв у межах повноважень і за встановленою процедурою. При цьому зміст рішення може бути спірним із погляду принципу справедливості або інших фундаментальних юридичних принципів.

Легітимність, натомість, має ширший обсяг і оцінює не тільки формальну відповідність праву, але й нормативну виправданість та соціальне визнання правового порядку або владних рішень. Вона враховує фундаментальні принципи права, такі як верховенство права, справедливість, рівність, пропорційність, недискримінація, повага до гідності та прав людини, а також відповідність базовим стандартам правової держави. Тому рішення може бути легальним, але водночас нелегітимним, якщо воно істотно підриває ці принципи. У підсумку легальність фіксує формальну правомірність у межах чинних норм, тоді як легітимність додає вимір принципів і цінностей. Це дозволяє критично оцінити, чи є “законне” одночасно “належним” і “прийнятним” у правовій державі.

У прикладному вимірі апеляція до категорії легітимності часто більш виразна в системах англо-саксонського (common law) права. Це пов'язано з інституційними рисами такої правової сім'ї, відносно меншою кодифікацією та більшою роллю судового прецеденту,

ширшими межами суддівського тлумачення і розвитку права, а також значним обсягом дискреційних повноважень як судів, так і адміністрації. У таких умовах обґрунтування рішення нерідко виходить за рамки формальної відповідності статутному праву і спирається на загальні принципи, стандарти “розумності”, справедливості, належної правової процедури, пропорційності, добросовісності та інші критерії. Відповідно, легітимність у common law виступає практичним інструментом аргументації, який допомагає виправдати застосування або обмеження дискреції, узгодити прецеденти й забезпечити сприйняття рішення як належного. Водночас у континентальних системах, де домінує принцип законності й кодифіковане регулювання, у щоденному правозастосуванні частіше фокусується саме легальність. Дискурс легітимності активніше проявляється на рівні конституційного контролю, прав людини та оцінки відповідності рішень фундаментальним принципам правової держави.

Отже, легальність і легітимність слід розглядати як взаємопов’язані, але нетотожні категорії юридичної науки, що виконують різні пояснювальні функції. Легальність фіксує формальну правомірність рішень і дій у межах позитивного права та процедурної відповідності встановленим правилам, тоді як легітимність відображає ширший рівень виправданості й прийнятності влади та правопорядку, який охоплює нормативну оцінку змісту рішень крізь призму фундаментальних принципів права і стандартів правової держави. У прикладному вимірі різна роль суддівського тлумачення, прецеденту та дискреції у common law і континентальних системах зумовлює відмінності в домінуючих моделях аргументації, проте в обох правових традиціях розрізнення легальності та легітимності залишається методологічно необхідним для коректної оцінки як формальної законності, так і нормативної виправданості правових рішень.

Література:

1. Іванченко О. Легітимність права як вища законність. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 7–15. DOI: 10.32782/yuv.v6.2022.1.
2. Beetham D. Max Weber and the Legitimacy of the Modern State. *Analyse & Kritik*. 1991. Vol. 13. P. 34–45.
3. Вебер М. Господарство і суспільство / пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Весвіт, 2013. 1112 с.

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ТА ЙОГО РОЛЬ В ОХОРОНІ ДИТИНСТВА У 1920-ТІ РР.

Омарова Айсел Азад кизи

кандидатка юридичних наук, доцентка,

стипендіатка Британської Академії,

Уорікський університет

м. Ковентрі, Велика Британія;

доцентка кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Передусім наголосимо, що у 20-ті роки ХХ ст. в УСРР, яка мала (де-юре) статус незалежної радянської республіки, де-факто при владі були більшовики. З огляду на це на території республіки встановлювалася радянська форма влади. Підтвердження цьому знаходимо в Конституції УСРР 1919 р., у розділі 1 «Загальні положення» якої УСРР проголошувалася державою «трудящих і експлуатованих мас пролетаріату та найбіднішого селянства», тобто вона позиціонувалася як соціалістична держава. Зауважимо, що за Основним Законом, крім іншого, містилися приписи стосовно формування державної політики та відповідних інституцій, до функцій і основних завдань яких входили б охорона дитинства і захист дітей, що, у свою чергу, передбачало й вироблення ювенальної політики. Сказане набувало особливості актуальності, оскільки на той час у державі склалася складна, навіть (не побоїмося цього твердження) катастрофічна, соціально-демографічна ситуація. Як відомо, у ті часи давалися у знаки і значно впливали на життя важкі наслідками Першої світової війни й, урешті-решт, поразка в ній, не дуже вдалим спроб й незавершеність розбудови національної держави й епідемії тифу, іспанки й голоду 1921–1922 рр. Через це в УСРР відмічалися масове осиротіння, дитяча безпритульність і бездоглядність, ювенальна делінквентність.

Як уже було відзначено вище, комуністична партія прагнула встановити в УСРР радянську форму влади, саме з огляду на це, на наше переконання, упродовж 1919–1920-х рр. закладалися основи радянської системи охорони дитинства, а ключову роль у справі формування й реалізації ювенальної політики відігравав Народний комісаріат освіти УСРР (далі – наркомос), який при проведенні діяльності спирався на приписи Положення «Про справу народної просвіти й соціального

виховання в Україні» 1919 р. [5, арк. 55–58 зв.] і Кодексу законів про народну освіту 1922 р. [3].

Звернемося до їх положень. Першим розглянемо Кодекс законів про народну освіту (далі – Кодекс), відповідно до якого одним з основних завдань УСРР проголошувалося «створення нового покоління з твердою волею, суспільно необхідною кваліфікацією і з матеріалістичним світоглядом, що ґрунтується на чіткому розумінні законів розвитку природи і суспільства». Крім того, у документі зазначалося, що, попри проголошену Конституцією 1919 р. нерівноправність трудящих і нетрудящих класів, завдання формування «нової людини – будівельника комунізму» через соціальне виховання й професійне навчання оголошувалося обов’язковим, безкоштовним, всезагальним і спільним для хлопчиків та дівчат [2, с. 35].

Крім того, згідно зі ст. 1 Кодексу наркомос повинен був здійснювати керівництво народною освітою, нагляд за всіма навчально-виховними, культурно-освітніми, науковими й мистецькими закладами й організаціями. Як випливає з наведеного, до повноважень Наркомос УСРР належало управління діяльністю відділів народної освіти, що створювалися на місцях, йдеться про губерніальні й повітові відділи народної освіти. У складі губерніальних відділів був губерніальний комітет соціального виховання дітей, у складі якого діяла комісія по справах неповнолітніх.

Вбачається за доцільне навести склад Наркомосу.

1. Загальне керівництво діяльністю всіх підвідомчих йому органів й установ; нагляд за правильним застосуванням і виконанням законів і розпоряджень уряду у галузі народної освіти здійснював Народний комісар та його заступник.

2. До повноважень Колегії наркомосу входили розгляд загальних питань освітньої політики Української СРР в навчально-виховній, науковій, мистецькій та організаційній сферах. При колегії наркомосу існувала рада по справах освіти національних меншин, а її завдання полягало в проведенні культурно-освітньої роботи серед національних меншин.

3. Функції нагляду за фактичним виконанням постанов колегії наркомосу, відав збиранням, укомплектуванням і розробкою всіх матеріалів інформаційного характеру по народній освіті, інформуванням місцевих органів наркомосу й органів освіти, обліком персонального складу комісаріату та його органів, налагодженням канцелярських апаратів, а також справами з організації з’їздів і нарад по справах освіти виконував Секретаріат.

4. Фінансовими й матеріальними справами наркомосу опікувалося фінансово-економічного управління (відання).

5. Дошкільними і шкільними вихованням й освітою дітей до 15 років, а також соціально-правовим захистом неповнолітніх керував Головний комітет професійної та спеціально-наукової освіти як Центральний державний орган.

6. Фаховою й спеціально-науковою освітою, підготовкою необхідних для республіки кваліфікованих робітників у сфері народного господарства й державного будівництва видав Головний політично-освітній комітет.

7. Організацію, об'єднання й керування всією державною агітаційно-пропагандистською й політично-освітньою роботою серед дорослих здійснював Головний політично-освітній комітет.

8. Видання й розповсюдження друкованих творів згідно із затвердженим наркомосом планом – завдання Державного видавництва.

Не можна оминати увагою й того факту, що Наркомос УСРР також здійснював нагляд і контроль над усіма освітніми закладами інших комісаріатів та організацій, які провадили освітню діяльність й опікувалися соціальним вихованням дітей, як-от ясла-садочки, дитячі садочки, школи й дитячі будинки. Виходячи з широкого кола установ, до завдань яких входили освіта і виховання дітей, у складі Наркомос діяли наступні відділи: позашкільний, дошкільний, шкільний, вищої школи, мистецтва, соціального виховання, організаційно-інструкторський, секретаріат, загальний відділ, фінансово-кошторисний, постачання, статистичне бюро.

Крім того, серед завдань Наркомосу було й збільшення мережі дитячих установ (дитячих будинків, садків, шкіл, клубів тощо) [4].

Проаналізувавши структуру й повноваження Наркомосу на ранньому етапі радянського державотворення, можемо стверджувати, що саме в цей період закладено основи цілісної та централізованої системи державного управління освітою. Завдяки розгалуженості системи Наркомосу забезпечувалися тотальний контроль держави над закладами освіти. З огляду на це вбачається за доцільне повністю погодитися з Л.Д. Березівської [1, с. 17], яка наголошує, що зі встановленням і зміцненням радянської влади, особливо наприкінці 20-х років ХХ ст., на території України на подальші десятиліття закладався стереотип про визначальну роль більшовицької партії в розвитку освіти. Підтверджує такий висновок те, що Наркомос поєднував виконання таких функцій, як управління освітою, наглядовий контроль і соціальне виховання. Отже, Наркомос фактично був основним інструментом формування системи виховання дітей в УСРР, а закріплена адміністративна модель залишалася чинною в Україні десятиліттями.

Вважаємо, що розуміння принципів роботи Наркомосу дає змогу встановити витоки управлінських моделей, переосмислити радянську

спадщину й її вплив на сучасні процеси реформування і децентралізації української освітньої системи.

Література:

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.: історіографія питання. *Історико-педагогічний альманах*. 2009. № 1. С. 15–28.

2. Богомолова М. Ю. Соціальне виховання дітей крізь призму Кодексу законів про народну освіту УСРР (листопад 1922 р.). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2 (93). С. 34–38.

3. Про надання чинності Кодексі законів про народну освіту : Постанова ВУЦВК від 15.12.1922. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України 1922*. № 49. Ст. 729

4. Про народну освіту : Резолюція 5-го Всеукраїнського з'їзду рад. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України 1921*. № 3. Ст. 108

5. Протоколи і виписи з протоколів засідань президії і керівної (вузької) колегії Наркомосу УСРР та матеріали до них / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 30. Оригінали і копії. 21 січня – 05 серпня 1919 р. 80 арк.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-8>

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ОНТОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Паюк Владислав Леонідович

*аспірант спеціальності С2 «Політологія»
кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Соціально-політична онтологія, як елемент національної політичної культури, напряму корелює з імплементацією права. Знання, уявлення та ставлення до політичної влади формують ставлення до законів, впливають на функціонування правових інституцій та дотримання норм права. Тому аналіз соціально-політичних уявлень про владу є необхідним кроком для розуміння того, як правові норми функціонують у суспільстві.

Під соціально-політичною онтологією зокрема слід розуміти як «систему категорій і понять, яка «задає» базові уявлення про структуру і властивості соціально-політичної реальності і є основою політичних орієнтацій та поведінки» [3, с. 193]. В аспекті права ж соціально-політична онтологія визначає готовність інституцій дотримуватися конституційних вимог, впливати на інтерпретацію норм та формування рамки для поведінки політичних акторів. Український правознавець В. Віконський зазначає, що ідеологічна функція права має утверджувати в суспільній свідомості цінності демократії, рівності та законності, формувати розуміння громадянського обов'язку [1, с. 4]. У цьому контексті влада сприймається не як абстрактний примус, а як результат співпраці держави і суспільства, подолання правової дистанції між людьми і державною системою.

Безумовно важливу роль в цьому аспекті відіграє і категорія легітимності влади. Н. Мозоль у своїй праці «Влада та її легітимізація народом» пояснює, що «сутність держави полягає в тому, що всі її громадяни мають і визнають – крім своїх різноманітних та приватних інтересів та цілей – ще єдиний інтерес та єдину мету, а саме загальний інтерес та загальну мету» [2, с. 3]. У своїй праці «легітимність влади як правовий феномен та її прояви в умовах демократичної трансформації» В. Ковальчук визначає легітимність влади як одну «з фундаментальних властивостей державної влади, яка має правову сутність і знаходить своє вираження через ідею права, справедливості та інші універсальні цінності» та «містить крім ціннісної нормативну складову, оскільки вона спирається на конституцію та законодавство», й «завжди передбачає визнання суспільством правомірності того типу панування та його методів, які характерні для цього політичного режиму в певних історичних та соціальних обставинах» [4, с. 279].

Звідси випливає, що під легітимністю можна розуміти віру громадян у право держави на створення правил, обов'язкових до виконання. Джерелом цієї віри безпосередньо слід вважати політичні орієнтації громадян. Саме через призму цих орієнтацій (когнітивних, афективних та оцінкових) індивіди сприймають і оцінюють владу. Саме тому слід вважати, що легітимність є відображенням відповідності дій та характеру влади основним політичним орієнтаціям суспільства. політичні орієнтації виступають «фільтром», через який соціум визнає (або не визнає) авторитет влади справедливим, морально прийнятним і, отже, обов'язковим для підпорядкування.

Отже, соціально-політичні уявлення про владу є фундаментальним соціокультурним ґрунтом, який визначає життєздатність конституційних норм. Політичні орієнтації визначають не лише політичні погляди, окреслюють політичну діяльність, а і несуть безумовний практичний характер у реальному функціонуванні правової системи та практич-

ному втіленні конституційних принципів, адже вони допомагають структурувати інтерпретацію норм права, легітимізують правові інституції, та, що найбільш важливо, детермінують повсякденну правову поведінку громадян.

Література:

1. Віконський В. В. Особливості ідеологічної функції в правовій системі України. 2020. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3890618> (дата звернення: 01.11.2025).

2. Мозоль Н. Влада та її легітимізація народом. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 2(44). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1177-1185](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1177-1185) (дата звернення: 01.11.2025).

3. Рудакевич О. М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр. Тернопіль : THEY, 2013. 352 с.

4. Kovalchuk V. Legitimacy of power as a legal phenomenon and its manifestations in the conditions of democratic transformation. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika»*. *Seria : Uridicni nauki*. 2020. Vol. 7, no. 28. P. 272–281. URL: <https://doi.org/10.23939/law2020.28.272> (date of access: 19.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-9>

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ У ВИСВІТЛЕННІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Полонка Іванна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

У сучасному українському суспільстві питання правової поведінки поступово виходить на перший план серед проблем теорії та практики формування правової держави. Традиційні нормативістські підходи, що акцентували увагу на зовнішньому регулятивному аспекті поведінки, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення різноманітних моделей взаємодії особи з правом. Наявність норми вже не гарантує її

належного виконання, а складність сучасних соціальних процесів засвідчує: правова поведінка ґрунтується не лише на юридичних приписах, а й на ціннісних та світоглядних установках суб'єкта. Саме тому особливого значення набуває аксіологічний підхід, який дозволяє розглядати право у його соціокультурному вимірі та визначати ті духовні орієнтири, що формують внутрішню готовність до правомірної діяльності.

Проблема правової поведінки виявляє глибоку залежність від трансформації суспільних цінностей. Коли культурні, моральні й правові орієнтири суспільства змінюються нерівномірно, виникають розриви між нормативною моделлю поведінки та реальним ставленням до права. Перехідний характер українського суспільства лише загострює цю суперечність: з одного боку, зростає очікування справедливості, відповідальності й рівності перед законом; з іншого – зберігаються моделі поведінки, сформовані у періоди поширеного правового нігілізму та системної недовіри до державних інституцій. У такому контексті право часто сприймається не як цінність, а як формальний інструмент примусу чи спосіб врегулювання конфліктних ситуацій. Відсутність глибинного внутрішнього прийняття норм призводить до нестійкості правового порядку, що стає очевидним у критичні періоди державного розвитку.

Аксіологічний погляд пропонує інший кут зору: правова поведінка розглядається як результат взаємодії зовнішніх норм та внутрішніх переконань, як процес, що починається не з букви закону, а з того, яким чином людина осмислює право у структурі власних цінностей. Аксіологічний підхід є інтегруючим, оскільки дозволяє оцінювати право через призму його ціннісного змісту [1, с. 12].

Західні й вітчизняні філософсько-правові традиції переконливо свідчать: правопорядок, побудований виключно на примусі чи страху покарання, ніколи не є стійким. Він залежить від ефективності санкцій, а не від моральної зрілості суспільства. Натомість правопорядок, опертий на гідність, справедливість, повагу до іншого і внутрішню відповідальність, характеризується високим рівнем саморегуляції та не потребує надмірного втручання держави.

У цьому аспекті особливо важливим постає питання правосвідомості, адже саме вона визначає здатність людини бачити в праві не обмеження, а можливість реалізації власної свободи. Правосвідомість поєднує у собі знання, переживання, емоційні установки та життєвий досвід, які формують ставлення до правових явищ. Її якість впливає на те, чи виконує особа правову норму як механічний припис, чи як внутрішньо осмислений обов'язок. Ціннісний підхід відкриває можливість зрозуміти, чому одна й та сама норма може

породжувати різні моделі поведінки: від сумлінного виконання до зловживання правом чи правового нігілізму.

Акт зловживання правом особливо яскраво демонструє значення аксіологічного підходу. Формально така дія відповідає букві закону, однак суперечить його меті. Причина цього полягає не в недосконалої правової норми, а в деформації внутрішньої ціннісної орієнтації суб'єкта, коли право використовується не для досягнення соціально значущого результату, а задля шкоди чи маніпуляції. Таким чином, аксіологічний вимір дозволяє розкрити внутрішню логіку неправомірності там, де формально простежується правомірна дія. У контексті аналізу зловживання правом слід врахувати й телеологічний підхід, який пояснює це явище через спотворення первісної мети суб'єктивного права та його використання всупереч цільовому призначенню [2, с. 188].

Проблемним є й питання законності, яка у ціннісному аспекті постає не як механічне дотримання вимог законодавця, а як здатність суб'єктів діяти відповідно до принципів справедливості, рівності та гуманізму. Розрив між цими вимірами призводить до того, що законність може існувати у формально-інституційному вигляді, але не мати морального наповнення. У такому разі закони виконуються поверхово, а правопорядок втрачає свою легітимність у свідомості громадян. Саме аксіологічний підхід дозволяє зрозуміти, чому держава з розвиненою правовою системою може стикатися з високим рівнем правопорушень: відсутність внутрішньої ціннісної підтримки права нівелює ефективність будь-яких реформ.

Важливою умовою стабільності правової поведінки є також соціальне середовище, де формуються моральні та культурні орієнтири. Освітня система, державна політика, сімейні відносини, медійний простір – кожен із цих елементів бере участь у конструюванні правових очікувань і визначенні того, якою мірою суспільство вважає норму права важливою, справедливою та потрібною. Ефективність правових реформ залежить не лише від змісту нормативних актів, а й від здатності суспільства прийняти їх як частину власної ціннісної культури. Саме тому формування правової поведінки потребує довготривалої роботи із розвитком правової культури, підвищенням довіри до державних інститутів і консолідацією моральних орієнтирів.

Слід також наголосити, що аксіологічний підхід дозволяє інакше побачити роль держави у формуванні правової поведінки. Якщо права держава будується виключно на нормативно-інституційному рівні, її функціонування буде неповним; воно потребує глибшого духовно-культурного підґрунтя. Держава не може змінювати поведінку громадян лише через санкції чи заборони. Натомість вона здатна сприяти формуванню середовища, де право набуває поваги завдяки своїй

справедливості, а не суворості; де відповідальність сприймається не як покарання, а як природний наслідок свободи; де юридичні механізми функціонують у взаємодії з моральними та культурними переконаннями.

У цьому полягає ключовий виклик для сучасного українського суспільства: сформувати модель правової поведінки, яка ґрунтується не лише на страху перед відповідальністю, а й на внутрішній повазі до права. Лише за таких умов правова держава може стати не декларацією, а реальністю, у якій право постає інструментом саморозвитку людини, а не зовнішнім примусом. Аксиологічний аналіз правової поведінки дозволяє об'єднати гуманістичний і нормативний виміри права, долаючи розрив між тим, що гарантовано законом, і тим, що визнається суспільством як справедливе.

Проблема правової поведінки у цьому світлі постає як комплексне явище, що вимагає глибокого філософсько-правового осмислення. Її вирішення потребує системного перегляду не лише інституційних підходів, а й духовно-культурних підстав правового життя. Лише поєднання ціннісної свідомості, розвиненої правової культури та послідовної нормативної політики здатне створити той ґрунт, на якому функціонуватимуть ефективні механізми правового регулювання і – найголовніше – відбудеться внутрішнє прийняття права як невід'ємної частини суспільного буття.

Література:

1. Фальковський А. О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2011. 17 с.
2. Шаркова І. М. Зловживання правом з точки зору юридичної телеології: методологічне підґрунтя. *Сучасні підходи до методології правничих досліджень* : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя з дня народження акад. Ф. Г. Бурчака (м. Київ, 3 квіт. 2024 р.). Київ : НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. С. 186–190.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Тер-Арутюнян Віолетта Мігрєнівна

здобувачка ступеня магістра факультету морського права

Науковий керівник: Недохлебов Іван Іванович

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри теорії та історії держави і права

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Етичні принципи державної служби в Україні мають глибоке історичне коріння, що сягає часів Київської Русі. Уже в цей період сформувалися перші уявлення про моральну відповідальність посадових осіб, які виконували державні функції. У «Руській Правді» та князівських статутах простежується вимога чесності, справедливості та сумлінності у відносинах між владою і підданими. Посадові особи, які діяли від імені князя, повинні були бути прикладом доброчесності, уникати хабарництва та зловживань владою. Ці моральні вимоги, хоч і не були систематизованими в етичному кодексі, фактично становили перші засади службової етики на українських землях.

Подальший розвиток моральних принципів державного управління спостерігається у добу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 років закріплювали обов'язки урядників діяти «на благо Речі Посполитої» і дотримуватися законів, що відображало моральну відповідальність перед суспільством. Водночас виникла ієрархічна система управління, у якій етичні засади пов'язувалися з честю, служінням монарху та вірністю присязі. Від посадовців вимагалось не лише знання права, а й моральна бездоганність, що ставала основою довіри до влади [1, с. 88].

У період козацько-гетьманської держави XVII–XVIII ст. формуються власні українські традиції службової етики. Універсали, гетьманські грамоти й військові статuti передбачали високу моральну культуру старшини, вірність присязі, відповідальність перед громадою та дотримання принципів справедливості. Козацький урядник мав поєднувати хоробрість і чесність, бути прикладом моральної поведінки. Саме в цей період формується поняття «служіння народу» як головної мети публічної служби. Етичні норми тісно перепліталися з релігійними

принципами православної моралі, що надавало державній службі сакрального значення.

З початком входження українських земель до складу Російської імперії система державної служби зазнала суттєвих змін. Державна служба набуває рис бюрократичного апарату, де головну роль відігравала дисципліна, субординація та відданість монарху. Укази Петра I та Катерини II запровадили жорсткі вимоги до чиновників, але моральна складова часто поступалася формальній вірності цареві. Разом із тим, в освітніх установах, де готували майбутніх чиновників, викладали курси «моралі та права», що сприяло поступовому відновленню значення етичних норм у службових відносинах.

У XIX столітті поступово розвивається правова і моральна культура державної служби. Запровадження «Табеля про ранги» (1722 р.) визначило соціальний статус чиновників, однак воно також започаткувало систему моральної оцінки їхньої діяльності через поняття честі та гідності. Чиновники, які виявляли недоброчесність або хабарництво, втрачали не лише посаду, а й суспільну репутацію. У цей період активно формувалася корпоративна культура державної служби, де лояльність, скромність і відповідальність розглядалися як ключові моральні риси державного діяча [2, с. 207].

Після революційних подій 1917 року українська державна служба опинилася в умовах кардинальної трансформації. У період Української Народної Республіки відроджується ідея державної служби як служіння народу. Законодавство УНР містило вимогу доброчесності, політичної нейтральності та підзвітності державних службовців. У програмах Центральної Ради підкреслювалася потреба морального очищення управлінського апарату, який мав служити не владі, а громадянам. Це був важливий етап у становленні національної етики державного управління.

У радянський період поняття професійної етики державних службовців зазнало ідеологічного спотворення. Етичні норми підпорядковувалися партійним принципам, а головним критерієм моральності вважалася відданість комуністичній ідеології. Хоча існували інструкції з поведінки державних працівників, їхній зміст визначався не загальнолюдськими моральними цінностями, а вимогами партійної дисципліни. Проте радянська система залишила певні елементи етичного контролю, наприклад інститути службових розслідувань і громадських осудів, які згодом трансформувалися у сучасні механізми дисциплінарної відповідальності.

Після проголошення незалежності України у 1991 році питання етики державної служби набуває нового змісту. У цей період формується концепція публічного управління, заснована на принципах демократії, прав людини та верховенства права. Закон України

«Про державну службу» (1993 р.) вперше закріпив поняття службового обов'язку, сумлінності, доброчесності та неупередженості. Етична поведінка розглядалася як складова професійної компетентності, а не лише як моральна вимога [3, с. 128].

Вагомим кроком стало прийняття нового Закону України «Про державну службу», який деталізував етичні принципи діяльності державних службовців. У документі закріплено основні моральні цінності державної служби: доброчесність, лояльність, політичну нейтральність, професіоналізм, справедливість, відкритість і підзвітність. Ці принципи стали обов'язковими орієнтирами поведінки для кожного державного службовця. Також було затверджено Загальні правила етичної поведінки державних службовців, які деталізують моральні стандарти, норми спілкування та відповідальність за їх порушення.

Сучасний етап розвитку етичних засад державної служби характеризується інтеграцією європейських стандартів доброчесності. Україна, прагнучи відповідати вимогам ЄС, активно впроваджує принципи відкритості, прозорості, запобігання корупції та етичного лідерства. У цьому контексті велике значення має діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції, яке контролює дотримання етичних норм і проводить навчання службовців. Таким чином, морально-етичний компонент стає невід'ємною частиною державного управління.

Паралельно з правовим закріпленням етичних норм розвивається й наукова доктрина службової етики. Українські вчені розглядають професійну етику як фундамент ефективності державного управління. Вони підкреслюють, що дотримання етичних принципів є не лише моральним, а й правовим обов'язком службовця, що сприяє запобіганню корупційним проявам і підвищує рівень суспільної довіри.

Таким чином, історичний розвиток етичних принципів державної служби в Україні демонструє поступову еволюцію від традицій морального служіння громаді до сучасних стандартів доброчесності, підзвітності й професіоналізму. Якщо в минулому моральна поведінка посадовця визначалася переважно релігійними або становими нормами, то сьогодні вона має чітке правове й інституційне закріплення. Етика державної служби стала одним із ключових чинників побудови демократичної, правової та ефективної держави, орієнтованої на потреби громадян.

Література:

1. Береза Н. В. Відповідальність державних службовців за порушення законодавства про державну службу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1. С. 87–90.

2. Вашенко К. О. Професійна підготовка державних службовців: теорія, методологія, практика: монографія / Київ : Ващенко. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 416 с.

3. Губанов О. Адміністративна відповідальність публічних службовців за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 3. С. 127–130.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-11>

РОЗМЕЖУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА: ГЕНЕЗИС ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Черній Софія

*студентка бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Розвиток західної правової традиції тісно переплетений зі стійким інтересом до поділу права на публічне та приватне. Це явище, прийняте західною юриспруденцією, встановило стійку традицію тлумачення розмежування між публічним та приватним правом, як визначальної риси романо-германської правової системи. Аналіз сучасних національних джерел засвідчує про досить незначну їх кількість, присвячену питанням розмежування сфери публічного та приватного права. Серед останніх розвідок відзначимо праці В.В. Андріюка, В.П. Питльована, Н.В. Дараганової, Є.О. Харитонова та інших.

Н.В. Дараганова зазначає, що теоретичні дослідження щодо взаємозв'язку між публічним та приватним правом, а також їх практичне впровадження, зокрема в контексті сучасного глобалізованого світу,

інтегрованих економік та постійних викликів у створенні правової соціальної держави є дуже цінним в розбудові правової країни. Аналіз, публічного і приватного права, сприяє кращому розумінню механізму рівноваги між публічними та приватними інтересами. Дослідження процесів, що сформували світогляд, принципи та припущення, що лежать в основі розмежування публічного та приватного права в західній правовій думці, дозволяє глибше зрозуміти його природу, що є важливим для ефективного впровадження передових моделей, що гармонізують публічне та приватне право в регулюванні суспільних відносин [1, с. 11].

Розмежування між публічним та приватним правом є одним із основоположних принципів західних правових систем. Розуміння його історичного та концептуального розвитку дає змогу зробити об'єктивну оцінку еволюцію правової думки, роль держави та захист прав особистості.

Найдавніше систематичне розмежування між публічним та приватним правом зазвичай простежується вже в римській юриспруденції. Відомий римський юрист Ульпіан у третьому столітті нашої ери сформулював постулат правової дихотомії, який згодом став канонічним у романо-германській правовій традиції. Ульпіан розрізняв публічне та приватне право як дві окремі сфери правового вивчення: публічне право стосувалося становища римської держави та регулювало соціальні, політичні та адміністративні відносини в інтересах держави, тоді як приватне право було орієнтоване на благо окремих осіб, регулюючи відносини між приватними суб'єктами відповідно до їхніх приватних інтересів [2, с. 13–14].

Також, ранні концептуальні основи можна спостерігати в грецькій філософії. До прикладу Арістотель у «Нікомаховій етиці» розрізняв два типи права: закони, що регулюють розподіл почестей, майна та інших благ між громадянами, та закони, що регулюють взаємний обмін [2, с. 13–14]. Що і було прототипом публічному праву та приватному.

Інтерес до розмежування між публічним та приватним зберігався протягом Середньовіччя, хоча й залишався недостатньо розвиненим. Інститути, які зараз класифікуються як публічне право, часто тлумачилися крізь призму приватного права. Наприклад, монархічну владу та спадкоємність володарів розглядали аналогічно до приватної спадщини, що відображало децентралізований та персоналізований характер середньовічного управління. Ця диференціація набула теоретичного значення у XVI–XVII століттях, одночасно з консолідацією державної влади, виникненням національного суверенітету та формуванням сучасних політичних інститутів. Публічне право почало формуватися як окрема галузь, відокремлена від приватного права, а також юридично та концептуально автономна. Поступово інститути,

що за своєю суттю публічні, такі як монархічна влада, представницькі механізми та оподаткування, були належним чином класифіковані як публічне право.

Жан Боден у своїй праці «Шість книг Співдружності» (1576) розробив теорію суверенітету, яка визначає виключне право держави приймати та скасовувати закони [3, с. 111–178]. Він був одним із перших, хто систематично розробив розмежування між державним та приватним правом, наголошуючи на необхідності визнання публічного права автономним та відмінним від класичного приватного права. У своїй праці «Метод для легкого розуміння історії» (1580) Боден пояснив, що публічне право регулює суспільні інтереси, такі як релігійні ритуали, законодавство, призначення посадових осіб, військові справи та правові санкції, тоді як приватне право регулює відносини між окремими особами, муніципалітетами, асоціаціями, сім'ями та іншими приватними утвореннями [4].

XVIII Століття ознаменувалося закріпленням розмежування між публічним і приватним правом під впливом ліберальної думки та теорій природного права. Захист індивідуальної свободи, обмеження державної влади та автономія громадянського суспільства стали центральними питаннями, що закріпили розмежування між публічною та приватною правовими сферами.

Візьмемо до прикладу Шарля-Луї Монтеск'є, який у своїх працях відображав чітке розмежування приватного та публічного права. В праці «Дух законів» (1748) Монтеск'є поділив право на три категорії: політичне (публічне) право (*droit politique*), яке регулює відносини між правителями та підвладними; міжнародне право (*droit des gens*), яке регулює відносини між державами; цивільне право (*droit civil*), яке регулює відносини між громадянами. Основною ідеєю був поділ права для розділення публічної та приватної сфер, наголошуючи на власності як природному праві, попереджаючи, що втручання держави в цивільне право загрожує свободам громадян, та виступав проти некомпенсованої експропріації для суспільних цілей [2; 5].

У XIX столітті Рудольф фон Єрінг запровадив поняття «інтересу», і мета права все більше почала розумітися як захист цих інтересів. Отже, розмежування між приватним і публічним правом стало тлумачитися переважно з точки зору інтересів, які вони захищають: приватне право захищає індивідуальні інтереси приватних осіб, тоді як публічне право захищає інтереси держави та загальний суспільний добробут.

Однією з визначальних рис публічного права став його імперативний метод регулювання, що включав в себе: встановлення зобов'язань; заборони, як засіб формування поведінки та використання примусових стимулів. Таким чином, публічне право регулює правові сфери, де переважають державні інтереси: структуру та функціонування

держави як публічної влади, регулювання діяльності державних установ, посадових осіб, державну службу, кримінальне переслідування та адміністративну або кримінальну відповідальність.

На протигагу цьому, приватне право характеризується регулюванням відносин між приватними особами. Для нього характерними рисами є: регулювання міжособистісних відносин; захист приватних інтересів; вільне волевиявлення у здійсненні прав; використання договірних домовленостей; встановлені норми, спрямовані на суб'єктивні права з забезпеченням судового захисту; переважання диспозитивних норм.

У підсумку можемо зазначити, що публічне право можна визначити, як систему правових норм, метою якого є регулювання та захист публічних інтересів переважно за допомогою імперативних директив, що регулюють відносини, які стосуються держави та відносини між суб'єктами (які є учасниками та підпорядковуються державній владі). В той час, приватне право реалізується через природне «право на свободу», і визначається як сукупність правил і норм, які захищають інтереси приватних осіб.

Розмежування публічного та приватного права відображає складну взаємодію правових, філософських та політичних факторів, що стало визначальною рисою романо-германської правової традиції, формуючи організацію державної влади та захист прав особистості. Розуміння виникнення та становлення публічного та приватного права є важливим для критичного розуміння основ сучасних західних правових систем.

Література:

1. Дараганова Н. В. Головні критерії розмежування права на приватне та публічне. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 10–14. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/257646/254488>

2. Андріюк В. В., Питльована В. П. Еволюція філософсько-правових ідей щодо співвідношення публічного та приватного права в західній правовій думці в період становлення дихотомії права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 37. С. 11–19.

3. Bodin J. Les six livres de la Republique. Le Livre de poche. Paris : Librairie générale française, 1993. 607 p.

4. Bodin J. Expose du droit universel: Juris universi distributio / commentaire par Simone GoyardFabre; notes par René-Marie Rampelberg; texte traduit par Lucien Jerphagnon. Paris: Presses universitaires de France, 1985. 172 p.

5. Montesquieu. De l'esprit des lois. Paris: Éditions Gallimard, 1995. Vol. I. 604 p.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС. ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-12>

ПРАВО НА ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ У ВОЄННИЙ ЧАС

Личак Владислава Сергіївна

студентка магістратури факультету морського права

Науковий керівник: Достдар Руслана Миколаївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри морського та господарського права

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Проблематика забезпечення права людини на захист у воєнний час набуває особливої актуальності в умовах збройної агресії проти України. Війна створює нові загрози та виклики для реалізації базових прав і свобод, водночас вимагаючи від держави збереження балансу між національною безпекою та гуманістичними стандартами міжнародного права. У період воєнних дій обмежуються окремі конституційні права, змінюється порядок діяльності судових та правоохоронних органів, а також посилюється роль міжнародних механізмів захисту людини. Саме тому постає потреба у ґрунтовному дослідженні нормативних засад, практики застосування та проблемних аспектів реалізації права на захист у таких надзвичайних умовах.

Воєнний час радикально змінює умови функціонування держави, соціальних інститутів та механізмів захисту прав людини. В умовах збройної агресії саме право на захист – комплекс правових гарантій, механізмів і процедур, спрямованих на збереження життя, свободи та гідності людини – набуває першочергового значення. Воєнний стан ускладнює реалізацію прав та створює ситуації, коли держава змушена обмежувати окремі свободи. Однак водночас вона зобов'язана забезпечувати ті фундаментальні права, які не можуть бути порушені за жодних умов. Питання балансу між безпекою та правами людини під час війни стає центральним у наукових дискусіях, що підтверджують численні публікації українських учених.

Юридична природа прав людини передбачає їх універсальність та загальну обов'язковість, однак під час війни механізми гарантування цих прав зазнають суттєвої трансформації. Як зазначає Р. Бойко, «права та свободи людини в умовах воєнного стану мають особливий конституційний вимір, оскільки саме Конституція визначає межі допустимих обмежень і гарантує перелік прав, що не можуть бути звужені навіть за умов загрози національній безпеці» [1, с. 29].

Відповідно до Конституції України (ст. 64), під час воєнного стану не можуть бути обмежені такі ключові права, як право на життя, заборона катувань, право на повагу до людської гідності, свобода думки, право на судовий захист тощо. Таким чином, навіть у надзвичайних обставинах законодавець фіксує непорушне ядро прав, що становлять базову гарантію людяності.

Науковці підкреслюють, що центральним принципом у механізмі обмеження прав під час війни є пропорційність. Як наголошує М. Бредіхіна, «будь-яке обмеження прав у період збройного конфлікту може бути визнане правомірним лише за умов, якщо воно є необхідним, адекватним та прямо пов'язане із забезпеченням оборони держави або захистом життя людей». Такий підхід відповідає міжнародним стандартам прав людини і практиці ЄСПЛ [2, с. 149].

Отже, нормативний вимір права на захист полягає у встановленні меж між інтересами державної безпеки та особистими правами громадян, а також у визначенні механізмів контролю за правомірністю таких обмежень.

Усі інші права людини втрачають сенс, якщо поставлене під загрозу право на життя. Саме тому його захист у воєнний час є домінантним напрямом державної політики. М. Веселов та Д. Єднак підкреслюють, що «в умовах постійних ракетних атак держава повинна створити не лише нормативну, а й матеріальну основу для реалізації права на життя: від ефективної системи оповіщення до належного укриття населення» [3, с. 33].

Захист життя включає: забезпечення роботи системи цивільного захисту; притягнення до відповідальності за воєнні злочини; медичне забезпечення й доступ до швидкої допомоги; гарантії для цивільних у зоні бойових дій; гуманітарну евакуацію. Таким чином, держава повинна не тільки формально гарантувати право на життя, але й створити реальні механізми його забезпечення.

Право на інформацію у воєнний час набуває подвійної природи. З одного боку, інформаційні потоки регулюються з міркувань безпеки: певні дані можуть становити військову таємницю або створювати загрози життю цивільних. З іншого – доступ до правдивої інформації стає необхідною умовою захисту прав людини. А. Славінська зауважує: «Право людини на інформацію у період воєнного стану має бути

реалізоване так, щоб, з одного боку, гарантувати безпеку держави, а з іншого – забезпечувати громадянам необхідний рівень знань для захисту власних прав» [7, с. 131].

У цьому контексті важливими є: прозорість рішень влади щодо обмежень; доступ до інформації про гуманітарні коридори, евакуацію, укриття; протидія дезінформації; правове регулювання роботи медіа. Таким чином, інформаційні права є однією з умов ефективного захисту людини, особливо в умовах гібридної війни.

Під час воєнного стану окремі групи населення потребують посиленого захисту. Наукові матеріали відзначають такі категорії: діти та неповнолітні; внутрішньо переміщені особи; люди з інвалідністю; особи, що утримуються в установах виконання покарань.

Наприклад, Я. Мартинюк звертає увагу, що «захист прав дітей повинен базуватися не лише на національному законодавстві, а й на міжнародних стандартах, зокрема Конвенції ООН про права дитини» [5, с. 60]. На практиці це означає забезпечення евакуації, доступу до освіти, психологічної підтримки тощо.

Питання прав внутрішньо переміщених осіб також є складним. Переміщення людей у межах країни створює додаткові соціальні та правові виклики: оформлення документів, доступ до житла, медичних послуг, соціального забезпечення – для таких осіб держава зобов'язана створити особливу модель захисту.

Щодо осіб, що утримуються в місцях несвободи, навіть під час дії воєнного стану, держава повинна забезпечити гуманне поводження та дотримання мінімальних стандартів утримання.

Поліція та інші правоохоронні органи стають ключовими суб'єктами системи захисту прав людини у воєнний час. Їхня діяльність включає забезпечення правопорядку, охорону критичної інфраструктури, розслідування воєнних злочинів, документування порушень.

В. Іванцов стверджує: «У діяльності правоохоронних органів під час війни особливого значення набувають принципи законності та недопущення перевищення повноважень» [4, с. 240]. Це означає, що навіть у кризових умовах працівники поліції мають діяти виключно в межах закону.

Забезпечення правопорядку повинно поєднуватися з: недопущенням катувань; забезпеченням права на захист затриманих; фіксацією злочинів проти цивільних; взаємодією з міжнародними інституціями. Таким чином, правоохоронні органи виступають центральним елементом у структурі забезпечення прав і свобод.

Важливим елементом захисту прав людини під час війни є система контролю. В середині держави це: Уповноважений Верховної Ради з прав людини; громадські організації; судовий контроль; прокуратура.

На міжнародному рівні діють механізми ООН, РЄ, ЄСПЛ та інші інституції.

У своїй доповіді О. Пашинський підкреслює: «Громадський контроль за діями держави в умовах воєнного стану є необхідною умовою збереження демократичних основ та запобігання зловживанням» [6, с. 123].

Україна також зберігає свої міжнародні зобов'язання щодо прав людини, що накладає на державу обов'язок діяти в межах міжнародних стандартів, навіть коли вона застосовує обмеження прав. Головне завдання держави у воєнний час – знайти баланс між необхідністю захисту національної безпеки та обов'язком зберігати права людини. Цей баланс базується на: принципі законності; принципі пропорційності; принципі правової визначеності; прозорості рішень; можливості судового оскарження рішень держави.

Як підкреслює Р. Бойко, «держави повинні забезпечити громадянам реальні механізми захисту від неправомірного втручання, навіть якщо таке втручання обґрунтовується воєнною необхідністю» [1, с. 30].

Право на захист у воєнний час виступає ключовим елементом системи гарантій прав людини, адже саме воно дозволяє мінімізувати ризики зловживань державної влади та забезпечити повагу до гідності кожної особи навіть у надзвичайних умовах. Проаналізовані нормативні акти, наукові джерела та практика міжнародних інституцій підтверджують, що, попри можливість тимчасового обмеження окремих прав, держава зобов'язана забезпечити кожному доступ до правової допомоги, справедливого суду та ефективних засобів юридичного захисту.

Таким чином, право на захист людини у воєнний час – це не лише сукупність норм, а й функціональна система, спрямована на збереження людяності під час найбільших викликів для держави.

Разом із тим у воєнний період зростає кількість проблем, пов'язаних із затриманнями, доступом до адвоката, обмеженням процесуальних можливостей та ризиками порушення гуманітарного права. Це потребує подальшого вдосконалення законодавства, зміцнення інституційної спроможності судової та правозахисної систем, а також розширення міжнародного співробітництва.

Отже, право на захист у воєнний час має залишатися непорушним стандартом демократичної держави, що гарантує збереження прав людини та підтримує верховенство права навіть у найскладніших історичних умовах.

Література:

1. Бойко Р. Гарантії прав та свобод людини в умовах воєнного стану: конституційний вимір. *Права людини під час дії правового*

режиму воєнного стану : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 29–31.

2. Бредіхіна М. Міжнародні зобов'язання та механізми захисту прав людини під час конфліктів. *Права людини під час дії правового режиму воєнного стану* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 148–151.

3. Веселов М., Єднак Д. Забезпечення права на життя в умовах постійних ворожих атак. *Права людини під час дії правового режиму воєнного стану* : матеріали конференції. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 31–34.

4. Іванцов В. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів під час війни. *Права людини під час дії правового режиму воєнного стану* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 239–241.

5. Мартинюк Я. Окремі аспекти забезпечення захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Права людини під час дії правового режиму воєнного стану* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 59–61.

6. Пашинський О. Громадський контроль за дотриманням прав людини під час воєнного стану. *Права людини під час дії правового режиму воєнного стану* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 122–124.

7. Славінська А. Право людини на інформацію під час дії правового режиму воєнного стану. *Права людини під час дії правового режиму воєнного стану* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 130–132.

ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ЗАХИСТУ ПРАВ

Ломжець Юлія Вікторівна

*кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Вища освіта є стратегічним чинником національного розвитку, адже університети формують професійні кадри, продукують інновації та виховують громадян, здатних підтримувати економічну конкурентоспроможність і демократичне врядування. В умовах європейської інтеграції ця роль набуває особливого значення, проте довіра суспільства до університетів в Україні істотно підірвана через корупцію, дискримінацію та відсутність дієвих механізмів захисту прав. Експертні дослідження підтверджують поширеність академічної недоброчесності та конфліктів інтересів, а останні скандали із сексуальними домаганнями й упередженим ставленням до ЛГБТК+ студентів засвідчують глибоку системну кризу. У відповідь було створено інститут освітнього омбудсмена, який має забезпечувати прозорість процедур і захист прав, проте його повноваження залишаються переважно дорадчими. Попри опрацювання понад тисячі звернень лише за півроку, ефективність роботи омбудсмена залежить від доброї волі адміністрацій та політичної підтримки, що часто залишає заявників без реального захисту [4]. Саме ці обмеження актуалізують потребу у пошуку оптимальної моделі інституційного захисту прав у сфері вищої освіти.

Захист прав у сфері вищої освіти формується в межах багаторівневих нормативних і інституційних рамок, що поєднують міжнародні стандарти, національне законодавство та практики університетів. Болонський процес і Європейський простір вищої освіти визначають не лише структурні параметри освітніх систем, але й ціннісні орієнтири, які ставлять у центр уваги соціальну інклюзію, демократичну участь та права студентів і викладачів. Комюніке Єревана та Парижа підкреслюють важливість створення безпечного академічного середовища, де учасники освітнього процесу мають реальні можливості впливати на якість освіти. ЮНЕСКО ще з 1960 року заклала правові основи через Конвенцію проти дискримінації в освіті, яка гарантує рівний доступ до вищої освіти на основі здібностей, а не

дискримінаційних чинників [12]. Додаткові рекомендації ЮНЕСКО та МОП щодо статусу викладацького персоналу встановлюють стандарти академічної свободи та захисту від довільних рішень, демонструючи взаємозалежність прав студентів і викладачів. Професійні принципи Міжнародної асоціації омбудсманів – незалежність, нейтральність, конфіденційність та неформальність – створюють етичний каркас діяльності, який кожна країна адаптує до власних правових і культурних реалій [7].

Освітній омбудсмен в Україні є спеціалізованим інститутом, створеним для захисту прав учасників освітнього процесу. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017), освітній омбудсмен – це незалежна посадова особа, призначена Кабінетом Міністрів України, яка має завдання забезпечувати належні умови для реалізації права на освіту, здійснювати заходи щодо дотримання законодавства у сфері освіти та сприяти рівному доступу до здобуття якісної освіти [2]. Його діяльність спрямована на розгляд скарг від студентів, батьків, викладачів та інших учасників освітнього процесу, перевірку фактів порушень, надання рекомендацій закладам освіти та органам управління, а також інформування правоохоронних органів про виявлені випадки порушення прав [3].

Мета інституту освітнього омбудсмена полягає у забезпеченні прозорості освітніх процедур, захисті прав і свобод учасників освітнього процесу, запобіганні дискримінації та зловживанням у сфері освіти, а також у сприянні формуванню інклюзивного та демократичного освітнього середовища. Важливою функцією є також представництво інтересів заявників у суді, розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства та формування системних рекомендацій для підвищення якості освітнього середовища.

В українському контексті інститут освітнього омбудсмена вже довів свою затребуваність, проте його діяльність залишається обмеженою через низку системних недоліків. Повноваження омбудсмена мають переважно дорадчий характер, що означає відсутність реальних інструментів примусу чи санкцій у випадках порушення прав. Університети можуть ігнорувати рекомендації без жодних наслідків, а ефективність роботи залежить від доброї волі адміністрацій та політичної підтримки уряду. Така залежність робить інститут вразливим до змін політичних пріоритетів і адміністративного опору, що знижує його спроможність забезпечувати стабільний і дієвий захист прав. Додатково відсутність системи професійної підготовки та передачі досвіду новим омбудсменам послаблює інституційну сталість і ускладнює забезпечення безперервності роботи. Саме ці обмеження актуалізують потребу у порівняльному аналізі з іншими європейськими моделями, які вже продемонстрували ефективність у різних правових і культурних

контекстах. Вивчення британського ад'юдикативного підходу та шведської медіаційної практики дозволяє визначити, які елементи можуть бути адаптовані до українських реалій, щоб трансформувати омбудсмена з символічного органу у справжній механізм захисту прав, здатний відновити довіру суспільства до університетів [5].

Британська модель, представлена Офісом незалежного арбітра у сфері вищої освіти, демонструє класичний ад'юдикативний підхід. Вона забезпечує незалежність від університетів та уряду, має квазі-судові функції й пропонує студентам безкоштовний доступ до розгляду скарг [8]. Її сильними сторонами є професійність, системність та універсальне охоплення, що створює рівні умови для всіх студентів. Водночас обмеження полягають у тому, що орган не може змінювати академічні оцінки чи накладати санкції на персонал, а його рішення мають переважно рекомендаційний характер. Проте саме інституційна автономія та високі стандарти роботи забезпечують довіру до цього механізму й роблять його ефективним у практичному захисті прав [6].

Шведська модель, навпаки, ґрунтується на медіаційному підході, де омбудсман виступає посередником між студентами та університетами. Вона акцентує на неформальному врегулюванні конфліктів, конфіденційності та гнучкості. Такий підхід дозволяє швидко реагувати на проблеми, знижує рівень конфронтації та сприяє формуванню культури діалогу [5]. Проте його слабкість полягає у відсутності реальних інструментів примусу, що може залишати серйозні порушення без належного вирішення. Водночас медіаційна модель добре працює в умовах високої інституційної довіри та зрілої демократичної культури, де університети самі зацікавлені у підтримці справедливого середовища.

Для України найбільш перспективним видається створення гібридної моделі, яка б поєднувала сильні сторони британського та шведського досвіду. З одного боку, необхідно забезпечити інституційну незалежність, професійність та можливість ухвалювати рішення з реальними наслідками, що характерно для ад'юдикативної моделі. З іншого боку, варто інтегрувати медіаційні механізми, які дозволяють швидко й гнучко реагувати на конфлікти, зберігаючи довіру та конфіденційність. Така модель могла б стати дієвим інструментом захисту прав, здатним не лише реагувати на порушення, але й формувати демократичну культуру в університетах. Вона має включати систему професійної підготовки омбудсмана, механізми передачі досвіду та інституційну пам'ять, що гарантуватиме сталість і ефективність роботи незалежно від кадрових змін. Саме поєднання примусових інструментів із медіаційними практиками може забезпечити баланс між ефективністю та довірою, що є критично важливим для відновлення

легітимності українських університетів у процесі європейської інтеграції.

Література:

1. Верховна Рада України. *Конституція України*. Київ, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
2. Верховна Рада України. *Закон України «Про освіту»*. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/pralaw-education>
3. Кабінет Міністрів України. Постанова № 491 «Деякі питання освітнього омбудсмена» від 13 червня 2018 р. [Електронний ресурс]. Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF#Text>
4. Освітній омбудсмен України. *Про нашу роботу* [Електронний ресурс]. Київ, 2025. URL: <https://eo.gov.ua/pro-nashu-robotu/>
5. Behrens R. Being an Ombudsman in Higher Education: A Comparative Study [Електронний ресурс]. Vienna: European Network of Ombudsmen in Higher Education (ENOHE), 2017. URL: <https://enohe.net/wp-content/uploads/2017/06/Being-an-ombudsman.pdf>
6. Bull A., Page T. The Governance of Complaints in UK Higher Education: Critically Examining “Remedies” for Staff Sexual Misconduct. *Education, Citizenship and Social Justice*. 2021. Vol. 31, No. 1. URL: <https://doi.org/10.1177/09646639211002243>
7. International Ombuds Association. Home [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ombudsassociation.org> (дата звернення: 29.10.2025).
8. Office of the Independent Adjudicator for Higher Education. *Annual Report 2024*. Reading: OIA, 2024. URL: <https://www.oiahe.org.uk/media/qganno1q/oia-annual-report-2024.pdf>
9. Studentombudet. *About the Student Ombudsman* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.studentombudet.se/about-the-student-ombudsman>
10. Sweden. Ministry of Education and Research. *Higher Education Ordinance (1993:100)*. Stockholm, 1993. URL: <https://www.uhr.se/en/start/laws-and-regulations/Laws-and-regulations/The-Higher-Education-Ordinance/>
11. United Kingdom. *Higher Education Act 2004*. London, 2004. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/8/section/13>
12. UNESCO. *Convention against Discrimination in Education*. Paris : UNESCO, 1960. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183342>

НАПРЯМ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-14>

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ПРІОРИТЕТ РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Бортник Надія Петрівна

*докторка юридичних наук, професорка,
в.о. завідувача кафедри адміністративного та конституційного права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Порхун Віталій Михайлович

*PhD у галузі «Право»,
викладач кафедри соціальних та загальнотехнічних дисциплін
Первомайського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Первомайськ, Миколаївська область, Україна*

Сільське господарство відіграє ключову роль у формуванні економічного потенціалу держави, забезпечуючи продовольчу безпеку, створення робочих місць та розвиток сільських територій. У сучасних умовах глобалізації та кліматичних змін питання ефективного регулювання аграрного сектору набуває особливої актуальності. Адміністративно-правові засади, що визначають механізми управління та регулювання сільським господарством, є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку цієї галузі.

Правова база, що регулює діяльність у сфері сільського господарства, включає міжнародні договори, Конституцію України, закони та підзаконні акти. Основними нормативно-правовими актами, що визначають адміністративно-правові засади розвитку аграрного сектору, є Земельний кодекс України [1], Закон України «Про державну

підтримку сільського господарства України» [2], Закон України «Про фермерське господарство» [3] та інші.

Конституція України [4] закріплює положення про забезпечення продовольчої безпеки держави та раціональне використання природних ресурсів (стаття 13, стаття 41). Земельний кодекс України [1] встановлює основні принципи використання земель сільськогосподарського призначення, що є базовим ресурсом для аграрної діяльності. Законодавство також передбачає механізми державної підтримки сільськогосподарських виробників, зокрема через дотації, субсидії та податкові пільги.

Ефективне управління аграрним сектором передбачає застосування адміністративно-правових механізмів, які включають:

1. Державне регулювання. Органи виконавчої влади здійснюють контроль за дотриманням законодавства у сфері сільського господарства, розробляють та впроваджують державні програми підтримки аграрного сектору. Зокрема, Міністерство аграрної політики та продовольства України відповідає за реалізацію державної політики у цій галузі.

2. Ліцензування та сертифікація. Для забезпечення якості продукції та дотримання стандартів безпеки запроваджено обов'язкову сертифікацію деяких видів сільськогосподарської продукції. Ліцензування діяльності у певних сегментах аграрного ринку також сприяє підвищенню прозорості та законності.

3. Контроль за використанням земель. Державний контроль за раціональним використанням земель сільськогосподарського призначення є важливим елементом забезпечення сталого розвитку галузі. Це включає перевірки дотримання норм екологічного законодавства та запобігання деградації ґрунтів.

4. Фінансове стимулювання. Держава надає фінансову підтримку у вигляді субсидій, компенсацій за закупівлю техніки, страхування врожаю тощо. Такі заходи спрямовані на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору.

5. Розвиток аграрної освіти і науки. Адміністративно-правові засади також охоплюють підтримку наукових досліджень у сфері сільського господарства та підготовку кваліфікованих кадрів для цієї галузі.

Вагомість цих та інших механізмів вказує багато науковців, зокрема Г. С. Іванова [5, с. 158–162], Г. П. Марощак [6, с. 461–468] та ін.

Незважаючи на існування розвиненої нормативно-правової бази, практика реалізації адміністративно-правових засад розвитку сільського господарства в Україні стикається з низкою проблем, з-поміж яких можна виокремити: недостатнє фінансування, корупційні ризики, недосконалість законодавства, кліматичні виклики, а також виклики, пов'язані з військовою агресією рф.

Для подолання окремих проблем необхідно вдосконалювати адміністративно-правові механізми регулювання аграрної сфери. Зокрема, важливо забезпечити стабільність законодавства, посилити контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, а також розробити ефективні інструменти управління ризиками, пов'язаними з кліматичними змінами.

Отже, розвиток сільського господарства є стратегічним пріоритетом для зміцнення економічного потенціалу України. Адміністративно-правові засади відіграють важливу роль у формуванні умов для сталого розвитку аграрного сектору, забезпечуючи ефективне управління ресурсами, підтримку виробників та захист інтересів суспільства. Подальше вдосконалення правової бази та механізмів регулювання дозволить Україні не лише забезпечити продовольчу безпеку, але й стати конкурентоспроможною на міжнародному ринку аграрної продукції.

Література:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.
3. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Іванова Г. С. Адміністративно-правове регулювання у сфері агропромислового комплексу України, принципи та напрями його здійснення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 158–162.
6. Марощак Г. П. Основні засади адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності у сфері сільського господарства. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 461–468.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ВПЛИВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Горб Тимофій Андрійович

*студент II курсу спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» факультету економіки, менеджменту та психології
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. Формування правової держави в сучасній Україні є складним процесом, де необхідно подолати багато проблем, що заважають їй розвиватись.

Основою створення та розвитку правової держави є союз вільних і рівноправних людей, тобто громадянське суспільство, кожному з яких держава забезпечує правові можливості брати активну участь у політичному житті [2]. Також правова держава утворюється, як результат проведених економічних, політичних реформ на фоні позитивних змін у взаємовідносинах між громадським суспільством, державою і особистістю.

Тільки якісні рішення зможуть забезпечити те, що вигідно для держави і для суспільства.

Тому, 01 квітня 2014 року, одинадцять років тому, урядом країни було ухвалено Концепцію розвитку реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, і фактично – це був початок, старт наймасштабнішої реформи децентралізації, завданням якої, було створення ефективної системи управління та адміністрування правової держави.

Завдяки цьому, територіальні громади перетворились із об'єкта управління на суб'єкт управління, і за цих умов змогли самостійно забезпечувати свою спроможність. Місцеві органи управління отримали можливості та мотив для належного виконання, як власних, так і делегованих повноважень. Вперше в своїй новітній історії територіальні громади несуть відповідальність за економічний розвиток території, місцеву соціальну сферу та збереження навколишнього середовища. При цьому кожен орган місцевого самоврядування в доповнення до загальнодержавної формує свою регуляторну політику,

приймаючи місцеві регуляторні акти з метою вирішення конкретних завдань [3].

Сучасна державна політика України у сфері управління та адміністрування неможлива без фінансової стійкості, яка є складовою економічної самостійності органів місцевого самоврядування та однією з умов побудови правової демократичної держави. Завдяки реформі децентралізації влада надала територіальним громадам можливість формувати та реалізовувати бюджетну політику, брати безпосередню участь в бюджетному процесі та розподілі грошових коштів. Бюджетно-фінансова децентралізація є результатом розподілу повноважень та їх узгодження між виконавчою та представницькою владою, що в свою чергу забезпечило збільшення надходжень до місцевих бюджетів та посиленні ролі органів місцевого управління у соціально-економічному розвитку території.

У процесі бюджетного регулювання створились умови для розв'язання найбільш важливих завдань державного впливу на сталий розвиток території. Необхідність забезпечення узгодженого функціонування всіх елементів бюджетної системи і важливість своєчасного вирішення наявних суспільних проблем призвели до того, що бюджетний процес виступає в якості об'єкта державного регулювання [4].

Завданням держави в цьому аспекті є формування дієвої управлінської політики, здатної забезпечити ефективність реалізації поставлених завдань децентралізації.

Децентралізація, з однієї сторони, впливає на розвиток конкретних органів місцевої влади, а з іншої сторони, на розвиток місцевого самоврядування всієї країни. Тобто, від якісної та ефективної діяльності територіальних громад залежить дієвість, як усього механізму державного управління та адміністрування в цілому, так і місцевого, зокрема [5].

Будучи незалежною інституцією, органи місцевого самоврядування, які вибираються і підпорядковуються лише територіальній громаді, є однією з демократичних основ правової держави управління суспільством, формою реалізації народом влади. Все це підвищило відповідальність місцевої влади за виконання покладених функцій, за добробут кожної адміністративно-територіальної одиниці. В цьому контексті найважливішим завданням децентралізації, як важливого інструменту для реалізації державної політики у сфері управління та адміністрування правової держави є раціональний баланс між децентралізацією управління і управлінням з центру, підтримка спроможності територіальних громад, стимулювання їх розвитку шляхом формування ефективної управлінської політики [4].

Реформа децентралізації стала одним із факторів демократизації правової держави, що суттєво почало відрізняти Україну від радянської спадщини та наблизилася до Європи.

Децентралізація забезпечила можливість розвитку громад, сприяла посиленню економічних зв'язків окремих територій, підвищенню ефективності взаємодії з центральними органами влади, формуванню конкурентоспроможної економіки країни на основі демократичних цінностей та стала впливовим інструментом державної політики у сфері управління і адміністрування правової держави відображаючи європейські цінності та принципи.

У підсумку зазначимо, що децентралізація підтвердила свій статус впливового інструменту у реалізації державної політики. Вона змінила філософію управління та адміністрування, перетворивши державу на сервісну інституцію, наближену до людини. Для подальшого утвердження України як правової держави необхідно завершити конституційне закріплення реформи, що дозволить гармонізувати систему публічного управління та гарантувати незворотність демократичних змін.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К. : Преса України, 1997. С. 4.
2. Косілова О. І. Особливості формування правової держави і громадянського суспільства в сучасній Україні. *Інформація і право*. 2012. № 3(6). С. 40–46.
3. Дегтяр О. А. Формування та реалізація державної політики сталого розвитку територіальних громад. С. 121–124. *Публічне управління та адміністрування на сучасному етапі державотворення* [електронне видання]: матеріали I Всеукр. наук. – практ. конф. (Київ, 24 жовтня 2019 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 160 с.
4. Крайник О. П. (2021) Державне регулювання сталого розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. № 24. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-27>
5. Барановська Т. М., Остапенко О. Г. Конституційно-правові засади формування та реалізації державної політики розвитку територіальної громади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 22. С. 153–158.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Данилюк Софія Михайлівна

викладач

*Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Рациональне використання і охорона земель стає невід'ємною складовою категоріально-понятійного апарату правового регулювання земельних відносин.

За положеннями науки ґрунтознавства питання використання ґрунтів здійснюється передусім у межах землекористування, яке є обов'язковою складовою комплексної системи експлуатації та охорони всіх природних ресурсів.

Конституція України закріплює право кожного на безпечне довкілля (ст. 50) та визначає землю основним національним багатством (ст. 14). Земельний кодекс України [3] деталізує правовий режим земельних ресурсів, передбачає їх раціональне використання та охорону. Спеціальним актом є Закон України «Про охорону земель», що визначає систему правових, організаційних та економічних заходів із запобігання деградації та відновлення родючості ґрунтів. Важливе значення мають також Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інші галузеві нормативно-правові акти [2].

Ґрунт є невідновлюваним природним ресурсом, що виконує життєво важливі функції: забезпечує продовольчу безпеку, слугує середовищем для життя, впливає на якість водних ресурсів та атмосферного повітря. В умовах глобальних екологічних викликів, урбанізації, інтенсивного сільського господарства та воєнних дій проблема охорони ґрунтів набуває особливого значення. Саме тому правові механізми охорони ґрунтів слід розглядати як ключовий елемент системи екологічної безпеки держави [1, с. 47].

Рациональне землекористування при цьому передбачає, насамперед, використання ґрунтів і їхню охорону від негативних наслідків господарської діяльності людини. Для цього розроблена і застосовується на практиці система ґрунтозахисних заходів – технологічних, науково-технічних, соціально-економічних і правових, спрямованих на якісне поліпшення ґрунтів.

Тому враховуючи такі підходи вже у ЗК України закріплюються терміни «використання земель», «користування землями».

Із урахуванням приписів земельного законодавства дану категорію запропоновано визначити як комплекс юридично значущих дій власників і користувачів землі щодо ефективної експлуатації земельних ділянок у межах встановлених вимог і правил із метою реалізації суб'єктами своїх інтересів [3, с. 23].

У спеціальних галузях права – земельному, аграрному, екологічному, – «земля» і «ґрунт» є основним об'єктом правового регулювання використання і охорони. Земельне право концентрує сукупність правових норм, що регулюють відносини щодо використання та охорони земель (у т. ч. ґрунтів). Також сфокусовано переважно на землях сільськогосподарського призначення. Тому вони мають особливий – пріоритетний – правовий режим. Землі використовують усі суб'єкти аграрного права не як просторовий базис, а як основний засіб виробництва продукції сільського господарства.

Продуктивною силою земель тут слугує її верхній шар – ґрунти. Отже, ґрунти є об'єктом правової охорони земель сільськогосподарського призначення. Екологічне право регламентує комплекс відносин у сфері раціонального природокористування (у тому числі землекористування, яке за змістом охоплює й охорону природних об'єктів, передусім земель і їхньої невід'ємної частини – ґрунтів) [4, с. 214].

Юридична доктрина і законодавство використовують біологічне розуміння ґрунтів як поверхневого шару землі, який має природні властивості родючості та характеризується певним мінеральним складом і профільним типом будови. В юридичному аспекті ґрунти передусім пов'язані з природною властивістю їх родючості, а, отож, зі значеннями їх як основного й незамінного засобу виробництва продукції сільського господарства.

Визнання ґрунту основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, слід визнати також принципом земельного права України, який відображений у ст. 14 Конституції України, імплементований певною мірою у багатьох нормах ЗК України та який потребує більш системного втілення в інших актах земельного законодавства [5].

Важливою складовою є і відповідальність за порушення вимог охорони ґрунтів. Українське законодавство передбачає цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність за псування, забруднення чи незаконне використання земель. Це підкреслює особливу значимість ґрунтів як природного ресурсу та необхідність суворого дотримання встановлених правил.

Охорона ґрунтів вважається однією з досить серйозних проблем у сучасному світі. Від неї залежить забезпечення продовольством населення нашої планети, і варто врахувати, що воно постійно зростає. Через ці факти, збереження і відтворення родючості ґрунтів та

екологізація в аграрній сфері може бути вирішенням продовольчої, екологічної, економічної проблем, що в цілому, впливає на забезпечення національної безпеки нашої країни.

Таким чином, правові аспекти охорони ґрунтів відіграють ключову роль у забезпеченні екологічної безпеки держави. Від їх ефективного регулювання залежить не лише якість довкілля, а й продовольча незалежність, економічна стабільність та здоров'я майбутніх поколінь.

Література:

1. Андрейцев В.І. Екологічне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2012. 512 с.
2. Земельний кодекс України: Закон України 25.10.2001 № 2768-ІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Земельне право України: підручник. Г. І. Балюк, Т. О. Коваленко, В. В. Носік та ін. ; за ред. В. В. Носіка. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет». 2008. 511 с.
4. Титова Н. І. Правові аспекти охорони земель. Генеза, географія та екологія ґрунтів. Львів, 1999. С. 214–216.
5. Зміни до Положення про державну установу «Інститут охорони ґрунтів України» наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 берез. 2013 р. № 198. URL: <http://www.iogu.gov.ua/pro-duderzhgruntohorona/polozhennya/zminy-do-polozhennya-pro-derzhavnu-ustanovuinstitut-ohorony-gruntiv-ukrajiny/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-17>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Дзюба Олена Юріївна

*ад'юнкт кафедри поліцейської діяльності факультету № 2
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Забезпечення та захист прав і свобод дітей в умовах дії правового режиму воєнного стану набуває особливої значущості з огляду на низку об'єктивних факторів. По-перше, воєнний стан формує надзвичайні обставини, які створюють реальні загрози реалізації основоположних прав дитини, зокрема права на життя, освіту, охорону здоров'я та захист від будь-яких форм насильства. У таких умовах діти зазнають

примусового переміщення, вимушеного розлучення з членами сім'ї, а також підвищеного ризику залучення до різних форм експлуатації. По-друге, Україна як держава – учасниця Конвенції ООН про права дитини зобов'язана забезпечувати належний рівень захисту прав дітей навіть у період збройного конфлікту, що зумовлює необхідність адаптації національного законодавства та формування спеціалізованих правових і соціальних механізмів допомоги дітям у кризових ситуаціях. По-третє, сучасний воєнний стан в Україні, спричинений зовнішньою збройною агресією, актуалізує потребу в реалізації ефективних і скоординованих заходів захисту дітей, зокрема шляхом створення безпечних середовищ перебування, надання психологічної підтримки, а також забезпечення задоволення базових життєвих потреб, включаючи доступ до харчування та медичної допомоги [1, с. 598].

В Україні з моменту тимчасової окупації рф АР Крим та частини Донецької і Луганської областей станом на 30.04.2021 р. в ході збройного протистояння загинуло 152 дитини, 146 дітей було поранено [2].

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України за даними сайту «Діти війни» (який враховує дані Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора України, Національного інформаційного бюро та відкритих джерел рф) станом на кінець листопада 2025 р. 676 дітей загинуло, 2296 дітей зазнали поранення, 20 дітей стали жертвами сексуального насильства, 2232 дітей зникло безвісти, 19 546 дітей було депортовано та/або примусово переміщено на територію рф чи тимчасово окуповані країною-агресором українські території [3]. Точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України.

За даними ООН на кінець 2023 р. 6,33 млн. Українців покинули Україну через війну, а за даними Євростату у країнах ЄС статус тимчасово захисту отримали 4 240 000 українців, 33,4 % від загальної кількості біженців складають діти. Слід зауважити, що точних статистичних даних навести неможливо, оскільки не враховуються показники кількості українських біженців в Великобританії, Канаді, США, Туреччині, Норвегії, Швейцарії, а також, окремі країни дозволяють перебування дітей без реєстрації (наприклад, Франція) [4].

Попри наявність численних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав дитини в Україні, значна частина передбачених ними прав на практиці не реалізується у певній мірі.

Вітчизняна система юридичного забезпечення прав дитини характеризується власною специфікою та багаторівневою нормативною регламентацією. По-перше, інститут прав дітей представлений у різноманітних нормативно-правових актах, які відрізняються предметом регулювання, правовою силою, змістом норм та специфікою регуляторних

механізмів. По-друге, законодавчою основою забезпечення прав дітей в Україні є Закон України «Про охорону дитинства», який визначає фундаментальні права неповнолітніх та встановлює обов'язок органів влади адекватно реагувати на будь-які прояви негативного впливу на стан прав дитини в суспільстві. По-третє, порівняно з іншими категоріями фізичних осіб, правовий статус дитини передбачає значно ширший перелік прав, що свідчить про легітимізацію особливого соціально-правового положення дитини та визнання її як окремого, спеціально захищеного об'єкта державного управління на всіх рівнях [5, с. 70].

У національному законодавстві, а саме в Цивільному та Сімейному кодексах вживаються поняття «дитина», «малолітні діти», «неповнолітні діти». За ст. 6 Сімейного кодексу України діти поділяються на малолітніх (до 14 років) і неповнолітніх (від 14 до 18 років) [6], отже правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто до 18 років. В Цивільному кодексі України обсяг цивільної дієздатності фізичної особи визначено залежно від віку і стану здоров'я. За віком, зокрема, вона є: часткова, якою наділена особа, яка не досягла 14 років (малолітня особа) (ст. 31); неповна, якою наділена особа у віці від 14 до 18 років (неповнолітня особа) (ст. 32); повна, якою наділена фізична особа, яка досягла 18 років (повнолітня особа) (ст. 34) [7].

Згідно Закону України «Про охорону дитинства» дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше; дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій або збройних конфліктів – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні (ст. 1) [8]. Отже, загальною правовою нормою є визнання дитиною будь-якої особи, яка не досягла встановленого законом повноліття.

У науковій літературі дитинство визначається як період від народження до досягнення повної соціальної та психологічної зрілості, протягом якого відбувається формування дитини як повноцінного члена громадянського суспільства [9, с. 105]. Законодавчо це положення відображено у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства», де дитинство розглядається як період розвитку особи до досягнення повноліття [8].

Створення посади Уповноваженого Президента України з прав дитини стало однією з ключових передумов імплементації основних положень Конвенції ООН про права дитини в національне законодавство. Інституція Уповноваженого покликана забезпечувати

системний моніторинг дотримання прав неповнолітніх, координувати діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо захисту дітей, а також взаємодіяти з міжнародними та неурядовими організаціями у сфері дитячих прав. Завдяки діяльності Уповноваженого посилюється ефективність реалізації прав дітей, забезпечується оперативне реагування на порушення та створюються передумови для розробки комплексної державної політики щодо захисту найвразливіших категорій неповнолітніх.

Наразі Уповноваженою Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації є Дар'я Герасимчук, призначена на посаду Указом від 15 червня 2021 року, а її робота зосереджена на моніторингу порушень прав дітей, питаннях опіки, усиновлення та реабілітації постраждалих від війни, співпрацюючи з міжнародними інстанціями для захисту українських дітей.

Основні напрями роботи: захист прав дітей; моніторинг ситуації та реагування на порушення прав дітей, особливо в умовах війни; дитяча реабілітація; допомога дітям з інвалідністю та тим, хто постраждав від російської агресії; підтримка родин: виявлення сімей у складних життєвих обставинах та сприяння поширенню опіки й усиновлення; міжнародна співпраця; взаємодія з міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ) та Міжнародним кримінальним судом щодо злочинів проти дітей.

Хотілося також зазначити, що відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Нині цю посаду обіймає Дмитро Лубінець. 5 травня 2025 року на посаду представниці Уповноваженого з прав дитини було призначено Оксану Черв'якову. До повноважень входить: взаємодія з громадськістю, представниками міжнародних організацій та держорганів; за дорученням Уповноваженого має право направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав дитини.

Водночас у діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини виявляються певні проблеми. Зокрема, низка науковців наголошує на відсутності чіткого правового закріплення механізмів взаємодії між інститутом дитячого омбудсмена та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Така координація могла б сприяти більш ефективному усуненню коренів порушень прав неповнолітніх. Щодо модернізації системи захисту прав дітей, експерти Ради Європи та Європейської мережі дитячих омбудсменів рекомендують запровадити в Україні європейську модель Уповноваженого з прав дитини як окремих і суверенний інститут, наділений юридичним імунітетом. За таких умов, на думку європейських фахівців, інститут Уповнова-

женого здатен діяти незалежно та ефективно виконувати свої функції щодо захисту прав дітей у повному обсязі [10].

Ювенальна поліція виступає ключовим суб'єктом превентивної діяльності у сфері захисту прав дітей, наділеним спеціальними повноваженнями відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [11]. Нормативно-правове забезпечення її діяльності у взаємодії з неповнолітніми ґрунтується як на міжнародних стандартах, так і на національних нормативно-правових актах. У контексті воєнного стану роль підрозділів ювенальної превенції набуває особливої актуальності та значущості, оскільки воєнні дії супроводжуються масовими порушеннями прав дітей. Сьогодні працівники служби ювенальної превенції виконують надзвичайно складну місію: відновлювати втрачене дитинство українських дітей, допомагати їм адаптуватися до нових умов життя та забезпечувати максимальний рівень безпеки у навколишньому середовищі.

Варто наголосити, що запровадження в закладах освіти посади поліцейського охорони є одним із механізмів реалізації Концепції безпеки закладів освіти, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року [12]. Основною метою створення цієї посади є забезпечення безпечного перебування та навчання учнів у закладах загальної середньої освіти, оперативне надання допомоги у разі надзвичайних ситуацій, а також запобігання, виявлення та припинення порушень публічного порядку й безпеки у межах навчального закладу шляхом ефективної взаємодії з адміністрацією закладу. Про діяльність підрозділів ювенальної превенції та служби освітньої безпеки ми розглянемо у подальших розділах роботи.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1513 «Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми». Цей Порядок визначає механізм реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми в закладах освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, у колективах яких перебувають діти або які контактують з дітьми (незалежно від типу і форми власності) (далі – суб'єкти), які сталися у приміщенні, на території суб'єкта або під час заходів поза його межами, організатором (співорганізатором) яких є суб'єкт.

Ключовим є те, що у разі виявлення ознак насильства та жорстокого поводження з дитиною керівник суб'єкта: невідкладно, у строк, що не перевищує трьох годин, повідомляє про виявлення ознак насильства та жорстокого поводження з дитиною (в письмовій формі, зокрема за допомогою електронної комунікації) батькам або іншим законним

представникам дитини (крім випадків, коли батьки або інші законні представники дитини є кривдниками дитини), уповноваженому підрозділу органу Національної поліції та службі у справах дітей за місцем розташування суб'єкта з одночасним інформуванням про це територіального органу Нацсоцслужби, Державної служби у справах дітей; скликає засідання комісії не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з дня отримання повідомлення [13].

Актуальною залишається Постанова КМУ, ухвалена ще 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини». Нею передбачено дії та заходи у випадку виявлення дітей, що залишилися без батьківського піклування [14].

Постановою КМУ від 5 квітня 2017 року «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» передбачено надання дитині відповідного статусу органами опіки та піклування з метою припинення або попередження фізичного та сексуального насильства та моральних та психологічних страждань [15].

На підставі наведеного можна зробити висновок, що забезпечити безумовну реалізацію чинних норм у зоні збройного конфлікту вкрай складно, а у деяких випадках – взагалі неможливо, враховуючи конкретні обставини на територіях, де державні органи України тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження. Для підвищення ефективності захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій, доцільно розширювати співпрацю держави з відповідними неурядовими організаціями та іншими складовими частинами громадянського суспільства, надаючи їм підтримку у проведенні профільної діяльності.

Українська держава, задекларувавши стратегічний курс на європейську інтеграцію, здійснила масштабну імплементацію міжнародних та європейських стандартів у сфері прав людини, зокрема прав дитини до національного законодавства. Навіть в умовах повномасштабної збройної агресії та дії правового режиму воєнного стану органи державної влади – Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України – демонструють інституційну спроможність до оперативного реагування на сучасні виклики та загрози. Їх діяльність спрямована на збереження функціонування правової системи, забезпечення максимально можливого рівня дотримання норм національного та міжнародного права, а також на формування й реалізацію комплексних механізмів захисту дітей від негативних наслідків війни та інших несприятливих життєвих обставин.

Література:

1. Волошанівська Т.В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2025. С. 598–601. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/139>.
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. Музей воєнного дитинства. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legalframework/> (дата звернення: 04.12.2025 р.).
3. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 30.12.2025 р.).
4. Агаркова Н. Скільки українських дітей за кордоном: понад мільйон дошкільнят та мільйон школярів. PROUKRAINU.BLESK.CZ. URL: (<https://proukrainu.blesk.cz/skilky-ukrainskykh-ditei-za-kordonom-ponad-milion-doshkilniat-ta-milion-shkoliariv/>) (дата звернення: 03.12.2025 р.).
5. Навроцький О. О. Види адміністративно-правових гарантій забезпечення прав дитини в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 1. С. 69–74.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15#top>
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
9. Тетяна Гаєвська Еволюція дитинства під впливом соціокультурних процесів. *The culturology ideas*. 2017. № 12. С. 105–113.
10. Марцеляк О. В. Конституційно-правий статус інституту омбудсмена: світовий досвід та українська модель. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1351?locale_attribute=en
11. Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
12. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-p#Text>
13. Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1513. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1513-2025-%D0%BF#Text>
14. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова КМУ від 24.09.2008 №866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-p#Text>
15. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-18>

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА: ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Дубинський Олег Юрійович

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
проректор з науково-педагогічної роботи, економічних,
юридичних та соціальних питань
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

В умовах сучасних глобальних викликів, пов'язаних зі змінами клімату, енергетичною безпекою та необхідністю зменшення залежності від викопних джерел енергії, розвиток відновлюваної енергетики є одним із ключових напрямів сталого розвитку держав. Україна, як частина міжнародної спільноти, також активно працює над створенням правових засад для стимулювання та регулювання цього сектору.

Надзвичай особливо це питання, як зауважують В. О. Тімашов та С. В. Губій, актуалізувалось у період воєнного стану [1, с. 445–450].

Основу правового регулювання у сфері відновлюваної енергетики в Україні становлять Конституція України, Закони України, підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні угоди, ратифіковані Україною. Головним документом, який визначає стратегічні напрями розвитку енергетики, є Енергетична стратегія України на період до 2050 року, схвалена Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р [2].

Ключовим законодавчим актом, що регулює відносини у сфері відновлюваної енергетики, є Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [3]. Цей Закон визначає основні терміни, принципи та механізми розвитку альтернативної енергетики, зокрема стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел.

Також важливим є Закон України «Про ринок електричної енергії» [4], який створює умови для інтеграції виробників «зеленої» енергії в загальний ринок електроенергії. Важливим інструментом стимулю-

вання є механізм «зеленого тарифу», запроваджений відповідно до законодавства, який гарантує економічну вигоду для виробників електроенергії з відновлюваних джерел.

Україна є учасницею низки міжнародних договорів та ініціатив у сфері кліматичної політики та енергетики. Зокрема, у рамках Паризької угоди Україна взяла на себе зобов'язання скоротити викиди парникових газів і збільшити частку відновлюваної енергетики у загальному енергобалансі [5].

Крім того, Україна інтегрується в європейський енергетичний простір через імплементацію положень Третього енергетичного пакету ЄС та директив Європейського Союзу щодо розвитку відновлюваної енергетики. Це передбачає адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС, що сприяє залученню інвестицій і технологій у цю сферу [6, с. 9–10].

Незважаючи на наявність базового законодавства та міжнародних зобов'язань, розвиток відновлюваної енергетики в Україні стикається з низкою правових і практичних проблем. Серед основних викликів можна виділити таке:

1. Недосконалість механізмів стимулювання. Хоча механізм «зеленого тарифу» відіграє важливу роль у розвитку галузі, він потребує вдосконалення для забезпечення більшої прозорості та стабільності.

2. Регуляторна невизначеність. Часті зміни у законодавстві створюють ризики для інвесторів і можуть гальмувати залучення іноземного капіталу.

3. Недостатнє фінансування інновацій. Розвиток новітніх технологій у сфері відновлюваної енергетики вимагає значних інвестицій, які наразі обмежені через недостатню підтримку з боку держави.

4. Інфраструктурні обмеження. Існуюча енергетична інфраструктура не завжди готова до інтеграції великої кількості об'єктів відновлюваної енергетики, що потребує додаткових інвестицій у модернізацію мереж.

Для забезпечення сталого розвитку відновлюваної енергетики в Україні необхідно продовжувати вдосконалення правових механізмів регулювання. Зокрема: розробка нових механізмів підтримки виробників «зеленої» енергії, таких як аукціони на продаж електроенергії за фіксованими цінами; гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами для створення сприятливого інвестиційного клімату; запровадження стимулів для розвитку новітніх технологій та локалізації виробництва обладнання для відновлюваної енергетики; розширення програм державного фінансування та співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Отже, розвиток відновлюваної енергетики є важливою складовою сталого розвитку України та її інтеграції в європейський енергетичний простір. Вдосконалення правових засад у цій сфері має стати

пріоритетом для держави, адже це сприятиме не лише екологічній безпеці та економічному зростанню, але й зміцненню позицій України на міжнародній арені. Лише комплексний підхід із залученням держави, бізнесу та громадськості дозволить реалізувати потенціал відновлюваної енергетики в повному обсязі.

Література:

1. Тімашов В. О., Губій С. В. Правове регулювання відновлювальної енергетики в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 4. С. 445–450.
2. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#n6>
3. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 року № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.
4. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27–28. Ст. 312.
5. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14 липня 2016 року. № 1469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595.
6. Григорецька І. І. Правове регулювання відновлювальної енергетики: європейський та український підходи. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 1. С. 9–10.

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ РАДНИКА
З ПИТАНЬ МОЛОДІ ГОЛОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА
УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Кривцов Артем Олегович

*студент V курсу спеціальності «Право» факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

У період повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України перед державним управлінням постали нові комплексні виклики. Одним із пріоритетів державної кадрової політики стало формування ефективних механізмів залучення молоді до розробки та реалізації рішень у сфері державної служби. З огляду на вищевказані чинники актуальною є інституціоналізація ролі радника з питань молоді Голови Національного агентства України з питань державної служби (далі – НАДС). Інститут радника з питань молоді виступає засобом комунікації між молоддю та органами державної влади, впровадження молодіжного виміру в політики державної служби, залучення молодих фахівців до реформ державного управління, формування кадрового резерву в умовах воєнного стану.

Стаття 38 Конституції України гарантує представникам молоді участь в управлінні державними справами, користуванням рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. Умови правового режиму воєнного стану не скасовують цих прав, що визначає пріоритетність механізмів молодіжної політики навіть у кризовий період [1].

Згідно частини 6 статті 6 Закону України «Про основні засади молодіжної політики», керівники центральних і місцевих органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також органів місцевого самоврядування мають право призначати радників з питань молоді на громадських або інших засадах. Правовий статус, процедура призначення та основні принципи діяльності радників з питань молоді визначаються відповідним органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування чи органом Автономної Республіки Крим. Рекомендації щодо організації роботи та ключових засад діяльності

радників з питань молоді затверджуються центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної молодіжної політики [2].

Наказом НАДС від 15 лютого 2022 року № 15-22 «Про радника з питань молоді Голови Національного агентства України з питань державної служби на громадських засадах» затверджено Положення про радника з питань молоді Голови НАДС. Даним Положенням врегульовано загальна характеристика, мета інституту радника з питань молоді Голови НАДС, правові підстави діяльності, основні завдання, права, обов'язки та відповідальність радника з питань молоді Голови НАДС [3].

Уведення інституту радника з питань молоді Голови НАДС відповідає сучасним трендам держуправління, спрямованим на впровадження молодіжного компоненту в кадрову політику держави, інституціоналізацію участі молоді у виробленні політик, формування кадрового резерву, підвищення залученості молодих фахівців до державної служби. Даний інститут є своєрідним дорадчо-консультативним, не створює нових управлінських повноважень, а виконує аналітичну, координаційну та експертну функції. Радник з питань молоді Голови НАДС працює на громадських засадах. Основною метою інституту радника з питань молоді Голови НАДС є сприяння розробленню та реалізації молодіжної політики у сфері державної служби, забезпечення комунікації між молоддю, молодіжними організаціями та керівництвом НАДС, удосконалення кадрової політики щодо молодих держслужбовців, промоція державної служби серед молоді.

Інституту радника з питань молоді Голови НАДС визначаються наступні завдання: аналітична діяльність (підготовка аналітичних записок, пропозицій щодо розвитку молодіжної політики, участь в оцінці ефективності програм для молоді), комунікаційно-координаційна діяльність (взаємодія з органами державної влади, молодіжними дорадчо-консультативними органами, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності, популяризація державної служби як професії), експертна підтримка Голови НАДС (участь у робочих групах, розробка рішень у сфері розвитку молодіжного кадрового потенціалу, оцінка потреб молодих держслужбовців), стратегічне планування (залучення до розробки стратегічних документів, формування пропозицій щодо адаптації молодих кадрів, навчання, практик наставництва), проектна діяльність (ініціювання та супровід проєктів для молоді, участь у розробці програм стажувань, конкурсів, освітніх модулів). В інституті радника з питань молоді Голови НАДС встановлюється персональна відповідальність за достовірність наданої інформації, своєчасність підготовки документів, дотримання етичних норм державної служби, навіть не перебуваючи на державній службі [4].

Радник з питань молоді підпорядковується безпосередньо Голові НАДС, не входить до штату, не займає посади державної служби. Дані чинники забезпечують незалежність порад та ідей, право залучати незалежних експертів, гнучкість взаємодії.

В умовах воєнного стану роль і функції інститут радника з питань молоді Голови НАДС значно змінилися. Наприклад, до аналітично-експертної функції додалися наступні інструменти: аналіз потреб молодих держслужбовців та кандидатів у період воєнного стану, розробка пропозицій щодо адаптації кадрової політики до умов воєнного стану, до комунікаційно-консультативної функції: взаємодія з ветеранськими організаціями, підтримка представників молоді, які призвані на військову службу за мобілізацією, проходять військову службу або повертається до державної служби у зв'язку зі звільненням з військової служби. В умовах воєнного стану радник з питань молоді Голови НАДС активно реалізовує функцію кризового управління та бере участь у моніторингу кадрових ризиків, підтримці державних службовців, які є внутрішньо переміщеними особами або працюють в деокупованих громадах чи зонах бойових дій, втіленні політик психологічної стійкості молоді, розробці механізмів безперервної освіти в умовах воєнного стану.

Інститут радника з питань молоді Голови НАДС є важливим елементом сучасної державної кадрової політики, спрямованої на залучення та підтримку молоді, розвиток її потенціалу та участі у виробленні рішень. В умовах воєнного стану роль цього інституту значно посилюється, адже саме молодь забезпечує кадрову стійкість, модернізацію державної служби, а також сприяє формуванню нової управлінської культури. Ефективне правове забезпечення діяльності радника з питань молоді сприятиме підвищенню якості державного управління, зміцненню кадрового потенціалу державної служби, посиленню участі молоді у процесах державотворення, адаптації системи державної служби до викликів воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
3. Про радника з питань молоді Голови Національного агентства України з питань державної служби на громадських засадах: Наказ Національного агентства України з питань державної служби

від 15 лютого 2022 року № 15-22 /Національне агентство України з питань державної служби. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-radnyka-z-pytan-molodi-holovy-natsionalnoho-ahentstva-ukrainy-z-pytan-derzhavnoi-sluzhby-na-hromadskykh-zasadakh> (дата звернення: 08.12.2025).

4. Кривцов А. О. Практично-правовий аналіз статусу радника з питань молоді Голови Національного агентства України з питань державної служби. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, (September 16, 2022; Boston, USA), 32–34. <https://doi.org/10.36074/logos-16.09.2022.08>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-20>

ІСТОРИКО-ПРАВОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

Маркін Сергій Ігорович

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні вимагає врахування особливостей правового статусу адміністративного суду, зокрема його правосуб'єктності, що визначає здатність цього органу бути учасником публічно-правових відносин. У цьому контексті важливо врахувати, що дефініції, наведені у Кодексі адміністративного судочинства України, мають переважно процесуальну спрямованість і не розкривають ознак суб'єкта права у змістовному значенні. Так, КАС України визначає суд як суддю або колегію суддів, які розглядають і вирішують адміністративні справи (п. 3 ч. 1 ст. 3). Адміністративний суд подається як суд загальної юрисдикції, уповноважений здійснювати розгляд публічно-правових спорів, що свідчить про орієнтованість кодексу на регламентацію процедурної діяльності, а не на деталізацію елементів правосуб'єктності.

Для з'ясування питання щодо правоздатності та дієздатності адміністративного суду необхідним є звернення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], який є базовим у сфері визначення організаційних та статусних характеристик судової влади. Саме в ньому закріплено інституційні засади функціонування адміністративних судів, їх компетенцію, гарантії незалежності та порядок реалізації повноважень. Цей закон дозволяє визначити адміністративний суд як суб'єкта права, наділеного спеціальною правосуб'єктністю, що формується з урахуванням публічно-владної природи його діяльності.

Отже, історичний розвиток адміністративного судочинства в Україні демонструє поступове нормативне уточнення правового статусу адміністративного суду, що забезпечує його ефективне функціонування у системі судової влади.

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні засвідчує, що її становлення нерозривно пов'язане з еволюцією судової системи загалом та формуванням принципів організації судової влади. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [1] визначив засадничі положення щодо структури судової системи та місця адміністративних судів у ній. Зокрема, у розділі II цього Закону зазначено, що система судів загальної юрисдикції формується відповідно до принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності, а її структуру складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд.

Разом із тим, питання статусу адміністративних судів неможливо розглядати без аналізу внутрішньої логіки Закону, у якому простежується певна нормативна невизначеність. Зокрема, стаття 3 Закону встановлює єдину систему судоустрою та забороняє створення надзвичайних і спеціальних судів, тоді як стаття 17 передбачає можливість утворення вищих спеціалізованих судів для розгляду окремих категорій справ [1]. Така колізія демонструє складність процесу формування сучасної моделі судової влади та взаємодії загальних і спеціалізованих судів.

Хоча зазначена суперечність не є центральним предметом цього дослідження, вона підкреслює потребу у чіткому нормативному визначенні правового статусу спеціалізованих судів, у тому числі адміністративних. У контексті історичного розвитку адміністративного судочинства це свідчить про незавершеність інституційної реформи та необхідність подальшого вдосконалення законодавства для забезпечення узгодженості та ефективності системи судового контролю у сфері публічно-правових відносин.

Також історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні потребує комплексного врахування як еволюції інституційної структури судової влади, так і поступового формування статусних характеристик адміністративних судів. Спеціалізація судів загальної юрисдикції, закріплена у ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», визначила адміністративні справи як окрему категорію, що потребує самостійної процесуальної форми та спеціалізованого судового механізму, що стало важливим кроком на шляху інституціоналізації адміністративної юстиції, адже саме спеціалізація дозволила виокремити місцеві адміністративні суди, апеляційні адміністративні суди та Верховний Суд як носіїв адміністративної судової компетенції.

З огляду на положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 15) [1] та КАС України (п. 3 ч. 1 ст. 3; ст. 31) [2], важливим аспектом історико-правового розвитку є запровадження категорії «склад суду». Законодавець передбачає можливість розгляду справ одноособово суддею або колегією суддів, і при цьому суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. Це положення демонструє особливість адміністративного судочинства як процесуальної форми, де елемент суб'єктності має дуалістичний характер: суб'єктом судової влади є як інституція (суд), так і суддя як носій повноважень судової влади.

Нормативне врегулювання правового статусу адміністративних судів та суддів здійснюється у різних структурних блоках законодавства. Наприклад, ст. 22, 27 і 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] визначають повноваження місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судів, тоді як ст. 56 Закону регулює права та обов'язки суддів [3]. Водночас глава 1 розділу III Закону містить норми, що регулюють загальні питання статусу судді: незалежність судді (ст. 48) [3], недоторканність (ст. 49), відповідальність за неповагу до суду (ст. 50), посвідчення судді (ст. 51) [3].

Особливої уваги заслуговує ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3], яка визначає умови набуття статусу судді та закріплює положення про єдиний статус суддів незалежно від рівня суду чи адміністративної посади. Це свідчить про нормативну єдність суддівського корпусу та водночас демонструє неоднозначність у визначенні структурних елементів статусу, адже закон не обмежується лише правами та обов'язками, а включає гарантії незалежності, особливості відповідальності та функціональні характеристики.

Разом із тим, історичний розвиток адміністративного судочинства в Україні виявляє наявність нормативних колізій, зокрема між ст. 3 та ст. 17 Закону [3], що по-різному трактують питання існування спеціалізованих судів. Ці суперечності свідчать про незавершеність процесу реформування судової системи та потребують подальшого теоретико-правового осмислення для забезпечення узгодженості статусних та функціональних характеристик адміністративних судів.

Таким чином, історико-правовий розвиток адміністративного судочинства в Україні характеризується системною модернізацією нормативних засад, уточненням статусу адміністративних судів і суддів та формуванням цілісної, спеціалізованої судової моделі, здатної забезпечити ефективний захист прав і свобод у публічно-правових відносинах.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради.. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
2. Міщенко О. Є. Правове регулювання здійснення адміністративного судочинства в умовах реформ та економічних перетворень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2011. 214 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 09.09.2005: Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35. 35–36. 37 С. 1358. Ст. 446.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-21>

СЕЙБЛКОЇНИ: ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА НОРМАТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕГУЛЮВАННЯ

Самсін Роман Ігорович

*кандидат юридичних наук, докторант
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

В 2012 році Дж. Р. Уїлеттом в «Білій книзі» (англ. White Paper) для компанії MasterCoin було запропоновано ідею створення криптовалюти, вартість яких була б прив'язана до певних активів, проте вона так і не була реалізована [1]. З часом, багатьма великими світовими криптовалютними біржами стала надаватися послуга – можливість тримати кошти на електронних гаманцях як в криптовалютах, так і в фіатних грошах. Проте, у порівнянні з фіатними грошима, зберігання коштів в криптовалютах не було ефективним через їх нестабільність, а отже для розширення кола користувачів послугами криптовалютних бірж необхідно було створити продукт, який можна було б використовувати для фінансових операцій, і який би мав меншу волатильність у порівнянні з криптовалютами

В 2015 році гонконгська компанія Tether Limited створила криптовалюту Tether (USDT), вартість якої була прив'язана до базового реального активу – долара (тобто, кожна одиниця USDT дорівнювала одному долару США, що зберігаються на депозиті компанії Tether Limited), яка отримала назву стейблкойна (англ. stablecoins). Tether

(USDT) запропонувати користувачам не лише стабільність, але й прозорість, мінімальну комісію, усунення транзакційних витрат та затримок та забезпечувалася доларом США, а власник USDT міг обміняти його в будь-який час на долар (або, за бажанням, біткойн) або витратити (як будь-яку криптовалюту) [2].

Після успіху Tether з'явилися інші стейблкоїни, такі як USD Coin (USDC), Dai, TrueUSD (TUSD) та багато інших, що використовували різні підходи до забезпечення їх стабільності. До американського долара «прив'язані» TrueUSD (TUSD), Binance USD (BUSD), USD Coin (USDC), Paxos Standard (PAX), а Terra (LUNA) – до кошика різних національних валют, Digix Gold Token (DGX) – до золота. Також було створено стейблкоїни, які забезпечувалися іншими криптовалютами чи пулом криптовалют (наприклад, DAI, який забезпечений ефіром (ETH) і управляється через децентралізовану автономну організацію MakerDAO) [3].

За своєю технічною архітектонікою стейблкоїни зазвичай створюються на чинному блокчейні. Спочатку більшість стейблкоїнів були створені на блокчейні Ethereum, зокрема, завдяки тому, що він надавав можливість використовувати смарт-контракти, але з часом почали створюватися і на інших блокчейнах (Bitcoin, Tron, Binance Smart Chain (BSC), Solana, Avalanche тощо). На сучасному етапі транзакції зі стейблкоїнами обробляються переважно через блокчейн-платформи за допомогою мережевих протоколів блокчейна, таких як Proof of Work (PoW), Proof of Stake (PoS), Delegated Proof of Stake (DPoS), Proof of Authority (PoA) тощо.

Анонімність власників стейблкоїнів частково забезпечується, але вона не є абсолютною і значною мірою залежить від технології блокчейна. Блокчейни, які використовуються для випуску та управління стейблкоїнами, хоч і забезпечують певний рівень анонімності, оскільки користувачі ідентифікуються за допомогою криптографічних адрес, а не особистих даних, проте зазвичай публічні та прозорі, що означає, що транзакції можуть бути переглянуті. Хоча адреси гаманців не прямо пов'язані з особистістю власників, можливість аналізу транзакцій може допомогти ідентифікувати сторони, що беруть участь у транзакціях, особливо якщо використовуються пункти обміну, які вимагають KYC та дотримуються вимог щодо боротьби з відмиванням грошей (AML). Існують спеціалізовані технології та інструменти, наприклад, приватні блокчейни, криптографія нульового розкриття інформації (zero-knowledge proofs), міксери або тумблери, які можуть допомогти користувачам збільшити анонімність своїх транзакцій зі стейблкоїнами, однак, використання таких інструментів може не підтримуватися платформами.

В фінансових операціях стейблкойни виступають як цифрове вираження вартості, яке прив'язується до реальних активів. На відміну від криптовалют, стейблкойни мають емітентів, якими виступають організації або проекти, які випускають та управляють стейблкойнами. Наприклад, Tether (USDT) випускає Tether Limited, Coin (USDC) – компанія Circle, Paxos Standard (PAX) та Binance USD (BUSD) – Paxos, Gemini Dollar (GUSD) – криптовалютна біржа Gemini, Dai (DAI) – децентралізована автономна організація MakerDAO тощо. Емітент стейблкойна несе відповідальність за підтримку стабільності його вартості шляхом забезпечення прив'язки до реальних активів, контролює кількість tokenів в обігу, випускаючи нові токени або вилучаючи (спалюючи) їх з обігу для забезпечення стабільності ціни, забезпечує, щоб за кожним випущеним стейблкойном стояв реальний актив, який підтримує його вартість, забезпечує прозорість управління резервами для підтримки довіри до стейблкойна, забезпечує технічний захист стейблкойнів від кібератак та публічне розкриття інформації про резерви, які підтримують випущені стейблкойни, здійснює регулярну верифікацію цих резервів незалежними аудиторами, встановлює системи управління ризиками для виявлення, моніторингу та мінімізації ризиків, пов'язаних з оборотом стейблкойнів тощо [4].

Вартість стейблкойнів не залежить від попиту, а прив'язується до реальних активів. В рамках одного блокчейну стейблкойни є взаємозамінними.

Таким чином, стейблкойни технічно вони створені та функціонують за допомогою технології розподіленого реєстру (на сучасному етапі переважно блокчейн), транзакції з якими обробляються через блокчейн-платформи за допомогою мережевих протоколів блокчейна. По-друге, вони використовуються як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати, і яке може використовуватись для платіжних цілей. Водночас, анонімність власників стейблкойнів забезпечується частково; стейблкойни мають централізований характер; стейблкойни мають емітента, який забезпечує стабільність їх вартості шляхом прив'язки до реальних активів; вартість стейблкойнів не залежить від попиту.

Таким чином, стейблкойни сформували окремий сегмент віртуальних активів. Їхня поява стала відповіддю на високу волатильність криптовалют, а технічні можливості блокчейна забезпечили швидкість і глобальний характер трансакцій. Водночас, на відміну від децентралізованих криптовалют, стейблкойни мають емітента, який відповідає за забезпечення стабільності їх вартості, управління резервами, прозорість та контроль обігу. Саме централізована природа емісії, наявність резервів, різні моделі забезпечення (фіатними активами, криптовалютами, товарами) та часткова анонімність операцій зумовлюють появу

як додаткових можливостей, так і значних ризиків фінансового, операційного та правового характеру.

Незважаючи на активне поширення, стейблкойни залишаються недостатньо врегульованими у більшості юрисдикцій. Відсутність уніфікованих вимог до підтвердження резервів, умов емітентства, розкриття інформації, операційної стійкості та захисту прав власників підвищує ризики втрати активів, зловживань, маніпуляцій і використання у протиправній діяльності.

З урахуванням їх застосування в цифровій економіці, інвестиціях та міжнародних платежах, стейблкойни потребують спеціального комплексного регулювання, спрямованого на забезпечення прозорості їх обігу, належного контролю за емітентами, захисту прав користувачів, зниження фінансових ризиків і запобігання відмиванню коштів. Формування відповідного регуляторного середовища є необхідною умовою інтеграції стейблкойнів у глобальну фінансову систему та мінімізації потенційних загроз, пов'язаних з їх функціонуванням.

Література:

1. The Second Bitcoin Whitepaper – MasterCoin Protocol. https://bravenewcoin.com/assets/Whitepapers/2ndBitcoinWhitepaper.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. Tether: Fiat Currencies on the Bitcoin Blockchain. 2016. URL: <https://tether.to/wp-content/uploads/2016/06/TetherWhitePaper.pdf>
3. USD Coin (USDC): <https://www.usdc.com/>
4. Blog.imena.ua. Стейблкоїни. URL: <https://www.imena.ua/blog/what-are-stablecoins/>

ОСНОВНІ МОДЕЛІ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шевченко Михайло Вікторович

*доктор філософії з права,
старший викладач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Розгортання механізмів саморегулювання господарської та професійної діяльності в Україні, а також наближення до прийняття комплексного нормативно-правового акта з питання організації та забезпечення законного та ефективного функціонування саморегулювних організацій обумовлюють підвищений науковий інтерес до тематики саморегулювання, у тому числі його основних моделей, та необхідність їх обговорення на майданчиках наукових конференцій.

Насамперед, звернемось до публікації фахівців Світового банку, у якій викладається класифікація основних моделей організації публічного адміністрування, залежно від присутності та ваги у них елементу саморегулювання. Так, за цим критерієм пропонується виділяти моделі:

- державного (публічного) регулювання – регуляторні функції виконуються адміністративним органом, а саморегулювних організацій із владними повноваженнями немає;

- спільного регулювання із обмеженими повноваженнями саморегулювних організацій – основним регуляторним органом є відповідний адміністративний орган, який покладається на саморегулювні організації у виконанні певних регуляторних функцій, пов'язаних із функціонуванням ринку;

- спільного регулювання із широкими повноваженнями саморегулювних організацій – основним регуляторним органом є відповідний адміністративний орган, який покладається на саморегулювні організації у виконанні регуляторних функцій, які виходять за межі застосування ринкових правил та можуть включати встановлення цих правил;

- незалежного саморегулювання – первинним регуляторним органом є відповідний адміністративний орган, який передає саморегулювній організації усі його регуляторні повноваження та лише контролює їх реалізацію [1, с. 9].

Подібне бачення різноманіття підходів до розподілу владних повноважень забезпечення формування та реалізації публічної політики у тих

чи інших між публічним та приватним сектором висвітлюється й у наукових працях.

Зокрема, значний науковий інтерес мають спостереження та міркування М. Пріст, яка зауважила, що держава не обов'язково має делегувати всі регуляторні функції саморегулювним організаціям. Держава може зберегти функцію нормотворчості й розробки політики та делегувати лише обов'язки із забезпечення їх реалізації. Це є характерним для моделі спільного/кооперативного регулювання. У інших ситуаціях, як зазначає дослідниця, держава може делегувати функції розробки та/або прийняття правил започаткування та ведення господарської діяльності, зберігаючи за собою лише залишкові контрольні-наглядові та юрисдикційні повноваження. Це спостерігається в моделі спільного регулювання із широкими повноваженнями саморегулювних організацій. Водночас, уряд повинен мати належний рівень компетентності та спроможність реагувати на процес та результати саморегулювання, щоб приймати рішення щодо адекватності стандартів та займатися виключними питаннями забезпечення їх дотримання. Крім того, уряд може брати участь у призначенні частини виконавчого органу саморегулювної організації та забезпечувати представництво громадськості в дисциплінарних органах саморегулювної організації [2, с. 299–300].

Форми саморегулювання, поєднаного у певних пропорціях із державним регулюванням досліджувала й Ю. І. Остапенко. Зокрема, вчена дійшла висновку про те, що під співрегулюванням слід розуміти спільну участь у процесі регулювання держави та різних ринкових інституцій. Разом з тим, Ю. І. Остапенко та Т. В. Яворська схиляються до думки про те, що формуються елементи співрегулювання шляхом введення у структури управління органів державної влади представників бізнесу та громадськості, у тому числі саморегулювних організацій. Посилаючись на напрацювання О. М. Залєтова, Ю. І. Остапенко також підкреслила, що при змішаному саморегулюванні держава все ж таки повинна брати участь у здійсненні контролю за ефективністю схем з метою забезпечення їхньої відповідності регулятивним цілям законів, які вони замінюють. Дана роль держави також повинна бути прописана в законі, що дозволить саморегулювній організації додержуватися кодексу, укладеного відповідно до закону. Спільне регулювання, відповідно до визначення Європейської комісії, схоже на змішане саморегулювання, що, у свою чергу, може перейти на рівень державного регулювання, особливо якщо недоліки саморегулювання змусять державу втрутитися в ситуацію [3, с. 10].

Таким чином, запровадження саморегулювання на товарних ринках чи у сфері професійної діяльності супроводжується делегуванням одній або декільком саморегулювним організаціям повноважень державного регулятора, необхідних для нормотворчості, акредитації, нагляду

(контролю) за діяльністю учасників відповідного ринку або осіб, які займаються певною професійною діяльністю, застосування до них заходів відповідальності та виконання інших владних управлінських функцій, які покладаються на саморегулюванні організації. Саморегулювальна організація може набути виключні повноваження щодо вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням формування та/або реалізацією публічної політики у відповідній сфері, або вирішувати такі питання паралельно із державним регулятором (ділячи із ним сферу відання), за погодженням державного регулятора, за участю його представників та/або представників громадськості (споживачів) у складі органів управління саморегулювальною організацією. У будь-якому випадку, саморегулювальні організації у межах діяльності на виконання делегованих повноважень є підконтрольними та підзвітними державним регуляторам, які несуть відповідальність за законність та ефективність діяльності саморегулювальних організацій.

Література:

1. World Bank. India: Role of Self-Regulatory Organizations in Securities Market Regulation. 2007. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/166951468042018599/india-role-of-self-regulatory-organizations-in-securities-market-regulation>
2. Priest M. The privatization of regulation: five models of self-regulation. *Ottawa Law Review*. 1998. No. 29:2. Pp. 233–302. URL: https://rdo-olr.org/wp-content/uploads/2018/01/olr_29.2_Priest.pdf
3. Остапенко Ю. І. Саморегулювальна діяльність у сфері господарювання: завдання господарсько-правового забезпечення. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2. 18 с. DOI: 10.21564/2225-6555.2018.14.149728

НАПРЯМ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-23>

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Алфьорова Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Навчально-наукового інституту,

перший проректор

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

м. Дніпро, Україна

В сучасних умовах правозастосування проблема захисту честі, гідності та ділової репутації набуває особливої ваги, адже, очевидно, саме немайнові блага є фундаментальними елементами прав людини. Водночас, зважаючи на соціально-культурний контекст, важливо відзначити, що гендерні аспекти можуть істотно впливати на сприйняття особи суспільством, на доступ до правосуддя та на ефективність захисту.

В Україні відповідальність за порушення цих немайнових благ, зокрема, регулюється статтями 277–279 Цивільного кодексу України, а також Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції», що, безумовно, визначає механізми компенсації моральної шкоди та спростування недостовірної інформації [1; 2]. Крім того, очевидно, що імплементація міжнародних стандартів, таких як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women) (далі – CEDAW), а також практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), безперечно сприяє формуванню більш збалансованої судової практики щодо захисту честі, гідності та ділової репутації, зокрема в контексті гендерних ризиків [3].

Таким чином, зважаючи на зазначене, тема є надзвичайно актуальною, оскільки поєднує цивільно-правову, соціологічну та гендерну проблематику, що, зрештою, відкриває перспективи для міждисциплінарних досліджень.

Перш за все, честь та гідність розглядаються цивільним правом як нематеріальні блага особи, захист яких є основою правового порядку відповідно до положень статті 277 Цивільного кодексу України [1]. Ділова репутація, очевидно, має як моральне, так і економічне значення, оскільки визначає рівень довіри партнерів та суспільства до особи чи суб'єкта господарювання.

Водночас, насправді, немайнові блага тісно взаємопов'язані з соціально-культурним контекстом, зокрема зі стереотипами щодо гендерних ролей. Тому, безумовно, оцінка порушення цих прав повинна враховувати соціальні очікування та можливий вплив дискримінації за ознакою статі.

Слід також зазначити, що практика ЄСПЛ у справах *Odièvre v. France* (2003) та *Tysiāc v. Poland* (2007) підтверджує необхідність врахування гендерної специфіки при оцінці шкоди від порушення немайнових благ [4; 5].

У практиці Європейського суду з прав людини справа *Odièvre v. France* (2003) демонструє, що обмеження доступу до інформації про власне походження при народженні може порушувати право на повагу до приватного життя (ст. 8 ЄКПЛ). Очевидно, що це рішення підкреслює необхідність врахування соціальних та гендерних аспектів при захисті немайнових благ, зокрема для вразливих категорій осіб, таких як жінки та діти [4].

У справі *Tysiāc v. Poland* (2007) суд розглядав обмеження доступу до законного медичного втручання, що базувалося на релігійних і соціальних упередженнях, та визнав порушення прав позивачки на приватне життя і гідність. Це рішення, безумовно, демонструє, що дискримінаційні практики за ознакою статі можуть прямо впливати на честь, гідність та немайнові права особи [5].

Зокрема, гендерні стереотипи можуть проявлятися через публічні висловлювання, дифамаційні статті в ЗМІ, неправомірні коментарі в онлайн-просторі. Більше того, як показує практика, особливо вразливими є представниці професій, де традиційно домінує чоловіча більшість, наприклад, у політиці, бізнесі чи юриспруденції.

Очевидно, що такі дії можуть кваліфікуватися як порушення ділової репутації згідно із статтею 277 ЦК України та тягнути за собою відповідальність у вигляді відшкодування моральної шкоди або примусових заходів щодо спростування недостовірної інформації (ст. 298 ЦК України) [1].

Національні механізми захисту честі та гідності не існують ізольовано, адже, зокрема, практика Європейського суду з прав людини демонструє, що при порушенні немайнових прав важливо враховувати гендерні аспекти та соціальні фактори, що можуть впливати на оцінку шкоди та застосування правових засобів захисту, а саме: статті 8 та 14

Європейської конвенції з прав людини) [6]. Більше того, у своїх рішеннях суд систематично підкреслює необхідність дотримання принципу рівності та недискримінації, водночас забезпечуючи баланс між правом на свободу вираження думки і правом на повагу до приватного життя та репутації особи.

Так, у справах *Glor v. Switzerland* (2009) та *Vejdeland and Others v. Sweden* (2012) ЄСПЛ детально розглядав обставини, коли дискримінаційні фактори, включно із соціально закріпленими стереотипами та упередженнями щодо статі, можуть суттєво впливати на оцінку моральної шкоди та визначення відповідальності. Водночас, суд наголошував, що врахування таких аспектів є ключовим для справедливого судового розгляду і може слугувати орієнтиром для національних судів України при вирішенні спорів про честь, гідність і ділову репутацію, особливо коли йдеться про вразливі групи населення або випадки гендерної нерівності.

Зрештою, національні суди дедалі частіше враховують гендерні аспекти у спорах про честь та гідність. Наприклад, практика Верховного Суду демонструє прагнення до збалансованого підходу між правом на свободу слова та правом на захист немайнових благ.

Слід звернути увагу, у Верховному Суді України обговорювали результати дослідження «Інтегрування гендерного підходу в організацію роботи суду», проведеного ГО «Всеукраїнська асоціація жінок-суддів» у партнерстві з українсько-канадським Проєктом підтримки судової реформи. Було встановлено, що хоча жінки широко представлені у судовій системі, у судах бракує нормативно закріплених гендерних правил і компетенцій, а судді та працівники апаратів недостатньо обізнані щодо законодавчих і міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності. Учасники круглого столу наголосили на необхідності інтегрувати гендерний підхід у організацію роботи судів, підвищувати професійну компетентність суддів і працівників та забезпечувати рівні можливості й недискримінацію за ознакою статі, що, безумовно, сприятиме справедливому доступу до правосуддя та підвищенню довіри до судової влади [7].

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві України, перш за все, є ключовим елементом забезпечення прав людини. Водночас, очевидно, що гендерні аспекти значно впливають на оцінку порушення немайнових благ та застосування правових механізмів захисту.

Більше того, імплементація міжнародних стандартів, таких як CEDAW та практика ЄСПЛ, безперечно сприяє більш справедливому вирішенню спорів і гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами. Зрештою, міждисциплінарний підхід, який поєднує

цивільно-правовий аналіз та гендерне дослідження, відкриває перспективи для розвитку ефективної судової практики та академічного дослідження.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 18.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.12.2025).

2. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.12.2025).

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція, Міжнародний документ від 18.12.1979. Дата оновлення: 06.10.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 18.12.2025).

4. CASE OF ODIÈVRE v. FRANCE (Application no. 42326/98). HUDOC – *European Court of Human Rights* : веб-сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60935%22%5D%7D> (дата звернення: 18.12.2025).

5. CASE OF TYŚIĄC v. POLAND (Application no. 54 no. 5410/03) JUDGMENT). HUDOC – *European Court of Human Rights* : веб-сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79812%22%5D%7D> (дата звернення: 18.12.2025).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.12.2025).

7. У Верховному Суді обговорили гендерний підхід у судочинстві. *Верховний суд* : веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1177755> (дата звернення: 18.12.2025).

ПРОБЛЕМИ ПІДТВЕРДЖЕННЯ РОДИННИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ОФОРМЛЕННІ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМ'ЯМ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гелецька Ірина Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, адвокат
м. Тернопіль, Україна*

В умовах воєнного стану держава гарантує соціальний захист родин військовослужбовців, які зникли безвісти або потрапили в полон. Однією із складових такого захисту є право на виплату грошового забезпечення зниклого безвісти військовослужбовця. Механізм реалізації цього права регламентований Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або зниклих безвісти» від 30.11.2016 № 884 (далі – Порядок №884) [1]. Відповідно до п. 6 Порядку №884 механізм виплати грошового забезпечення залежить від наявності особистого розпорядження військовослужбовця. Так, за наявності розпорядження, кошти виплачуються конкретним особам у відсотках, визначених самим військовим. Якщо він розподілив не всю суму (менше 100%), залишок зберігається на його особистому рахунку. Якщо ж особисте розпорядження відсутнє, то за правилом так званої першої черги – 50% грошового забезпечення ділиться порівну між найближчими родичами: дружиною (чоловіком), неповнолітніми дітьми, дітьми з інвалідністю та батьками. У разі відсутності особистого розпорядження та осіб, так званої першої черги – 20% грошового забезпечення виплачується рівними частками повнолітнім дітям або рідним братам (сестрам), законним представником яких є військовослужбовець [1].

Здавалося б законодавець оптимально виписав виплати грошового забезпечення зниклого безвісти військовослужбовця. Однак на практиці реалізація права на отримання грошового забезпечення часто блокується на етапі доведення родинних зв'язків. Проблема полягає у відсутності гнучкого підходу адміністративних органів (ТЦК та СП,

фінансових служб військових частин) до оцінки документів, що підтверджують статус члена сім'ї.

Наразі можливо виділити три ключові групи проблем, що можуть мати місце під час ідентифікації бенефіціарів таких виплат.

Типовою є ситуація, коли прізвище матері зниклого безвісти військовослужбовця у паспорті не збігається з прізвищем військовослужбовця у свідоцтві про народження/шлюб через неодноразове укладання нею шлюбу (шлюб, розлучення, повернення до дівочого прізвища, повторний шлюб тощо). І тут важливо розуміти, що заявникам необхідно подавати повний «ланцюжок» документів (витягів з Державних реєстрів актів цивільного стану), що підтверджують перехід/повернення від одного прізвища до іншого. Часто ТЦК та СП формально відмовляють у прийомі документів через «невідповідність даних», не роз'яснюючи заявникам алгоритм збору доказової бази.

Наступний момент пов'язаний з тим, що частина документів (свідоцтва про народження, шлюб) видавалася за часів СРСР або на територіях, які нині є окупованими. Отримання дублікатів або витягів з реєстрів ускладнене або взагалі неможливе. Військові частини вимагають аби усі подані документи були українського зразка, або нотаріально засвідчені переклади радянських документів. Але тут виникає ще одна проблема, оскільки не усі Бюро перекладів беруться перекладати документи, виготовлені російською мовою. Звичайно, що родини зниклих безвісти військовослужбовців не лише вимушені додатково витрачати час на пошук відповідних інституцій, які б узялися за переклад, а також і нотаріальне посвідчення документів, виготовлених російською мовою, але й несуть додаткове фінансове навантаження.

Третьою, системною проблемою є правова незахищеність осіб, які проживали з військовослужбовцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Чинне законодавство, зокрема Порядок № 884, у переліку отримувачів виплат першої черги оперує терміном «дружина (чоловік)». На практиці адміністративні органи та фінансові служби військових частин тлумачать це поняття буквально – як особу, що перебуває у зареєстрованому шлюбі відповідно до ст. 21 Сімейного кодексу України.

Це створює правову колізію: держава, яка через інститут встановлення юридичних фактів (ст. 74 СК України) визнає майнові права та право на спадкування фактичного подружжя, водночас ігнорує цей статус у сфері соціального забезпечення військовослужбовців. Навіть наявність судового рішення про встановлення факту проживання однією сім'єю часто не є підставою для призначення щомісячних виплат, оскільки військові частини керуються імперативними нормами Порядку № 884, де такі особи відсутні у переліку отримувачів

(за винятком випадків, коли вони прямо зазначені в особистому розпорядженні військового, що в умовах бойових дій трапляється вкрай рідко). У результаті, особи, які фактично втратили годувальника, залишаються поза межами системи соціальної підтримки.

Водночас, з вказаної проблематики уже починає формуватися судова практика. Зокрема, рішення Козівського районного суду Тернопільської області від 17.10.2025 у справі № 951/562/25, висвітлює гостру проблему невідповідності архівних документів вимогам сучасного документообігу, що створює «замкнене коло» для родин зниклих безвісти військовослужбовців. У зазначеній справі технічні розбіжності в написанні по батькові та неможливість їх виправлення через органи ДРАЦС фактично заблокували реалізацію права матері на соціальний захист у позасудовому порядку. Проте це рішення ілюструє важливу тенденцію відходу судів від суто формального підходу: задовольняючи заяву, суд керувався насамперед метою звернення – необхідністю оформлення грошового забезпечення. Тим самим було констатовано, що право на державні гарантії не може бути нівельоване через помилки в документах радянського зразка, а судове встановлення юридичного факту залишається єдиним ефективним інструментом подолання бюрократичного формалізму та реального захисту прав вразливих категорій населення в умовах воєнного стану [2].

Реалізація соціальних прав родин зниклих безвісти військовослужбовців потребує переходу від формального до сервісного підходу держави. Для вирішення окреслених проблем пропонується:

1. Забезпечити міжвідомчу взаємодію шляхом надання уповноваженим особам ТЦК та СП доступу до Державного реєстру актів цивільного стану громадян (ДРАЦС). Це дозволить на місці верифікувати родинні зв'язки та самостійно формувати витяги про зміну прізвищ, знявши цей тягар із заявників або підтвердити факт родинних відносин.

2. Розробити механізм визнання документів радянського зразка без необхідності їх нотаріального перекладу або забезпечити централізований переклад таких документів за рахунок держави в межах надання безоплатної правничої допомоги.

3. Внести зміни до Порядку № 884, розширивши коло отримувачів виплат або прирівнявши судові рішення про встановлення факту проживання однією сім'єю до свідоцтва про шлюб виключно для цілей соціального захисту на період воєнного стану, тим самим усунувши дискримінацію так званих фактичних сімей.

Вважаємо, що комплексне вирішення цих питань дозволить мінімізувати бюрократичні перепони та забезпечити реальну підтримку родин захисників, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних у нейтральних державах або зниклих безвісти» від 30 листопада 2016 року № 884. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-%D0%BF#Text>

2. Рішення Козівського районного суду Тернопільської області від 17.10.2025 у справі № 951/562/25. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/131058698/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-25>

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ОБ'ЄКТИ, СТВОРЕНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ (У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ)

Дубова Катерина Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту зумовив появу результатів, які за своїми зовнішніми ознаками можуть відповідати об'єктам авторського права. Це актуалізує проблему визначення їх правового режиму в умовах оновлення національного законодавства України у сфері інтелектуальної власності. Особливої актуальності питання набуває з огляду на набрання чинності з 2023 року Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX (далі – Закон України № 2811-IX), який суттєво оновив підходи до регулювання авторсько-правових відносин, однак не містить спеціальних норм щодо об'єктів, створених штучним інтелектом.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України № 2811-IX автор – фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір [1].

Згідно п. 1 ст. 6 Закону України № 2811-IX об'єктами авторського права є твори у сфері літератури, мистецтва, науки [1]. Таким чином, чинне законодавство України зберігає антропоцентричну модель авторського права та не передбачає можливості визнання штучного інтелекту суб'єктом авторського права. Такий підхід узгоджується

з положеннями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, яка виходить із концепції людського авторства [2].

У контексті використання штучного інтелекту ключового значення набуває питання наявності творчого внеску людини. Якщо результат створюється виключно в автоматизованому режимі без здійснення особистого творчого вибору, контролю або інтелектуального внеску фізичної особи, такий об'єкт не може бути визнаний твором у розумінні Закону України № 2811-IX [1]. У подібних випадках відсутні підстави для виникнення особистих немайнових і майнових авторських прав, передбачених статтями 11 та 12 зазначеного Закону. Подібний підхід підтримується і в міжнародній практиці, зокрема у позиції Бюро авторського права США, яке визначає, що авторське право може захищати лише матеріал, що є продуктом людської творчості, оскільки поняття «author» у законодавстві США не включає не-людину (наприклад, сам штучний інтелект). Це відображає вимогу human authorship requirement – тобто необхідність участі людини у творчому процесі для виникнення авторських прав.

Водночас у разі, якщо особа використовує систему штучного інтелекту як інструмент творчої діяльності, визначає параметри створення результату, здійснює відбір, редагування або іншу інтелектуальну обробку згенерованого матеріалу, можливе визнання такого результату об'єктом авторського права. У цьому випадку саме людина, а не штучний інтелект, розглядається як автор твору, що відповідає положенням статей 1 та 6 Закону України № 2811-IX. Аналогічний підхід простежується у праві Європейського Союзу, де Суд ЄС у рішеннях у справах Infopaq та Eva-Maria Painer наголосив на необхідності наявності власної інтелектуальної творчості та особистого творчого вибору автора [4; 5].

Аналіз чинного законодавства України свідчить про наявність правової прогалини щодо результатів, створених автономними системами штучного інтелекту. Такі результати не підпадають під охорону авторського права, однак можуть мати значну економічну цінність. У цьому контексті Всесвітня організація інтелектуальної власності вказує на необхідність доктринального та нормативного переосмислення традиційних підходів до охорони результатів інтелектуальної діяльності, створених за участю штучного інтелекту [6].

Сучасне авторське право, як в Україні, так і в міжнародній практиці, ґрунтується на принципі участі людини у творчому процесі. Тільки твори, створені фізичною особою з елементом творчості, можуть підлягати авторсько-правовій охороні. Автономно згенеровані системами ШІ матеріали не визнаються охороноздатними.

В Україні законодавство не містить спеціальних норм щодо об'єктів, створених автономними системами ШІ. Це створює прогалину, яка

потребує подальшого врегулювання або шляхом розширення понять «творчого внеску людини», або через запровадження спеціального режиму охорони для AI-генерованих об'єктів.

Література:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Паризький акт від 24 липня 191 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

3. Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence (U.S. Copyright Office, 2023). URL: https://www.copyright.gov/ai/ai_policy_guidance.pdf?utm_source

4. Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening : Judgment of the Court of 16 July 2009, Case C-5/08. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62008CJ0005>

5. Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and Others : Judgment of the Court of 1 December 2011, Case C-145/10. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62010CJ0145&utm_source

6. World Intellectual Property Organization. Artificial Intelligence and Intellectual Property. URL: https://www.wipo.int/about-ip/en/artificial_intelligence/

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-26>

РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Жукевич Ігор Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Постановка проблеми. Виконання судових рішень є ключовою умовою забезпечення конституційного права кожного громадянина на судовий захист. На етапі здійснення судового контролю за виконавчим провадженням розгляд скарг на рішення, дії або бездіяльність

державного виконавця, посадових осіб органів державної виконавчої служби чи приватного виконавця в аспекті виконання рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права спрямований на забезпечення обов'язкового виконання судових рішень, ухвалених на користь особи. Це необхідно для реального захисту її прав, свобод та інтересів, які були порушені, адже без гарантій їх відновлення неможливо повністю реалізувати право кожного на судовий захист. Належна організація виконавчого провадження та передбачена можливість судового оскарження рішень, дій або бездіяльності державних виконавців чи інших уповноважених осіб органів виконавчої служби, а також приватних виконавців є важливими умовами для забезпечення реального та своєчасного виконання судових рішень¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України неодноразово було предметом наукових досліджень українських вчених. Серед таких: Е. Є. Регущевський, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. О. Якимчук та ін.

Однак дотепер у науковій літературі недостатньо досліджено реалізацію судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права.

Мета дослідження: проведення аналізу реалізації судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Судовий контроль за виконанням рішень судів у цивільних справах не можна зводити тільки до «вузького» його розуміння з приводу оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та інших посадових осіб. На нашу думку, судовий контроль слід розглядати у «широкому» розумінні та повинен включати також і дозвіл («санкціонування») на вчинення певних процесуальних дій у виконавчому провадженні, а також розгляд позовних вимог, які стосуються виконання судових рішень та ухвал (наприклад, позови щодо оспорування оцінки майна у виконавчому провадженні, позови про зняття арешту з майна, позови про визнання торгів недійсними тощо) [1].

¹ Рішення Конституційного Суду України Конституційного від 13 травня 2024 року № 6-р(II)/2024 у справі за конституційною скаргою Лопушанського Володимира Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 9 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» (справа про обов'язковість судового рішення). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-24#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

Регламентований судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільному судочинстві України у розділі VII Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК)², де передбачається розгляд судами скарг на рішення, дії чи бездіяльність осіб, які здійснюють примусове виконання рішень. Проте такий контроль за своєю суттю обмежується процесом розгляду зазначених скарг, що впливає із тексту статей 447–453 ЦПК [2].

У 2024 році до кодифікації цивільного процесуального права було додано нововведення, яке передбачає можливість судового розгляду заяв про зобов'язання боржників подавати звіти щодо виконання судових рішень. Судова система нині стикається з серйозною нестачею кадрів, і вирішити цю проблему в короткі терміни не вдасться. Водночас, попри повномасштабну війну, розв'язану рф проти України, кількість судових звернень не зменшується, а подекуди навіть зростає. Зокрема, з'явилася нова категорія справ, пов'язана з відшкодуванням шкоди, завданої збройною агресією рф. Упровадження нових механізмів судового контролю за виконанням рішень ще більше збільшить навантаження на суддів. Разом із цим нововведення покладають на суд додатковий обсяг відповідальності.

Проаналізувавши розділ III Рекомендацій Комісії, фахівці дійшли висновку, що запропоновані в ньому умови контролю є складними для ефективного виконання судовою системою. Постійний чи періодичний контроль з боку суддів вимагав би значних часових і організаційних ресурсів, що є практично нереальним. У той же час слід звернути увагу, що розгляд судами скарг на дії посадових осіб вже добре відомий механізм у судовій практиці й не завжди трактується як «контроль». Наприклад, це стосується оскарження рішень чи дій органів державної влади або місцевого самоврядування. Потерпілі у виконавчому провадженні іноді не довіряють діям контролюючих органів, тому мають право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність державних виконавців чи інших посадових осіб виконавчої служби, а також приватних виконавців у разі порушення їхніх прав при виконанні судового рішення згідно зі ст. 447-1 ЦПК. Проте судова процедура є затратною як у часі, так і у фінансах, особливо враховуючи необхідність професійної правничої допомоги адвоката. До того ж, відповідно до ст. 451 ЦПК України, суд за результатами розгляду скарги може своїм рішенням скасувати спірні дії або рішення, визнати їх неправомірними та зобов'язати виконавця усунути порушення

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 10.10.2025).

(відновити права заявника). Однак законодавство не деталізує способів усунення порушень чи відновлення прав, що унеможливорює самостійне визначення таких способів виконавцем. Саме тому завдання суду полягає у конкретизації цих рішень і визначенні чіткого механізму усунення порушень у роботі виконавців [2].

Варто також відзначити, що Україна, як член Ради Європи, у ході удосконалення законодавства про виконавче провадження повинна брати за основу Керівні принципи щодо виконання відповідних рекомендацій Ради Європи щодо виконання судових рішень, розроблені Європейською комісією з ефективності правосуддя (далі – Керівні принципи та СЕРЕJ). Зауважимо, що метою діяльності цієї Комісії є зменшення навантаження на Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) шляхом підвищення ефективності та якості судової системи в державах-членах. Зважаючи на вказане, напрямки удосконалення виконавчого провадження, визначені в Рекомендаціях Європейської комісії з ефективності правосуддя, також стосуються України та повинні враховуватися фахівцями під час удосконалення відповідного законодавства [3].

Як слушно стверджують С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Е. Є. Регущевський (2025) Керівні принципи СЕРЕJ, незважаючи на дату їх прийняття – 9-10 грудня 2009 року, досі актуальні для України, і значна їх частина має бути публічно обговорена, а потім імplementована в законодавство про виконавче провадження України, адаптувавши його до правової системи нашої держави. Водночас, аналізовані принципи не можна сприймати як аксіому, оскільки під час їх впровадження в українське законодавство слід враховувати систему органів виконання України. Державна виконавча служба відокремлена від суду та належить до виконавчої гілки влади, а приватні виконавці є самозайнятими особами. Що стосується «гнучкості» процесу виконання рішення, то вона не узгоджується з чітким визначенням ролі виконавця, а також з роллю «постсудового медіатора», тобто медіатора. У Керівних принципах зосереджена не на ролі виконавця як медіатора, а на пропозиції сторонам укладати між собою мирові угоди, де виконавець виконує свою роль, роз'яснюючи сторонам їхні права та обов'язки, наслідки укладення мирової угоди. Недоцільно поєднувати професійні повноваження виконавця та медіатора в одному виконавчому провадженні, хоча б тому, що статуси та функції цих суб'єктів регулюються різним законодавством, і певною мірою суперечать один одному в питаннях оплати. Виконавець не може одночасно отримувати кошти за виконання своїх повноважень та за виконання функцій посередника [3].

Разом з тим, як зауважує С. Якимчук (2025), до оновлення цивільного процесуального законодавства у частині правового регулювання судового контролю, зокрема, змін спрямованих на посилення судового контролю за виконанням рішень, можливості суду впливати на цей процес були фактично обмежені лише розглядом скарг на дії виконавців. Нововведення дозволяють: здійснювати контроль за діями боржника, не очікуючи скарг, а зобов'язуючи подавати звіти; створювати процесуальний моніторинг виконання рішень шляхом аналізу звітів; реагувати на зловживання, включаючи формальну відписку чи затягування виконання, через процесуальні санкції.

Зокрема, йдеться про зміни внесені відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень»³. Тобто про доповнення ЦПК України статтями 453-1, 453-2, 453-4, 453-4.

Так, нові положення ЦПК України передбачають:

- право суду за зверненням стягувача зобов'язати боржника подати звіт щодо заходів, вжитих для виконання рішення (ст. 453-1);
- порядок розгляду такої заяви у двадцятиденний строк (ст. 453-2);
- вимоги до змісту звіту, включно з вказівкою на конкретні дії або перешкоди (ст. 453-3);
- процесуальні наслідки у разі відмови у поданні звіту або його неприйняття, включаючи можливість накладення штрафу чи зміну способу виконання рішення (ст. 453-4).

Вказані зміни спрямовані на забезпечення ефективного виконання судових рішень, особливо у справах немайнового характеру, де традиційні виконавчі механізми мають меншу ефективність. Вони зобов'язують боржника пояснювати суду причини невиконання рішення. Запровадження цього механізму створило нову форму активної взаємодії між судом і учасниками процесу на стадії виконання судових рішень [4].

Разом з тим, важливим аспектом механізму реалізації судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права є правозастосовчі акти:

- акти-документи (судові рішення);
- акти-дії (процесуальні дії), що здійснюються судом у межах законодавчо визначених процесуальних форм судового контролю

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21.11.2024 року №4094-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

і приймаються (здійснюються) з метою забезпечення фактичного виконання ухвалених судових рішень [5].

Зважаючи на вищевказане, на наш погляд, доцільно було б доповнити ЦПК України статтею 453-5 «Правозастосовчі акти правового механізму судового контролю». Зокрема, вважаємо, що такі законодавчі зміни сприятимуть більш ефективній реалізації судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права.

Висновки. Відтак, з метою підвищення ефективності реалізації судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права вбачаємо за необхідне подальше удосконалення законодавства України щодо судового контролю за виконанням судових рішень шляхом внесення чергових змін до Розділу VII «Судовий контроль за виконанням судових рішень» Цивільного процесуального кодексу України. Зокрема, шляхом доповнення його статтею 453-5 «Правозастосовчі акти правового механізму судового контролю». Таке законодавство має чітко регламентувати не лише види, зміст та форму актів-дій (процесуальний дії), що здійснюються судом у межах законодавчо визначених процесуальних форм судового контролю і приймаються (здійснюються) з метою забезпечення фактичного виконання ухвалених судових рішень, а також і міру юридичної відповідальності за недотримання законодавчих вимог з цього приводу.

Перспективи подальших наукових розвідок. Питання реалізації судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України у справах приватного права потребує подальших наукових розвідок, зокрема, у напрямку вивчення іноземного досвіду з цього приводу.

Література:

1. Жукевич І. В. Реалізація судового контролю за виконанням рішень у цивільних справах. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право.* 2019. № 7. С. 89–95.

2. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень і нагляд за діяльністю виконавців згідно Рекомендацій Європейської комісії з ефективності правосуддя: доцільність законодавчих новел та наукові концепції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. Випуск № 05. Частина 1. С. 321–327.

3. Fursa S. Ya., Fursa Ye. I., Rehushevskiy E. Ye. Recommendations of the European Commission on the efficiency of justice and their impact on improving enforcement proceedings in Ukraine. *Електронне наукове*

видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. Випуск № 4. Частина 3. С. 438–443.

4. Якимчук С. О. Зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення як елемент ефективного судового контролю. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 16 травня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 417–419.

5. Потьомкін С. О. Правозастосовчі акти як елемент правового механізму судового контролю: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. № 3(89). С. 49–57.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-27>

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У ГАРАНТУВАННІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Зленко Сергій Миколайович

*аспірант кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Право, будучи регулятором суспільних відносин, не може бути ідеальним у загалом неідеальному світі. Знаходячи своє вираження у одній із форм – законі, воно мимоволі впадає в залежність від недоліків свого творця. Недосконалості людської природи неодмінно провокують появу вад у законодавстві. Відповідно, саме людина є вирішальним фактором надійності закону як регулятора суспільних відносин.

Їх невинний розвиток і об'єктивно обґрунтована неквапливість процесу законотворення спричиняє «хронічне відставання» законодавства від об'єктивної реальності. Така тенденція була і є характерною для законодавства будь-якого демократично улаштованого суспільства. Наважимося припустити, що навряд чи найближчим часом варто чекати докорінних змін у цьому відношенні. Мова може йти хіба що про темпи відставання.

За таких умов у ряді випадків буквальне слідування букві закону, застосування його положень з надмірним формалізмом може бути таким же шкідливим для суспільного блага як і його відверте порушення. Більше того, будь-який закон, навіть якщо у момент його створення він об'єктивно відповідав вимогам часу і заслуговував найвищої оцінки своєї якості, з плином часу та зміною обставин може взагалі перетворитись на суцільну несправедливість [1, с. 158]. Очевидно, що така несправедливість закону у певних випадках має компенсуватись застосуванням права вищого порядку. Саме у цьому, зокрема, і знаходить свій вияв ідея верховенства права. Воно ж, за великим рахунком, досягається системним тлумаченням принципів судочинства.

Отже, недосконалість людської природи у сукупності з іншими факторами різного походження виключає можливість існування ідеального законодавства. У зв'язку з цим мають місце непоодинокі випадки наявності відповідних прогалин та різного роду неузгодженостей у ньому. За таких обставин проблеми у застосування закону на практиці, зокрема під час відправлення правосуддя є неминучими. З позицій сьогодення виглядає так, що з метою нівелювання або принаймні мінімізації наслідків впливу таких негативних явищ на якість регулювання суспільних відносин законодавцем було прийнято рішення сформулювати та вмістити перелік основних принципів цивільного судочинства у текст ЦПК України.

Принагідно варто зазначити, що до недавнього часу практика викладення принципів того чи іншого виду процесу у процесуальному законодавстві у вигляді окремих статей залишалась непоширеною [2, с. 404–405]. В тому ж ЦПК України від 18.03.2004 року принципи цивільного процесу лише логічно виводились з його положень і в окремій статті чітко не визначались [2, с. 405].

Текстуальне закріплення у законі певного принципу означає встановлення очевидної вказівки-орієнтира з якою має узгоджуватись діяльність відповідного суб'єкту цивільних процесуальних правовідносин, в усіх її аспектах.

Отже, у сучасних умовах ефективне, в тому числі справедливе, застосування закону судом під час відправлення правосуддя неможливе без застосування принципів судочинства, у відриві від їх змісту.

У цьому контексті слушно висловились І. Завальнюк, визначивши справедливий судовий розгляд як процес діяльності суду, здійснення правосуддя з урахуванням реалізації рівних прав і обов'язків сторін за їх участю, на основі сформованих принципів судочинства [3, с. 49]. І дійсно, тільки спираючись на принципи судочинства можна правильно застосувати правові норми, і тільки так можливо забезпечити справедливість, як процесуальну так і матеріально-правову, безпосередньо реалізувати на практиці ідею верховенства права. За такого підходу

знижується ймовірність використання права всупереч його призначенню.

Система принципів цивільного судочинства відтворює головну ідею правосуддя та зміст правової справедливості. До слова зауважимо, що остання не завжди має бути урівнюючою. Інколи вона може бути і розподільчою.

Крім того, так чи інакше свою роль принципи цивільного судочинства відіграють і в уніфікації судової практики. Вони, по суті, виступають «спільним знаменником» для певної групи судових рішень, класифікованих за визначеною спільною ознакою. Як наслідок створюються сприятливі умови для забезпечення правової стабільності та зміцнення довіри до суду у суспільстві.

Зауважимо також, що упродовж тривалого часу принципи судочинства виконували допоміжну роль у судочинстві, яка зводилась до сприяння розумінню змісту законодавчих приписів, їх тлумачення. Однак, сьогодні вже проглядається тенденція до розширення їх ролі. Принципи набули ознак самостійного правового регулятора і безпосередньо застосовуються у судовій практиці, прикладом чого, зокрема, є Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 761/9584/15-ц (провадження № 14-323цс19), Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 жовтня 2025 року у справі № 489/6074/23 (провадження № 14-85цс25) та інші судові рішення, в тому числі і нижчих інстанцій.

Таким чином в ряді випадків принципи вже відіграють ключову роль під час вирішення спору судом, а утверджена ним справедливість, що базується в тому числі і на відповідних принципах, здатна сповнити собою суспільні правовідносини у всіх без винятку сферах.

Підсумовуючи вважаємо доречним вкотре підкреслити, що визнане в нашій державі право на справедливий суд має включати в себе не тільки процесуальну діяльність, яка відповідає вимогам справедливості, а й прийняття судом підсумкового рішення, яке справедливо відновить суб'єктивні матеріальні права і законні інтереси [4, с. 57–58]. Справедливе ж відновлення прав особи в умовах наявних недосконалостей закону забезпечується, серед іншого, застосуванням принципів судочинства як правового регулятора.

За великим рахунком тільки реалізація всіх принципів у їх сукупності, у взаємозв'язку сприятиме у виконанні завдань судочинства [5, 11], а отже є всі підстави розглядати такі принципи як процесуальні гарантії права особи на справедливий суд.

Література:

1. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків : Видавництво «Право», 2020. 672 с.

2. Потапенко С. В. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації. *Форум права*. 2010. № 2. С. 403–408. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_2_66 (дата звернення: 25.11.2025).

3. Завальнюк І. В. Конституційно-правова кваліфікація права на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 46–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/392241>.

4. Завальнюк І. В. Право на справедливий суд та право на судовий захист: аспекти співвідношення. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 52–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.8>.

5. Чернишова Н. В. Судова влада в Україні : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2011. 103 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-28>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ільчишин Віталій Васильович

*старший викладач кафедри цивільного
та господарського права і процесу*

*Івано-Франківського інституту «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Введення воєнного стану на території України передбачає можливість обмеження прав громадян, серед яких право власності. Окремі аспекти актуальності даного питання зумовлені тим, що війна спричиняє необхідність обмеження певних конституційних прав і свобод громадян України, заради забезпечення обороноздатності країни та захисту населення з одного боку, а з іншого – дотримання балансу між потребами держави та правами громадян.

Запровадження воєнного стану є підставою для виникнення інших, нових цивільних правовідносин, адже завдається шкода майну особи та неможливістю виконання юридичними чи фізичними особами зобов'язань, що в них виникають [1, с. 120].

В сучасних умовах воєнного стану в Україні допускається примусове відчуження або вилучення майна. У ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що одним із заходів правового режиму воєнного стану є примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видача про це відповідних документів встановленого зразка [2]. Правове регулювання процедури примусового відчуження або вилучення майна здійснюється Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [3]. Закон визначає механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

У ст. 1 даного нормативно-правового акту йдеться про чітке розмежування понять «примусове відчуження майна» та «вилучення майна». Примусове відчуження майна трактується законодавцем як позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості. Вилучення майна стосується державних підприємств, державних господарських об'єднань і полягає у позбавленні права господарського відання або оперативного управління державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, і воно не передбачає відшкодування вартості [3].

Примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з органом військового управління, визначеним Міністерством оборони України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради [3]. Згідно ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військовим командуванням є головнокомандувач Збройних сил України, командувач Об'єднаних сил Збройних сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань [2].

Таким чином, з огляду на те, що відповідно до Указу Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24.02.2022 р. № 68/2022 утворено військові адміністрації [4], запроваджувати та здійснювати примусове відчуження майна, що перебуває у приватній власності, як захід правового режиму воєнного стану має право військове командування за погодженням з військовими адміністраціями.

Окрім цього, чинне законодавство передбачає подачу заяви про виплату компенсації за примусово відчужене майно. Заява про виплату наступної повної компенсації за примусово відчужене майно приймається, обліковується і розглядається за місцем відчуження майна військовим комісаріатом. До заяви додаються акт про примусове відчуження майна та висновок про вартість такого майна. Відмова у прийнятті та розгляді заяви не допускається [3].

Строки розгляду даної заяви також чітко регламентовані законодавством. А саме, розгляд заяви здійснюється протягом десяти робочих днів з дня її подання. За результатами розгляду заяви, оформляється висновок про здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану. Виплата повної компенсації здійснюється органами, що прийняли рішення про примусове відчуження майна, у порядку черговості оформлення висновків за рахунок і в межах коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [3].

Разом з тим, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану» від 6 вересня 2022 року № 2561-IX [5], передбачені певні уточнення, які стосуються таких аспектів:

- примусове відчуження або вилучення обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу і щодо якого існує ризик переривання його функціонування здійснюється на підставі рішення РНБО;

- право державної власності на обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу і щодо якого існує ризик переривання його функціонування, виникає з дня введення в дію рішення РНБО про примусове відчуження або вилучення такого майна;

- компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану з попереднім повним відшкодуванням його вартості до підписання акта про примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рахунок коштів

державного бюджету протягом 5 наступних бюджетних періодів, за умови що місцезнаходження (адреса) вказана в акті про примусово відчуження або вилучення майна, не знаходиться на тимчасово окупованій території, станом на дату такої компенсації.

В такому випадку, можна дійти висновку про те, право власності в умовах воєнного стану має обмежений характер. В умовах війни на території України, може вживатись ряд заходів, серед яких є можливість примусового відчуження майна або вилучення майна. У даному контексті, примусове відчуження або вилучення майна є важливим засобом забезпечення потреб держави, зокрема Збройних Сил України, для захисту територіальної цілісності та незалежності країни.

Література:

1. Комарницька І. І. Право власності та його захист в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 119–121.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
4. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану: Закон України 6 вересня 2022 року № 2561-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2561-20#Text>

ХАРТІЯ ЄС ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА ТА ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: КОРЕЛЯЦІЯ НОРМ ПРО ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА

Коляда Семен Вікторович

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Сучасний етап розвитку українського приватного права характеризується необхідністю узгодження його теоретичного обґрунтування та нормативної бази зі стандартами Європейського Союзу, зокрема у сфері особистих немайнових прав фізичних осіб. Саме тому важливого значення набуває аналіз того, яким чином положення Хартії ЄС про основоположні права корелюються з природно-правовими принципами приватного права, що лежать в основі Цивільного кодексу України. Посилена увага до зазначеного обумовлена тим, що європейські підходи до розуміння гідності, свободи, рівності поступово формують нові вимоги до правового визначення особистих немайнових прав фізичних осіб.

Аналіз вітчизняних наукових досліджень Є.О. Харитонової, О. І. Харитонova [1, с. 6], а також Н.С.Кузнецової та О.В.Кохановаської [2, с. 53] дає можливість стверджувати, що цивілістична наука визнає центральним ядром приватного права свободу та самовизначення особи, які ґрунтуються на принципах верховенства права, добросовісності та справедливості.

Окремої уваги потребує Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої, в преамбулі якого визначено, що найвищою метою приватного (цивільного) права є служіння вільному розвитку особистості, забезпечення поваги до людської гідності, автономії волі та неприпустимості втручання у приватне життя як його фундаментальних цінностей [3]. Таким чином, можна зауважити, що йдеться не лише про правову уніфікацію норм, а й про узгодження ціннісних засад вітчизняної правової системи, включно з переосмисленням підходів до захисту приватних прав.

У зв'язку із зазначеним, доцільно зупинитися на взаємодії окремих положень Хартії ЄС та Цивільного кодексу України, які регламентують особисті немайнові права людини. Так, у ст. 1 Хартії ЄС визначено,

що людська гідність є недоторканою, у ст. 7 закріплено право кожної людини на повагу до її приватного та сімейного життя, житла та засобів комунікації, а у ст. 8 регламентовано право кожного на захист персональних даних, що його стосуються [4].

Зазначені положення безпосередньо корелюються з нормами книги другої ЦК України, в якій, зокрема, передбачено: право на повагу до гідності та честі (ст. 297); право на особисте життя та його таємницю (ст. 301); право на інформацію (ст. 302); право на таємницю кореспонденції (ст. 306); право на недоторканність житла (ст. 311).

У цьому контексті кореляція між положеннями Хартії ЄС та нормами ЦК України проявляється не лише у збігу змісту окремих норм, а й у спільному аксіологічному підґрунті обох актів. Їх об'єднує орієнтація на визнання гідності, та свободи людини, які є базовими засадами приватно-правового статусу особи. Саме тому норми Хартії ЄС, що визначають стандарти у сфері особистих немайнових прав, знаходять своє нормативне продовження у відповідних положеннях ЦК України, які також встановлюють механізми реалізації та захисту цих прав. Таким чином простежується змістовна узгодженість між європейськими підходами та вітчизняними приватно-правовими конструкціями.

Водночас варто відмітити й певні відмінності, зокрема відсутність у Цивільному кодексі України чіткого розмежування між правом на особисте життя та правом на захист персональних даних. Скоріше за все це пов'язано з тим, що вітчизняне приватне (цивільне) право розвивалося в межах моделі, за якої право на інформацію та персональні дані сприймалися як елементи одного права. Натомість у Хартії ЄС ці права визначені окремо, таким чином утворюючи два окремі природні блага, які мають власний зміст, межі та механізми захисту.

Окремо зупинимосся на праві захисту персональних даних, яке, у зв'язку із економічною і соціальною інтеграцією, а також стрімким технологічним розвитком та глобалізацією, потребувало додаткового правового регулювання. Відтак, було розроблено та прийнято Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) (далі – Регламент 2016/679), який запровадив узгоджену систему захисту персональних даних фізичних осіб в ЄС, а також встановив ефективні правові механізми її забезпечення.

Аналіз Регламенту 2016/679 дає підстави стверджувати, що він відіграє важливу роль для фізичних осіб, чиї персональні дані обробляються. Крім того, у ньому фактично було збережено основні принципи захисту персональних даних, які були закріплені у ст. 6

Директиви 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних».

Доцільно підкреслити, що відповідно до ст.8 Хартії ЄС, ст. 16 Договору про функціонування ЄС, а також п. 1 Регламенту 2016/679 кожна особа має право на захист своїх персональних даних. Зміст зазначених норм утверджує принцип рівності перед законом, коли йдеться про захист персональних даних, а також закладають засади недискримінації або ненадання переваг відмінностям.

Відповідно до ст. 4 (1) Регламенту 2016/679 під персональними даними розуміється будь-яка інформація, що стосується фізичної особи, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати («суб'єкт даних») [5]. Поряд із цим зауважимо, що у ст.302-1 Проекту Закону України про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої (далі – Проект) також пропонується закріпити право фізичної особи на особисту інформацію (персональні дані) [6], поняття якого розкривається у Законі України «Про захист персональних даних». Так, ст. 2 зазначеного Закону передбачено, що персональними даними є відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [7].

В той же час варто відмітити, що в останні 5–7 років інформаційні технології стрімко розвиваються: розширюються хмарні сервіси, розвивається штучний інтелект та удосконалюються методи обробки даних. Зазначене призводить до того, що окремі положення Регламенту 2016/679 вже не відповідають сучасним вимогам цифрової економіки. Тому Європейською Комісією було підготовлено проект змін до низки Регламентів ЄС, у тому числі й Регламенту 2016/679 під назвою «Цифровий Омнібус», в якому пропонується п.1 ст.4 уточнити, зазначивши, що інформація не вважається персональними даними для певної особи, якщо вона не має засобів, які обґрунтовано ймовірно можуть бути використані для ідентифікації фізичної особи, до якої стосується ця інформація. Як наслідок, така особа, в принципі не підпадатиме під сферу застосування даного Регламенту [8].

Щодо кореляції норм, які визначають право на захист персональних даних, закріплених у Хартії ЄС з вітчизняним приватним правом, то варто відмітити позитивний момент, який знайшов своє відображення у Проекті. Зазначений Проект передбачає появу нових структурних елементів у Главі 22, в якій параграф 2 присвячений особистим правам, що забезпечують інформованість фізичної особи (інформаційні права). До таких прав Проектом пропонується відносити: право на інформацію (ст.302); право на особисту інформацію (ст. 302-1); право на забуття (ст. 302-2); право на медичну інформацію (ст. 302-3); право на медичну таємницю (ст. 302-4); право на професійну

таємницю, таємницю договору, іншого правочину, інформацію з обмеженим доступом (ст. 302-5); право на особисті нотатки (ст. 303); право на таємницю кореспонденції (ст. 306) [6].

Таким чином, можна висновувати, що у Проекті деталізуються та конкретизуються в належному обсязі положення Хартії ЄС щодо особистих немайнових прав у цілому та щодо захисту персональних даних зокрема. Варто наголосити, що перспективи розвитку вітчизняного цивільного законодавства відповідають структуризації основоположних прав, закріплених у Хартії ЄС. Зазначене вище зайвий раз свідчить про намір привести вітчизняне законодавство у відповідність до європейських стандартів.

Література:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Проблеми реалізації концепту «приватне право» в процесі рекодифікації. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 42. С. 5–13.
2. Кузнєцова Н. С., Кохановська О. В. Сучасне приватне право України: вектори європейського розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 49–55.
3. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої № 14056 від 21.09.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356>
4. Charter of Fundamental Rights of the European Union. С 326, 26.10.2012. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>
5. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#n226
6. Проект Закону України про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої № 14057 від 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57355>
7. Про захист персональних даних: Закон України №2297-VI від 01.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
8. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulations (EU) 2016/679, (EU) 2018/1724, (EU) 2018/1725, (EU) 2023/2854 and Directives 2002/58/EC, (EU) 2022/2555 and (EU) 2022/2557 as regards the simplification of the digital legislative framework, and repealing Regulations (EU) 2018/1807, (EU) 2019/1150, (EU) 2022/868, and Directive (EU) 2019/1024 (Digital Omnibus). Brussels,

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-30>

ADITIO HEREDITATIS У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ СПАДКОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Лежнєва Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри права

Навчально-наукового інституту

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

м. Дніпро, Україна

Проблематика прийняття (*aditio hereditatis*) та відмови від спадщини є центральною в інституті спадкового права як у римській традиції, так і в сучасних цивільних правових системах. По-перше, питання обсягу цивільної правосуб'єктності спадкоємців, меж їхньої відповідальності за боргами спадкодавця та процедурних гарантій прав спадкоємців і кредиторів залишаються предметом академічного й практичного інтересу. По-друге, феномен правового запозичення з римського права (рецепція інститутів, як-от *beneficium inventarii*) суттєво вплинув на формування сучасних норм, що регулюють відповідальність спадкоємців і порядок прийняття спадщини. З огляду на це аналіз історико-правових підстав *aditio hereditatis* та порівняльна оцінка правових наслідків прийняття або відмови від спадщини набувають практичної цінності для вдосконалення національного законодавства та судової практики [1].

У римському праві *aditio hereditatis* позначала фактичне та правове приєднання особи до статусу *heres* – універсального правонаступника померлого (*de cuius*) – з одночасним переходом до спадкоємця як активів, так і пасивів спадкового масиву. Прийняття спадщини, як правило, тлумачилося як універсальне правонаступництво, де спадкоємець набував всю масу прав і обов'язків, що належали померлому.

Репудіація (*repudiare*) – відмова від спадщини у римському праві. Відмова від спадщини (*repudium*) являла собою односторонню правову дію, спрямовану на те, щоб спадкоємець не набував статусу *heres*; наслідком такої відмови була пряма відмова від універсального правонаступництва та, відповідно, уникнення переходу боргових

зобов'язань на особистість відмовника. Водночас римські правила інколи передбачали суворі часові та процедурні рамки для *repudiare*.

Інструменти пом'якшення ризику спадкоємців – *beneficium inventarii*. У відповідь на проблеми ризиковості безумовного прийняття спадщини імператор Юстиніан уподібнив установлення *beneficium inventarii* (право прийняти спадщину з користю інвентаризації). Завдяки цьому інституту спадкоємець, провівши інвентаризацію майна, обмежував свою відповідальність за борги межами вартості спадкового майна (тобто без персональної відповідальності понад вартість успадкованого). Ця форма регулювання стала важливим джерелом для подальшої рецепції в європейських кодифікаціях.

Прийняття спадщини надавало спадкоємцю статус універсального правонаступника: він входив у правові відносини померлого як правонаступник (право володіння, вимоги до третіх осіб, право на виконання заповіту тощо). Одночасно спадкоємець приймав на себе всі правові зобов'язання померлого, за загальним правилом – у повному обсязі (*ultra vires hereditatis* – ризик особистої відповідальності виникав у деяких ранніх формах).

Проблема надмірної відповідальності спадкоємця за борги померлого стала підґрунтям для еволюції інститутів – зокрема, появи *beneficium inventarii*, що зменшувало ризик особистої відповідальності і тим самим стимулювало прийняття спадщини в тих випадках, коли маса спадщини була сумнівною щодо платоспроможності. Це демонструє функціональний характер римської правотворчості: балансування інтересів кредиторів і спадкоємців.

Сучасне регулювання прийняття та відмови від спадщини в Україні закріплено гл. 87 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3]: зокрема, статті, що регулюють право на відмову від прийняття спадщини, порядок подання заяви, строк для прийняття спадщини та правові наслідки відмови.

Основні положення українського регулювання:

1) Право на відмову: спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини у встановлений строк; за загальним правилом заява подається нотаріусу або уповноваженій посадовій особі, залежно від місця відкриття спадщини. (ст. 1273 ЦК України) [3].

2) Наслідки відмови: відмова від прийняття спадщини призводить до розгляду питання про подальший склад спадкоємців за законом або визначення легатів; у деяких випадках відмова може бути визнана недійсною за підставами, передбаченими загальною частиною ЦК (наприклад, щодо недійсності правочинів). (ст. ст. 1274, 1275 ЦК України) [3].

Хоча прямий інститут *beneficium inventarii* в сучасному українському законодавстві не відтворено у буквальному латинському формулюванні, принцип обмеження відповідальності спадкоємців за

боргами спадкодавця (через процедури прийняття спадщини, строки, можливість відмови і судовий контроль) є і нині важливим елементом правового регулювання. Історична рецепція юстиніанівського підходу вплинула на європейські кодифікації, які, в свою чергу, вплинули і на модель регулювання в Україні.

Актуальною є також і правова взаємодія з міжнародними стандартами. Слід наголосити, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядав низку справ, в яких питання правової визначеності спадкових прав, доступу до суду та ефективного захисту власності (ст. 1 Протоколу №1 Європейської конвенції з прав людини) (далі – Конвенція) ставали предметом оцінки [4; 5]. Суд керується принципами пропорційності та забезпеченням процесуальних гарантій при втручанні держави у майнові права, що має значення й для спадкового права (наприклад, при спорах про визнання права на спадщину чи на отримання сертифікату спадкоємця) [5].

Також існують і наслідки прийняття спадщини, а саме: набуття майнових прав на всі права, що входили до спадкового масиву; перехід зобов'язань: спадкоємець відповідає за борги померлого; історично це могло означати повну персональну відповідальність, однак практика й правотворчість (юстиніанівський *beneficium inventarii*, подальші інститути кодифікації) спрямовані на обмеження такої відповідальності; процедурні наслідки: прийняття знаменує правовий початок здійснення спадкових прав (вимоги до третіх осіб, вчинення дій щодо спадкового майна тощо).

Наслідками відмови від спадщини є: уникнення переходу зобов'язань: наприклад, відмова може перешкоджати переходу боргів померлого на одного спадкоємця; при цьому інші спадкоємці за законом чи за заповітом (ст. 1275 ЦК України) можуть стати суб'єктами спадкових правовідносин; розподіл відповідальності між правонаступниками: відмова спадкування, що має значення для кредиторів і легітимації прав наступних спадкоємців; інші правові ризики: щодо зловживання правом на визнання права на відмову від спадщини недійсною (ч. 5 ст. 1274 ЦК України).

Римська доктрина та її подальша рецепція демонструють прагнення до балансу: захист кредиторів (щоб борги не «зникали» через формальні дії) та водночас забезпечення прав спадкоємців на захист власних майнових інтересів одного спадкоємця може приводити до зміни складу та порядку [6]. Сучасна українське право реалізує цей баланс через строкові, формальні та процедурні гарантії (нотаріальне оформлення, можливість судового перегляду, вимоги до інформування спадкоємців тощо).

Таким чином, інститут *aditio hereditatis* в римському праві сформував фундаментальні принципи універсального правонаступництва;

повна природа прийняття спадщини як одночасного переходу прав і обов'язків стала правовою основою для подальшої європейської рецепції.

Історичне встановлення *beneficium inventarii* на етапі юстиніанівської кодифікації і подальша рецепція цього інституту продемонстрували прагнення обмежити ризики спадкоємців і збалансувати інтереси кредиторів і спадкоємців. Цей історичний досвід має практичну значимість під час вдосконалення сучасного українського правового регулювання.

Загалом, поєднання історико-правового аналізу (римський інститут *aditio*) та сучасних національних/міжнародних підходів дозволяє виявити універсальні принципи спадкового регулювання, а саме: визначеність, баланс інтересів, захист прав людини та процедурна ефективність.

Література:

1. The Cambridge Companion to Roman Law. *Cambridge University Press* : веб-сайт. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-companion-to-roman-law/private-law-in-roman-society/5117EF68A5DB1C87D4F5CCC89BDA8D44> (дата звернення: 18.12.2025).

2. Thomas Kuehn. Law, Death, and Heirs in the Renaissance: Reputation of Inheritance in Florence. *JSTOR* : веб-сайт. URL: <https://www.jstor.org/stable/2862670> (дата звернення: 18.12.2025).

3. Цивільний кодекс України: Закон України 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.12.2025).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.12.2025).

5. Aida Grgiæ, Zvonimir Mataga, Matija Longar and Ana Vilfan. The right to property under the European Convention on Human Rights. *RM COE INT* : веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/168007ff55> (дата звернення: 18.12.2025).

6. PRZYJĘCIE SPADKU Z DOBRODZIEJSTWEM INWENTARZA. OD PRAWA JUSTYNIAŃSKIEGO DO KODEKSU CYWILNEGO. *ResearchGate* : веб-сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/313021814_PRZYJECIE_SPADKU_Z_DOBRODZIEJSTWEM_INWENTARZA_OD_PRAWA_JUSTYNIANSKIEGO_DO_KODEKSU_CYWILNEGO (дата звернення: 18.12.2025).

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ломакіна Олена Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри адміністративного та конституційного права
факультету морського права*

*Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Спадкове право є однією з фундаментальних підгалузей цивільного права, оскільки забезпечує правонаступництво майнових і деяких немайнових прав фізичної особи після її смерті. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, трансформації сімейних відносин та соціальних викликів, зумовлених війною, чинне спадкове законодавство України потребує системного оновлення. Саме з цією метою здійснюється рекодифікація Цивільного кодексу України, яка передбачає істотні зміни у регулюванні спадкових відносин.

Однією з ключових новел проєкту оновленого Цивільного кодексу України є розширення поняття складу спадщини. Окрім традиційних об'єктів цивільних прав (речей, майнових прав та обов'язків), до спадщини пропонується включати цифрові активи спадкодавця. До них належать електронні гаманці, криптовалюта, доменні імена, цифрові облікові записи та інші майнові права у цифровому середовищі, якщо інше не встановлено законом або умовами відповідних сервісів.

Такий підхід узгоджується з міжнародними тенденціями розвитку приватного права та спрямований на усунення правової невизначеності щодо долі цифрового майна після смерті його власника.

Проєкт рекодифікації передбачає суттєве оновлення системи черг спадкування за законом. Запропоновані зміни мають на меті більш справедливий розподіл спадкового майна з урахуванням реальних родинних і соціальних зв'язків спадкодавця.

Зокрема, онуки спадкодавця пропонується включити до другої черги спадкоємців незалежно від того, чи живі їхні батьки на момент відкриття спадщини. Водночас рідні брати, сестри, баба та дід спадкодавця переміщуються до третьої черги.

До четвертої черги спадкування віднесено дядьків і тіток спадкодавця, а до п'ятої – осіб, які проживали з ним однією сім'єю не менше п'яти років до його смерті. Шоста черга охоплює інших родичів до шостого ступеня споріднення включно, а також утриманців спадкодавця, які не були членами його сім'ї, але перебували на матеріальному забезпеченні щонайменше п'ять років.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця змін у спадковому праві України

Елемент правового регулювання	Чинний Цивільний кодекс України	Проект оновленого ЦК України (рекодифікація)
Склад спадщини	Речі, майнові права та обов'язки, що не припинилися зі смертю особи	Додатково включаються цифрові активи (криптовалюта, електронні гаманці, домени, цифрові акаунти тощо)
Підхід до цифрових прав	Прямо не врегульований	Закріплюється можливість спадкування цифрових активів, якщо це не заборонено законом або умовами сервісу
Перша черга спадкування	Діти, чоловік (дружина), батьки	Загальний підхід збережено
Друга черга спадкування	Рідні брати, сестри, баба та дід	Включаються онуки спадкодавця
Третя черга спадкування	Дядько та тітка спадкодавця	Рідні брати, сестри, баба та дід
Четверта черга спадкування	Особи, які проживали однією сім'єю не менше 5 років	Дядько та тітка спадкодавця
П'ята черга спадкування	Інші родичі до шостого ступеня споріднення	Особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше 5 років
Шоста черга спадкування	Не виділялася окремо	Інші родичі до шостого ступеня споріднення, а також утриманці спадкодавця
Утриманці спадкодавця	Обмежене та нечітке регулювання	Прямо включаються до кола спадкоємців за умови утримання не менше 5 років

Продовження таблиці 1

Особи, усунуті від спадкування	Загальні положення про недостойних спадкоємців	Чітко визначено усунення осіб, які вчинили умисне посягання на життя спадкодавця або спадкоємців
Прийняття спадщини	Можливе фактичне прийняття спадщини	Прийняття або відмова виключно через нотаріуса
Строк прийняття спадщини	6 місяців, можливі винятки	6 місяців, неподання заяви – вважається неприйняттям спадщини
Корпоративні права у спадщині	Врегульовані фрагментарно	Запроваджується інститут управління спадщиною з корпоративними правами

Особливої уваги заслуговує включення утриманців спадкодавця до числа спадкоємців за законом. Такий підхід відповідає принципам соціальної справедливості та спрямований на захист осіб, які фактично залежали від спадкодавця матеріально, але не перебували з ним у формальних родинних зв'язках.

Запровадження чітких критеріїв (строк утримання, непрацездатність або неповноліття) сприяє уніфікації судової практики та зменшенню кількості спадкових спорів.

Проект оновленого Цивільного кодексу України закріплює припинення права на спадкування для осіб, які умисно вчинили вбивство спадкодавця або здійснили замах на його життя чи життя інших потенційних спадкоємців. Такі положення мають чітке морально-правове підґрунтя та відповідають загальновизнаним принципам права.

Важливою новелою є закріплення правила, за яким прийняття або відмова від спадщини здійснюється виключно шляхом подання заяви нотаріусу. Неподання такої заяви протягом шестимісячного строку тягне визнання спадщини неприйнятою, за винятком окремих категорій осіб.

Крім того, у разі наявності у складі спадщини корпоративних прав передбачається інститут управління спадщиною. Нотаріус може призначити управителя спадщини для забезпечення збереження та ефективного використання корпоративних прав до моменту їх переходу до спадкоємців.

Рекодифікація спадкового права України свідчить про прагнення законодавця адаптувати цивільне законодавство до сучасних умов розвитку суспільства та економіки. Запропоновані зміни сприяють розширенню кола спадкоємців, захисту соціально вразливих осіб, лега-

лізації спадкування цифрових активів і підвищенню правової визначеності у спадкових правовідносинах. У перспективі це має позитивно вплинути на ефективність правозастосування та рівень довіри громадян до інституту спадкування.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон від 16.01.2003 № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Матеріали рекодифікації цивільного законодавства України.
3. Судово-юридичне видання Sud.ua. Як зміняться черги спадкування і що включатиметься в спадщину за оновленим Цивільним кодексом України.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-32>

ЩОДО ВИТРАТ У СПРАВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Сольський Володимир Степанович

аспірант кафедри права

ПВНЗ «Європейський університет»

м. Київ, Україна

У справі про неплатоспроможність фізичної особи, як і в процедурах банкрутства юридичних осіб, одним із проблемних та дискусійних питань, щодо якого виникають труднощі реалізації, є питання оплати винагороди арбітражного керуючого, як елемента витрат у судовій процедурі.

Статтею 30 КУЗПБ встановлено, що сплата основної винагороди арбітражного керуючого за виконання ним повноважень керуючого реструктуризацією, керуючого реалізацією здійснюється за рахунок коштів, авансованих заявником на депозитний рахунок господарського суду, який розглядає справу, до моменту подання заяви про відкриття провадження у справі. У разі якщо процедура триває після закінчення авансованих заявником коштів, основна винагорода арбітражного керуючого сплачується за рахунок коштів, одержаних від продажу майна боржника, яке не перебуває в заставі, або коштів фонду, створеного кредиторами для виплати грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого (у разі його створення) [1].

Відповідно до статті 116 КУзПБ при поданні заяви фізична особа (боржник) повинна здійснити авансування на депозитний рахунок суду винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання повноважень та докази долучити до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність [1].

Перебуваючи у складних фінансових обставинах заявники намагаються здешевити витрати судової процедури у справі про неплатоспроможність, або принаймні відстрочити чи розстрочити такі витрати. Водночас, арбітражні керуючі є суб'єктами незалежної професійної діяльності, яким законом гарантовано право на отримання винагороди за свою професійну діяльність.

Питання авансування винагороди арбітражного керуючого у справах про неплатоспроможність отримало послідовне нормативне та судове тлумачення, що сформувалося у низці постанов Верховного Суду, зокрема у наступних справах.

Верховий Суд у постанові від 24.09.2020 в справі № 910/2629/20 зазначав, що обов'язок боржника авансувати винагороду арбітражного керуючого до звернення з відповідною заявою до суду встановлено КУзПБ, і подання доказів авансування є обов'язковою умовою, визначеною статтею 116 зазначеного Кодексу. При цьому ані КУзПБ, ані інші діючі норми чинного законодавства не передбачають права боржника бути звільненим від авансування винагороди арбітражному керуючому при поданні такої заяви, а також умов, за яких суд може відстрочити, розстрочити чи звільнити заявника від здійснення авансування винагороди арбітражному керуючому [2].

У постанові від 23 листопада 2020 року у справі № 922/1734/20 Верховний Суд наголосив, що винагорода арбітражного керуючого має характер плати за виконання професійних обов'язків незалежного суб'єкта, а тому її сплата не впливає на баланс інтересів держави та заявника. Водночас звільнення заявника від авансування цієї винагороди на етапі подання заяви порушує баланс інтересів між боржником і арбітражним керуючим, позбавляючи останнього права на своєчасне отримання винагороди, гарантоване абзацом п'ятим статті 3 КУзПБ. Законодавство не передбачає жодних підстав для відстрочення, розстрочення або звільнення від обов'язку авансування винагороди арбітражному керуючому [3].

В постанові від 19 листопада 2020 року у справі № 910/726/20 Верховний Суд уточнив, що стаття 116 КУзПБ не містить положень, які б дозволяли розподілити обов'язок авансування винагороди між кредиторами або покласти на них обов'язок створення відповідного фонду. Натомість стаття 114 КУзПБ передбачає лише право кредиторів встановити арбітражному керуючому додаткову винагороду за рахунок власних коштів, але не авансувати її [4].

Ці підходи були розширені у постанові від 17 лютого 2021 року у справі № 927/166/20, де Верховний Суд підтвердив, що обов'язок боржника авансувати винагороду арбітражному керуючому до подання заяви про відкриття провадження прямо передбачений статтею 116 КУЗПБ. Подання доказів такої сплати є обов'язковою умовою для відкриття провадження. Законодавство не передбачає можливості звільнення боржника від цього обов'язку, а також не допускає застосування аналогії із нормами Закону України «Про судовий збір», оскільки авансування винагороди та сплата судового збору мають різну правову природу, регулюються різними нормативно-правовими актами та мають різну мету [5].

Таким чином, фізична особа – боржник, яка зверталась до суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, була зобов'язана у всіх випадках здійснити авансування винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання ним повноважень шляхом внесення відповідної суми на депозитний рахунок суду. Відсутність доказів такої сплати було підставою для відмови у відкритті провадження.

В той же час, доповнення КУЗПБ у 2023 році пунктом 1⁶ Розділу «Прикінцеві та перехідні положення» суттєво змінило доступність процедури неплатоспроможності фізичних осіб для боржників під час воєнного стану. Зазначеною нормою передбачено, що протягом усього періоду воєнного стану та шести місяців після його завершення відкриття справи про неплатоспроможність можливе без сплати внеску на авансування винагороди арбітражному керуючому на депозитний рахунок суду [1].

Замість авансування боржник отримав можливість укласти угоду з арбітражним керуючим про умови оплати винагороди, наприклад, про поетапну оплату. У практиці часто застосовується модель щомісячних виплат, що дає змогу боржнику розподілити фінансове навантаження у часі. Такий підхід фактично демократизував доступ до процедури та значно розширив коло громадян, здатних ініціювати банкрутство, особливо у ситуаціях втрати доходу чи майна через війну.

Підсумовуючи можна відзначити, що така модель правового регулювання питання авансування винагороди арбітражного керуючого виявилась життєздатною. Отже, вбачається за доцільне розглянути питання імплементації такого підходу і після завершення періоду воєнного стану.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII: станом на 20.09.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 15.12.2025).

2. Постанова Верховного Суду від 24.09.2020 у справі № 910/2629/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91786468> (дата звернення: 15.12.2025).

3. Постанова Верховного Суду від 23.11.2020 у справі № 922/1734/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93037900> (дата звернення: 15.12.2025).

4. Постанова Верховного Суду від 19.11.2020 у справі № 910/726/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93229371> (дата звернення: 16.12.2025).

5. Постанова Верховного Суду від 17.02.2021 у справі № 927/166/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066790> (дата звернення: 16.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-33>

ЮРИДИЧНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ

Філіппських Марія Олександрівна

*старший викладач кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Юридична конфліктологія, як новий науковий напрям, виникла на стику юриспруденції й загальної конфліктології. Юридичний конфлікт є різновидом соціального конфлікту, в основі якого лежить протилежність поглядів, інтересів, потреб двох або декількох суб'єктів, що призводить до їхнього протистояння.

Юридичний конфлікт є найбільш цивілізованою формою протистояння, оскільки тут має місце певна процедура протікання конфлікту і його вирішення, як правило, надано правової форми, що санкціонована державою. У зв'язку з безліччю ситуацій, за яких можуть протиставлятися інтереси різних суб'єктів у сфері охорони здоров'я, вивчення природи юридичних конфліктів у медицині є украй необхідним.

Окремий випадок наявності невдоволення пацієнта із приводу результатів його лікування у даній лікувально – профілактичній установі типовий варіант можливого юридичного конфлікту, сторонами

якого будуть виступати пацієнт (його представник) і лікувальна установа. При цьому умовою ініціювання процедури є використання пацієнтом одного із численних варіантів захисту своїх прав, як споживача медичних послуг. Особливістю професійної медичної діяльності є наявність достатньо великої кількості підстав для можливого невдоволення пацієнтів. Навіть найменше відхилення від результатів, які очікує пацієнт, здатне вплинути на виникнення конфліктної ситуації.

Під юридичним конфліктом у сфері медичної діяльності слід розуміти відкрите протистояння суб'єктів медичних правовідносин, пов'язане з реалізацією ними інтересів взаємовиключного характеру. Суб'єктами юридичного конфлікту в сфері медичної діяльності можуть виступати фізичні (пацієнт, лікар, що займається приватною практикою) і юридичні особи (лікувальна установа, орган управління охорони здоров'я).

За ступенем суспільного значення необхідно виділяти медичні проступки й злочини, а за ступенем вини: винні й невинні діяння.

Розглядаючи особливості юридичного конфлікту, що виникає із правопорушень при наданні медичної допомоги, необхідно зазначити, що мова йде про юридичні погіршеності в діях медика, переважною причиною яких є порушення норм чинного законодавства. Найбільше суспільне значення мають правопорушення медичних працівників, оскільки мова йде про протиставлення самого покликання медичної професії – допомагати людям. У цьому аспекті важливо розглядати дефектну роботу лікарів, оскільки саме така робота є основним джерелом виникнення конфліктів.

Правовий статус пацієнта – це сукупність закріплених у законодавстві про охорону здоров'я прав й обов'язків пацієнта. Відповідно до загальноприйнятого поділу правового статусу (загальний, спеціальний та індивідуальний), правовий статус пацієнта належить до спеціального статусу, оскільки відображає особливості становища окремих категорій громадян.

Практика вирішення спірних конфліктних ситуацій у сфері медичної діяльності показує, що, незважаючи на очевидну вагу знання основних прав й обов'язків сторін при наданні медичної допомоги, питання правового статусу пацієнта ще не отримали належного розвитку, як у теорії, так і на практиці.

Відповідно до Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Рішення й дії (або бездіяльність) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, службових і посадових осіб можуть бути оскаржені в суді. Після використання всіх національних засобів правового захисту, людина має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових

установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Захист прав пацієнта може здійснюватися в неюрисдикційній (самозахист своїх прав і законних інтересів) і юрисдикційній (у спеціальному, адміністративному порядку або, за загальним правилом, у судовому порядку) формах.

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають право на відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди та право на оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів й органів охорони здоров'я.

Пацієнт сам вправі визначати, яким способом і за допомогою якого рівня захищати свої права, порушені, на його думку, при наданні медичної допомоги. Це може бути досудовий, а потім судовий, або одразу ж, за рахунок складання й подання позовної заяви.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Етичний кодекс лікаря України прийнятий Всеукраїнським з'їздом лікарських організацій та X З'їздом Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) від 27.09.2021 р.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

4. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. С. Г. Стеценка. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2022. 507 с.

5. Берн І., Езер Т., Коен Дж., Оверал Дж., Сенюта І. Права людини у сфері охорони здоров'я : практичний посібник / за наук. ред. І. Сенюти. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2021.

6. Бібліографія з медичного права: національний контекст / упоряд. І. Я. Сенюта, О. Є. Січкоріз, Х. М. Шубак ; за заг. ред. І. Я. Сенюти. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2020.

7. Булеца С. Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми : дис. докт. юрид. наук / С. Б. Булеца. Одеса, 2021.

8. Герц А. А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг : дис. докт. юрид. наук / А. А. Герц. Львів, 2000.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМСТВ ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Цьомра Володимир Юрійович

*доктор філософії з галузі права,
старший викладач кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

28 лютого 2025 року набрав чинності Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», яким остаточно скасовано Господарський кодекс України (надалі – ГКУ) як самостійний кодифікований акт та запущено процедуру реформування великого сектору національної економіки [1]. Ця подія стала завершальним етапом тривалої реформи правового регулювання господарської діяльності, що тривала понад два десятиліття та супроводжувалася гострими науковими й практичними дискусіями щодо дуалізму приватного і публічного регулювання економічних відносин. ГКУ, ухвалений ще у 2003 році, відіграв роль системоутворюючого акта господарського права, формуючи специфічну модель правосуб'єктності підприємств, що істотно відрізнялася від класичної цивілістичної концепції юридичної особи.

Так, Цивільний кодекс України (надалі – ЦКУ) закладає загальні поняття юридичної особи як організації, створеної і зареєстрованої у встановленому законом порядку [1]. Окрім того, норми ЦКУ встановлюють загальні засади інституту правосуб'єктності юридичної особи, проте з акцентом саме на цивільно-правову доктрину. Так, ч. 2 ст. 1 ЦКУ визначає, що юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. В свою чергу, ГКУ визначав особливий вид правосуб'єктності юридичної особи – господарську компетенцію. Юридична особа в сфері господарської діяльності постає перш за все як суб'єкт господарювання.

Скасування ГКУ означає не лише втрату чинності окремих нормативних положень, а й докорінну зміну підходів до розуміння правового статусу підприємств як суб'єктів господарської діяльності. Відтепер правове регулювання створення, діяльності, реорганізації та припинення юридичних осіб здійснюється на основі норм ЦКУ, спеціальних законів та публічно-правових актів, що істотно змінює конструкцію

правосуб'єктності, майнової відповідальності та організаційно-правових форм господарювання. А утворення таких організаційно-правових форм як підприємство (приватне, комунальне, державне чи інше) прямо заборонено законом.

Після скасування ГКУ категорія «підприємство» втрачає своє значення як універсальна організаційно-правова форма суб'єкта господарювання. У межах цивільно-правового підходу підприємство розглядається не як особливий вид юридичної особи, а як майновий комплекс або як умовне позначення суб'єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у певній організаційно-правовій формі, передбаченій цивільним законодавством [2]. Можна погодитись з твердженням, що підприємство як організаційно-правова форма залишилось в минулому. Як підтвердження цього аргументу можна назвати практично відсутню нормативно-правову базу регулювання цього інституту.

Приватні підприємства, які раніше існували як самостійний різновид підприємств, після його скасування підлягають трансформації у відповідні цивільно-правові форми, насамперед товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерні товариства. Відсутність спеціального нормативного регулювання приватного підприємства як окремої організаційно-правової форми означає, що його правосуб'єктність визначається загальними засадами цивільного права, зокрема принципами автономії волі, диспозитивності та майнової самостійності юридичної особи.

Окрему увагу слід приділити підприємствам об'єднань громадян, зокрема профспілок, громадських організацій та інших невідприємницьких утворень. Після скасування ГКУ діяльність таких підприємств підпорядковується загальним нормам цивільного права та спеціальному законодавству про громадські об'єднання. При цьому підприємницька діяльність розглядається не як самостійна мета, а як допоміжний інструмент забезпечення статутних завдань відповідного об'єднання, що узгоджується з європейськими стандартами регулювання неприбуткового сектору.

Особливо відчутні наслідки настануть для державних, комунальних і казенних підприємств, оскільки саме ГКУ формував їхню специфічну правову модель, засновану на поєднанні елементів публічного управління та господарської самостійності. Втрата чинності господарсько-правових норм означає необхідність докорінного перегляду підходів до визначення їх правового статусу. Зокрема, у зв'язку з вказаними подіями у найближчому часі відбудеться обов'язкова корпоратизація державних підприємств, що зумовило закріплення заборони створення нових державних та комунальних підприємств, упорядкування організаційно-правових форм підприємств та їх перетворення чи ліквідацію

[3, с. 93]. Такий крок кардинально вплину на форму та зміст правосуб'єктності цих підприємств.

У сучасних умовах державні та комунальні підприємства розглядаються передусім як юридичні особи публічного права, діяльність яких повинна відповідати вимогам ЦКУ з урахуванням спеціальних публічно-правових обмежень. Це зумовлює перегляд їх статутів, які мають бути приведені у відповідність до нової моделі правосуб'єктності, що ґрунтується на чіткому розмежуванні повноважень власника та органів управління підприємства.

Загалом скасування ГКУ означає перехід від спеціалізованої господарсько-правової моделі регулювання підприємств до уніфікованої цивільно-правової системи, у межах якої правовий статус підприємств визначається насамперед їх організаційно-правовою формою, характером власності та цілями діяльності. Такий підхід відповідає європейським стандартам правового регулювання економіки, однак водночас потребує подальшого нормативного доопрацювання та докринального осмислення.

Література:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 17.12.2025).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18 листоп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.12.2025).

3. Сішук Л. Особливості перетворення підприємств державного сектора економіки у господарські товариства. *Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України* : зб. матеріалів Науково-практ. круглого столу, м. Київ, 9 квіт. 2025 р. С. 92–97. URL: <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/1067> (дата звернення: 18.12.2025).

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Ярема Олена Олегівна

*студентка кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

У будь-якій державі ключове місце в правовій системі займає інститут власності, оскільки саме він визначає зміст і спрямованість регулювання інших цивільно-правових інститутів. Законодавство України, а саме статті 316–317 Цивільного кодексу України, трактує право власності як врегульовані нормами закону суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном [1]. У статті 41 Конституції України зазначено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, оскільки воно є непорушним [3]. Реалізовувати ці правомочності стосовно майна, незалежно від форми власності (приватної, комунальної чи державної), можуть не лише народ України, громадяни, держава та українські юридичні особи, але й іноземні держави, їхні юридичні особи, спільні підприємства, міжнародні організації, іноземні громадяни та особи без громадянства. Відповідно до пункту 1 статті 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов’язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [2].

Відповідно до статті 374 Цивільного кодексу України міжнародні організації та юридичні особи іноземних держав можуть мати на території України у власності будинки, споруди, інше майно соціально-культурного та виробничого призначення [1]. Іноземці та особи без громадянства згідно з статтею 81 Земельного кодексу України мають право набувати у власність земельні ділянки несіельськогосподарського призначення, як у межах населених пунктів, так і за їх межами, якщо на таких ділянках розташовані належні їм об’єкти нерухомості. Підстави набуття права власності на такі землі можливі у трьох випадках: у разі укладення цивільно-правових договорів (купівля-продаж, дарування, міна, рента тощо); викупу земельної ділянки, на якій розміщена їхня

власна нерухомість; прийнятті земельної ділянки у спадщину [4]. Тобто, вказані суб'єкти не можуть набувати право власності на землю в Україні шляхом: приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування; безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності; виділення в натурі (на місцевості) земельної частки (паю).

Іноземні особи не мають права набувати у власність землі сільськогосподарського призначення. Навіть у випадку їх успадкування вказані особи зобов'язані здійснити відчуження таких земель протягом року. Водночас, не на всі земельні ділянки несільськогосподарського призначення іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи можуть набувати право власності. Іноземні особи не можуть набувати у власність в Україні наступні земельні ділянки зі складу земель: а) водного фонду; б) залізничного транспорту, авіаційного транспорту, міського електротранспорту; в) оборони [6, с. 226]. Питання про доцільність і можливість розширення кола земель, які іноземці можуть набувати у власність за рахунок земель сільськогосподарського призначення, залишається одним із найбільш дискусійних як у земельно-правовій, так і в конституційно-правовій науці. Озімок І. В., проаналізувавши приписи статті 13 та статті 14 Конституції України, доходить висновку, що саме громадяни України можуть набувати та реалізовувати право власності на землю [7, с. 50]. На противагу, В. В. Носік доводить, що наявність у статті 14 Конституції України припису щодо права приватної власності на землю громадян і юридичних осіб не виключає можливості набуття права власності на земельні ділянки іноземним особам, якщо це окремо буде передбачено законом [7, с. 497–498]. Змінами до Земельного кодексу України, ухвалення яких відбулось у 2020 році, передбачено потенційну можливість набуття іноземцями права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Згідно з чинною редакцією статті 130 Земельного кодексу України, іноземні громадяни, особи без громадянства, а також юридичні особи, створені та зареєстровані за законодавством України, серед засновників або кінцевих бенефіціарів яких є іноземці, можуть отримати право власності на такі землі лише з дня і за умови ухвалення відповідного рішення на референдумі [7].

Відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» передбачено, що іноземні інвестори можуть набувати у власність будь-яке нерухоме та рухоме майно, прямо не заборонене законодавством України, зокрема будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, як шляхом безпосереднього придбання, так і через інвестиції у формі акцій, облігацій чи цінних паперів [8]. Законодавством України встановлено, що земля може надаватися іноземним суб'єктам права у користування.

Відповідно до Кодексу України «Про надра», іноземні суб'єкти права не можуть набувати надра у власність. Водночас закон допускає передачу надр у постійне або тимчасове користування для визначених цілей, зокрема для геологічного вивчення, включно з дослідно-промисловою розробкою родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, їх видобування тощо [9]. У користування можуть передаватися окремі ділянки надр, у тому числі континентального шельфу та виключної морської економічної зони України, а також родовища корисних копалин або їх частини загальнодержавного чи місцевого значення, включно з техногенними родовищами.

Міжнародні організації та юридичні особи іноземних держав можуть мати на території України у власності будинки, споруди, інше майно соціально-культурного та виробничого призначення. Це положення також знаходить відображення і в численних міжнародних договорах та угодах про торговельні відносини, науково-технічну співпрацю тощо. Згідно з пунктом 3 статті 5 Угоди про торговельні відносини між Україною та США від 6 травня 1992 року, кожна з держав дозволяє комерційним представництвам іншої держави ввозити на свою територію і використовувати відповідно до звичайної комерційної практики конторське та інше обладнання, таке як друкарські машинки, фотокопіювальні апарати, комп'ютери й телефакси для здійснення їхньої діяльності. Стаття 1 протоколу № 1 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року гарантує захист права власності незалежно від громадянства особи, що дає підстави для оскарження порушень прав іноземців на власність [5].

До об'єктів, які не можуть перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, належать такі, що затверджені постановою ВРУ «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 року. До таких об'єктів віднесено зброю та боєприпаси (крім мисливської, пневматичної та спортивної зброї, дозволеної відповідно до Додатку № 2 до постанови), бойову та спеціальну військову техніку, ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини, засоби вибуху, всі види ракетного палива та спеціальні матеріали і обладнання для його виробництва; бойові отруйні речовини; наркотичі психотропні та сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком тих, що отримуються за призначенням лікаря); протиградові установки; державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (які не можуть перебувати у власності юридичних осіб недержавних форм власності) та інші [10].

Отже, після проведеного аналізу чинного законодавства України та наукової доктрини можна зазначити, що право власності іноземних громадян та осіб без громадянства гарантується на конституційному

рівні та охороняється міжнародними договорами, проте підлягає суттєвим та нормативно закріпленим обмеженням. Українське законодавство, балансуючи між принципами свободи приватного права та забезпеченням національної безпеки й суверенітету, формує специфічний правовий режим для іноземних суб'єктів, що вимагає подальшого наукового осмислення та гармонізації з європейськими стандартами.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

2. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вер. 2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19–20. Ст. 179.

3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція), 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.11.2025).

6. Павлюк О.В. Права на земельні ділянки іноземних фізичних та юридичних осіб в Україні : дис. ... доктора філософії: 081 «Право» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2023. 274 с.

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 20. Ст. 142.

8. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 19. Ст. 80.

9. Кодекс України «Про надра» від 27 лип. 1994 р. № 132/94. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.

10. Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. № 2471-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 35. Ст. 517.

НАПРЯМ 5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛІСТИКА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-36>

ПОЧЕРК СЕРІЙНИХ ВБИВЦЬ

Данилюк Олександра Віталіївна

студентка III курсу юридичного факультету

Науковий керівник: Боднарук Олександр Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Криміналістична характеристика серійних вбивств має свої особливості, одна з яких пов'язана з необхідністю врахування специфічного механізму їх вчинення, а також повторюваністю певних ознак злочину крізь епізоди серії [1, с. 201].

Почерк серійного вбивці являє собою унікальну та стійку поведінкову систему, що формується під впливом глибинних психічних процесів, емоційних девіацій, міжособистісних конфліктів і тривалої дії патологічних фантазій. У кримінології, криміналістиці та кримінальній психології почерк серійних вбивць розглядають не лише як повторюваний спосіб вбивства чи набір технічних дій, а як прихований психологічний код серійного вбивці – своєрідний відбиток його внутрішнього світу, що проявляється під час акту насильства [4, с. 36]. Цей код містить у собі уявлення про владу, домінування, страх, помсту, контроль або сексуалізоване підпорядкування, а також відображає глибинні форми емоційного задоволення, які серійний вбивця отримує в процесі злочину [4, с. 58]. Почерк серійного вбивці формується задовго до першого вбивства й ґрунтується на ранніх психічних переживаннях, дитячих травмах, почуттях ізоляції та багаторічних фантазіях, які з часом втрачають уявний характер і починають вимагати реального втілення [7, с. 46].

Дослідження поведінкових аналітиків ФБР свідчать, що у підлітковому віці майбутні серійні вбивці активно конструюють фантазійні сценарії, у яких домінують образи влади, контролю, підкорення або насильства [7, с. 53]. Такі фантазії виконують компенсаторну функцію, дозволяючи зменшити внутрішню напругу, спричинену пережитими

приниженнями, емоційною нестабільністю, соціальним відторгненням або відчуттям власної незначущості [5, с. 99]. Поступово фантазія трансформується у внутрішній сценарій, який серійний вбивця прагне реалізувати у реальності, оскільки уявні картини більше не приносять очікуваного емоційного задоволення [7, с. 63]. Саме ця трансформація фантазії в дію стає точкою відліку формування стабільного почерку серійного вбивці, у межах якого вбивство виступає не лише актом позбавлення життя, а способом відтворення структури внутрішнього психологічного конфлікту.

Однією з ключових складових почерку серійних вбивць є ритуали – дії, що не мають практичної необхідності для здійснення вбивства, проте мають суттєве психологічне значення для серійного вбивці. До таких дій належать позиціонування тіла жертви, її роздягання, нанесення несмертельних ушкоджень, збереження особистих речей як сувенірів, фото- чи відеофіксація злочину, а також повторне відвідування місця події [3, с. 92]. Ритуал виступає особистим «підписом» серійного вбивці, відображаючи його уявлення про контроль, домінування та психологічну драматургію злочину [3, с. 117]. Ритуальні елементи почерку серійного вбивці, як правило, залишаються незмінними навіть у разі модифікації технічного способу вбивства з метою уникнення викриття, оскільки вони пов'язані з емоційною сутністю злочину, а не з зовнішніми обставинами.

Вибір жертви також є невід'ємною складовою почерку серійного вбивці. Серійні вбивці рідко діють випадково – вибір об'єкта ґрунтується на підсвідомих асоціаціях і глибинних емоційних реакціях [6, с. 69]. Жертва може символізувати конкретну особу з минулого серійного вбивці, уособлювати певний тип внутрішнього конфлікту або втілювати риси, що викликають у нього особливу емоційну реакцію [6, с. 84]. Часто серійні вбивці описують момент вибору як інтуїтивне «підтвердження», коли потенційна жертва ніби ідеально вписується у заздалегідь сформований внутрішній сценарій. Таким чином, навіть на перший погляд випадковий вибір має чітке психологічне підґрунтя, яке стає очевидним під час аналізу кількох епізодів злочинної діяльності.

Характер насильства є ще одним виразним елементом почерку серійного вбивці. Множинні хаотичні удари можуть свідчити про афективний стан та неконтрольовану лютість, тоді як точні, спрямовані дії демонструють прагнення до стратегічного контролю та домінування [8, с. 134]. У деяких серійних вбивців насильство виконує комунікативну функцію, стаючи способом вираження пригнічених емоцій, фрустрацій або сексуалізованих імпульсів [7, с. 172]. Повторюваність характеру тілесних ушкоджень, послідовності дій та післясмертних маніпуляцій дозволяє реконструювати психологічну логіку серійного

вбивці, яка залишається відносно стабільною навіть за умов зміни знаряддя чи способу вбивства.

Важливим є чітке розмежування способу вбивства та почерку серійних вбивць. Спосіб вбивства може змінюватися залежно від обставин, доступних засобів або прагнення серійного вбивці заплутати слідство. Натомість почерк є стійким комплексом ритуальних і емоційно зумовлених дій, які відображають психічну структуру серійного вбивці [8, с. 316]. Саме тому почерк серійного вбивці розглядається як один із найнадійніших індикаторів серійності злочинів.

Просторова поведінка також входить до структури почерку серійних вбивць. За спостереженнями Д. Кентера, серійні вбивці часто діють у межах певного географічного патерну, що відображає рівень їх організованості, контроль над ситуацією та життєвий досвід [2, с. 221]. Організовані серійні вбивці ретельно планують маршрути, обирають місця злочинів і мінімізують ризики, тоді як дезорганізовані діють імпульсивно та хаотично, залишаючи значну кількість слідів [2, с. 245]. Аналіз просторових закономірностей дозволяє прогнозувати потенційні зони подальшої активності серійного вбивці.

Посткримінальна поведінка є ще одним важливим компонентом почерку серійного вбивці. Багато серійних вбивців повертаються на місце злочину з метою повторного переживання відчуття влади, уважно стежать за ходом розслідування, читають публікації у ЗМІ, зберігають сувеніри або навіть вступають у контакт із правоохоронними органами, надсилаючи зашифровані повідомлення чи провокаційні звернення [4, с. 208]. Такі дії дозволяють серійному вбивці продовжувати внутрішній сценарій та підтримувати фантазію про власну винятковість і всемогутність.

Ескалація є ключовим елементом розвитку почерку серійного вбивці. З кожним новим епізодом злочини стають частішими, інтенсивнішими та емоційно насиченішими. Серійний вбивця поступово втрачає контроль над власними імпульсами й прагне повторити або перевищити попередній емоційний досвід [7, с. 159]. Ритуали ускладнюються, а поведінка стає дедалі відвертішою, що робить почерк серійного вбивці більш помітним для профайлерів і слідчих.

Додатковим чинником формування почерку серійних вбивць є взаємодія злочинця з соціальним середовищем. Багато серійних вбивців ведуть подвійне життя: зовні вони можуть виглядати соціально адаптованими, тоді як у внутрішньому світі накопичуються фрустрація, агресія та патологічні фантазії контролю [5, с. 303]. Чим глибшим є розрив між зовнішнім і внутрішнім «я», тим складнішим і ритуалізованишим стає почерк.

Емоційна ізоляція відіграє значну роль у розвитку патологічних фантазій і сприяє тому, що насильство починає сприйматися серійним

вбивцею як спосіб встановлення символічного контакту зі світом [5, с. 321]. Саме тому ритуальні елементи почерку серійного вбивці часто пов'язані з ідеєю абсолютного контролю над жертвою.

Значення має і те, як серійний вбивця інтерпретує власні дії. Деякі з них створюють складні раціоналізації або надають злочинам міфологічного змісту, що безпосередньо впливає на характер ритуалів [3, с. 198–210]. У такому разі почерк серійного вбивці стає інструментом конструювання внутрішнього міфу.

Реакція на перший злочин також визначає подальший розвиток почерку серійного вбивці. Часто початковий епізод не відповідає фантазіям і не приносить очікуваного емоційного ефекту, що спонукає злочинця вдосконалювати дії, уточнювати ритуали та посилювати контроль у наступних епізодах [7, с. 167].

Періоди між злочинами супроводжуються наростанням внутрішньої напруги, посиленням фантазій і нав'язливих ритуальних уявлень, що нагадує механізм залежності, у якому злочин виступає способом зняття психічної напруги [5, с. 335]. Унаслідок цього інтервали між епізодами скорочуються, а почерк серійного вбивці стає дедалі більш вираженим.

Отже, почерк серійного вбивці є складним багаторівневим психологічним відбитком, що інтегрує фантазії, ритуали, вибір жертви, характер насильства, просторову та посткримінальну поведінку. Він слугує не лише інструментом ідентифікації серійних злочинців, а й глибоким джерелом інформації про внутрішній світ серійного вбивці, його мотивацію, психічний стан і закономірності ескалації злочинної діяльності.

Література:

1. Боднарук О., Гусар Л. Поняття та специфіка криміналістичної характеристики серійних убивств. *Підприємництво, господарство і право*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. №6 (304). С. 201-204.
2. Canter D. *Criminal Psychology*. London: Hodder Arnold, 2004. 410 p.
3. Douglas J. E., Burgess A. W., Burgess A. G., Ressler R. K. *Crime Classification Manual*. 2nd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2006. 416 p.
4. Douglas J., Olshaker M. *Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit*. New York: Scribner, 1995. 400 p.
5. Hickey E. W. *Serial Murderers and Their Victims*. 7th ed. Belmont: Wadsworth Cengage Learning, 2015. 520 p.
6. Holmes R. M., Holmes S. T. *Profiling Violent Crimes*. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2009. 352 p.

7. Ressler R. K., Burgess A. W., Douglas J. E. *Sexual Homicide: Patterns and Motives*. New York: Lexington Books, 1988. 240p.

8. Turvey B. E. *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. 5th ed. London: Academic Press/Elsevier, 2021. 742 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-37>

ШКОДА В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНІ: ПРОГАЛИНА ЧИ КОЛІЗІЯ?

Демчук Олег Володимирович

викладач

*Житомирського кооперативного фахового коледжу бізнесу і права
м. Житомир, Україна*

Вступ. Стаття 58 Конституції України проголошує: *«Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення»* [1]. Кримінальна відповідальність базується на кримінальному законі, зміст якого становлять норми кримінального права. Більшість учинених кримінальних правопорушень завдають реальної шкоди, яка є мірилом суспільно небезпечних наслідків та за наявності причинно-наслідкового зв'язку утворює об'єктивну сторону діяння.

Поняття «шкода» означає збитки, втрати, що є наслідком учинення неправомірних дій, спричинених кримінальним правопорушенням. При цьому в статті 55 КПК України визначено три види шкоди, що заподіюються кримінально протиправним діянням: моральна, фізична та майнова. Зупинимося на останньому виді, притаманному кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, оскільки саме визначення розміру заподіяної шкоди є однією з найважливіших обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України) [3] і безпосередньо впливає на кваліфікацію вчиненого.

Постановка проблеми. Шкода є закономірним результатом неправомірної поведінки суб'єкта відповідальності у кримінальному правопорушенні з матеріальним складом. Однак Загальна частина чинного КК України не містить законодавчого визначення такого поняття, як «шкода, завдана кримінальним правопорушенням». Також відсутнє посилення на визначення «достатній» (мінімальний) розмір заподіяної шкоди при вчиненні кримінальних правопорушень з матеріальним складом.

Розглядаючи порушену проблему на прикладі конструкцій кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за злочини проти власності, простежується їх системна невідповідність принципам правової визначеності та законодавчій техніці.

Принцип правової визначеності – це наріжний камінь верховенства права, який вимагає, щоб закони були чіткими, зрозумілими, однозначними, з точним формулюванням правових норм, передбачуваними та доступними для громадян. Це необхідно для того, щоб вони могли знати свої права та обов'язки, а держава діяла в межах встановлених норм, не допускаючи свавілля та непередбачуваних змін у законодавстві чи судовій практиці.

У своїх рішеннях Конституційний Суд України та ЄСПЛ також посилаються на принцип правової визначеності, наголошуючи на тому, що він є необхідним компонентом принципу верховенства права. Окрім того, Європейський суд зазначає, що відповідальність за подолання недоліків законодавства, правових колізій, прогалин, інтерпретаційних сумнівів лежить, у тому числі, і на судових органах, які застосовують та тлумачать закони (рішення в справах «Веренцов проти України», «Кантоні проти Франції»).

Практика Верховного Суду як найвищої національної судової інстанції є особливо показовою щодо дотримання правової визначеності.

Мета і завдання дослідження. Метою та завданням дослідження є вивчення взаємозв'язків кримінального та фінансового права, а також удосконалення механізму правового регулювання кримінального законодавства в частині визначення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. Запровадивши з 1 липня 2020 р. Інститут кримінальних проступків, відмежувавши тим самим найменш тяжку категорію кримінальних правопорушень від злочинів, законодавець не вирішив проблеми точного витлумачення норм КК, які пов'язані із заподіянням збитків. Праці українських науковців, зокрема В. І. Борисова, Л. М. Демидова, І. В. Ковтуна, А. С. Політова, О. В. Сачко, Ю. А. Турлова, В. І. Тютюгіна, Г. В. Федотова та ін., зробили значний внесок у розробку правових аспектів, пов'язаних із впровадженням інституту кримінальних проступків, у тому числі їх розслідування. Проте в жодній із них не досліджувалася природа визначення розміру заподіяної шкоди.

Єдиний звіт Офісу Генерального прокурора за січень – листопад 2025 року містить статистичні дані про державну реєстрацію за вказаний період 84 223 кримінальних правопорушень проти власності, що становить близько 15% від усіх зареєстрованих [9]. Саме ці аспекти

в сукупності роблять дослідження актуальним і значущим, підкреслюють його важливість для наукового пошуку.

Проаналізуємо диспозиції статей Особливої частини на прикладі посягань проти власності за ст. 185 КК. Так, проста крадіжка, передбачена ч. 1 зазначеної статті, яка не містить обтяжуючих кваліфікуючих ознак, вважається кримінальним проступком. Мінімальної суми заподіяних збитків, необхідних для відмежування від адміністративної відповідальності, диспозиція не містить. Примітка до статей 185, 186, 189 та 190 КК закріплює заподіяння збитків у кратному розмірі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.).

У ст. 185 КК кваліфікуючі ознаки: «значна шкода» передбачає спричинення збитків від 100 до 250 н.м.д.г., що в буквальному розумінні становить від 1700 грн до 4250 грн; «великі розміри» (від 250 до 600 н.м.д.г.) – від 4250 грн до 10 200 грн; «особливо великі розміри» – збитки від 600 н.м.д.г., що становить понад 10 200 грн. Такий законодавчий підхід прямо суперечить засадам відповідальності за кримінально-карану крадіжку, мінімальні збитки за яку мають перевищувати порогову межу в сумі 3028 грн, що застосовується на практиці.

Збитки у вигляді двох н.м.д.г. (у прямому розумінні – 34 грн) встановлені в останній редакції ч. 2 ст. 51 КУпАП Законом «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» від 18.07.2024р. № 3886-IX [7].

Податковий кодекс України (далі – ПК) визначає неоподатковуваний мінімум доходів громадян у розмірі 17 грн, встановлений п. 5 підрозділу 1 розділу XX ПКУ, який застосовується при посиланнях на нього в законах або інших нормах, за винятком норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень. Для них сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV ПКУ для відповідного року – 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року [4].

Статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2025 рік» встановлено з 1 січня 2025 року прожитковий мінімум для працездатних осіб у розрахунку на місяць – 3028 грн [5].

Таким чином, методом неоднозначного тлумачення норм Податкового та Бюджетного кодексів України неоподатковуваний мінімум доходів громадян набуває іншого змісту, набагато глибшого за своїм обсягом. Спотворена норма фінансового права «бумерангом» використовується для кваліфікації кримінального правопорушення не в одно-

значному розумінні н.м.д.г. у 17 грн, а значно більшій сумі – 1514 грн. Існуючий порядок, запропонований законодавцем і, як наслідок, широко вживаний у правозастосовній практиці, породжує спотворений підхід, що викривлює об'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Фактично ми маємо підміну понять, що грубо суперечить принципу правової визначеності. Такий підхід вносить плутанину у правозастосовну практику слідчих, дізнавачів, прокурорів при кваліфікації кримінальних правопорушень за величинами, які щороку змінюються. Це відкрило похідну проблему – використання колізійних норм податкового законодавства як норм прямої дії в чинному КК України. Така конкуренція правових норм породжує шкідливі для практики правосуддя юридичні колізії.

З іншого боку, виникає постійна проблема унормування порогової межі кримінальної відповідальності в нормах, які не є бланкетними, шляхом внесення змін до законів, що врегульовують адміністративну відповідальність. Виникає дилема: це прогалина у законодавстві чи колізія?

З розвитком законодавчої техніки та використанням наукових доробок учених В. Н. Карташова, М. С. Строговича, М. О. Громова, В. В. Лазарєва, Д. Ю. Сільченка, В. Д. Бабкіна, Л. М. Кельмана, О. В. Колотова, Т. В. Малярчука, П. М. Рабіновича, О. В. Шемшученка, І. О. Рощина та ін. вперше окремим Законом «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. № 3354-IX унормовано поняття прогалини і колізії.

Так, правова прогалина – це повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин. Вона може бути подолана судом шляхом застосування аналогії закону або аналогії права, однак вони не застосовуються для визначення підстав притягнення особи до юридичної відповідальності (ст. 65) [6]. Ця норма прямо узгоджується з ч. 4 ст. 3 КК України про заборону застосування кримінального закону за аналогією, унаслідок чого склади злочинів не можуть встановлюватися лише шляхом судження за аналогією або іншого доповнення норм права (принцип «*nulla poena sine lege*»). Однак, незважаючи на законодавчу заборону, питання про застосування аналогії в кримінальному праві досі залишається відкритим.

Колізія норм права – це протиріччя або невідповідність між нормами права в нормативно-правових актах, що регулюють одні й ті самі суспільні відносини (ст. 66). У нашому випадку ми маємо справу саме з протиріччям, оскільки співставляються кодифіковані норми рівної юридичної сили: з одного боку – кримінального, з іншого – бюджетного і податкового права. Її подолання законодавець вбачає в пріорит-

тетному застосуванні норми, що міститься в нормативно-правовому акті спеціального законодавства, або в застосуванні норми, що міститься в нормативно-правових актах, які набули чинності пізніше.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» для запобігання судових помилок при розгляді справ цієї категорії надав судам узагальнене роз'яснення, згідно з яким злочинне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення, розтрати або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (статті 185, 190 та 191 КК) слід відрізняти від адміністративного правопорушення – дрібного викрадення чужого майна (ст. 51 КУпАП) [8]. Таким чином, суд у даному випадку сам стає джерелом правової невизначеності.

Висновки. Прогалини в кримінальному законодавстві традиційно вважаються одним із найпоширеніших видів юридичних дефектів. Аналіз прийнятих законодавчих змін із набуттям чинності КК України свідчить про наявність у ньому як прогалин, так і колізійних норм, що потребують наукового осмислення та можуть бути усунуті винятково шляхом внесення змін і доповнень до кримінального законодавства. Подібні системні зміни сприятимуть подоланню прогалин, а також очищенню законодавства від невластивих йому елементів, називаючи речі своїми іменами.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
5. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
6. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів : Закон України від 18.07.2024 р. № 3886-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 48. Ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text>

8. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

9. Єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень – листопад 2025 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-38>

ОКРЕМІ ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Дрозд Віталій Юрійович

кандидат юридичних наук,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
факультету № 3*

*Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Досліджуючи спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід зауважити, що за своєю суттю корупційні кримінальні правопорушення вчиняються в активній формі, тобто шляхом дії: зловживання службовим становищем; пропозиції, обіцянки чи надання або прохання надати неправомірну вигоду; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Розглядаючи групу корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються шляхом зловживання службовим становищем, то слід

зауважити, що вони мають на меті одержання у власність певних матеріальних благ, які перебувають у відданні особи у зв'язку з виконанням нею своїх службових обов'язків. Фактично, мова іде про групу корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обороненням чужого майна на свою користь чи користь інших осіб.

У такому випадку при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень, які вчинені працівниками правоохоронного органу з використанням службового становища, встановленню підлягає комплекс взаємопов'язаних обставин:

1. *Правовий статус особи, яка вчинила діяння: чи є вона працівником правоохоронного органу, який відповідно до ч. 1 або ч. 2 ст. 18 КК України визнається службовою особою, та чи наділена вона повноваженнями щодо розпорядження, обліку чи зберігання майна, отриманого або доступного у зв'язку з виконанням службових обов'язків.*

У абзаці 4 п. 1 постанови ПВС № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» відзначено, що виконання адміністративно-господарських функцій полягають у виконанні обов'язків по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном [1], а тому, саме зловживання цими функціями є таким, що дає підстави вважати про наявність у діях особи корупційного кримінального правопорушення.

Водночас реалізація владних повноважень або організаційно-розпорядчих функцій сама по собі не може слугувати безпосереднім способом привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, оскільки зазначені повноваження не передбачають можливості управління чи розпорядження таким майном.

2. *Обсяг і характер повноважень, у межах яких діяла особа: чи діяла вона в межах наданих повноважень, а не шляхом перевищення, а також чи використовувала службове становище для заволодіння майном або сприяння такому заволодінню.*

3. *Яка саме дія була вчинена: викрадення, розтрата, привласнення, заволодіння.*

4. *Походження і правовий статус майна: чи було майно ввірене працівнику правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових функцій або ж чи мав він доступ до відповідного майна внаслідок займаної посади (наприклад, доступ до речових доказів, арештованого майна, вилученого в ході слідчих дій).*

Варто зауважити, що посягання щодо майна, яке не перебуває у сфері службового відання, не охоплюється диспозиціями корупційних кримінальних правопорушень, які вчинені з використанням службового становища, а становить зміст інших кримінальних правопорушень.

Майно вважається ввіреном або переданим у відання особі, якщо вона на законних підставах одержала до нього доступ, підтверджений відповідними документами, що визначають його кількісні та якісні характеристики, вартість, а також обсяг її повноважень щодо цього майна. Такий статус майна означає, що воно фактично перебуває під контролем особи, яка здійснює над ним володіння.

5. Причинно-наслідковий зв'язок між використанням службового становища та заволодінням майном: чи могло діяння бути вчинене без службового статусу особи та чи реалізовувались кримінально протиправні наміри саме через використання повноважень, наданих у зв'язку з роботою в правоохоронному органі, а також наслідки вчиненого корупційного кримінального правопорушення.

Досліджуючи групу обставин щодо способу вчинення, які підлягають встановленню при розслідуванні власне корупційних кримінальних правопорушень, то у контексті вчинення діяння працівником правоохоронного органу, встановленню підлягають наступні обставини:

1. Дії, що за своїм характером визнаються як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу (пасивне корупційне діяння), а також прийняття ним такої пропозиції, обіцянки або самої неправомірної вигоди, а також вчинення ним дій, що свідчать про зловживання владою чи службовими повноваженнями у межах його повноважень.

Діями, що можуть свідчити про зловживання службовим становищем працівниками правоохоронних органів можуть бути, зокрема: прийняття рішень організаційного чи розпорядчого характеру, у тому числі підготовка й видання внутрішніх нормативних або індивідуальних актів (наказів, розпоряджень, доручень), які створюють неправомірні переваги окремим особам або забезпечують сприяння їхній діяльності; неправомірне втручання у діяльність інших органів досудового розслідування, прокуратури, суду, а також службових осіб органів влади чи працівників підприємств, установ і організацій; вплив на прийняття рішень колегіальними органами правоохоронного органу (атестаційними, дисциплінарними, кадровими комісіями).

Ознаками зловживання також можуть бути: формування складу таких колегіальних органів або просування по службі підлеглих за критеріями особистої лояльності чи керованості; прийняття на службу чи просування по службі без передбачених законом підстав, надання неправомірних переваг за наявності інших кандидатів із вищою кваліфікацією чи відповідним досвідом; призначення на посади поза конкурсною процедурою або штучне створення умов для уникнення конкурсу; переслідування працівників за висловлену ними критику чи відмову брати участь у протиправній діяльності (безпідставне

накладання дисциплінарних стягнень, зменшення розміру премій чи надбавок, усунення від виконання обов'язків).

До проявів зловживання службовим становищем з боку працівника правоохоронного органу також належать: невжиття передбачених законом заходів щодо перевірки виявлених правопорушень або застосування засобів прокурорського чи відомчого реагування; штучне затягування чи блокування проведення слідчих (розшукових) дій; відсутність належної реакції на встановлені факти неправомірних дій підлеглих чи підконтрольних осіб; безпідставне закриття кримінальних проваджень, адміністративних матеріалів чи дисциплінарних проваджень.

Іншими характерними ознаками є: використання бюджетних чи спеціальних коштів правоохоронного органу не за призначенням; отримання послуг чи майна поза встановленою процедурою або без належної оплати (зокрема, використання службового транспорту, обладнання, майна чи ресурсів у приватних інтересах); тимчасове запозичення або використання речових доказів, вилученого чи арештованого майна; надання необґрунтованих пільг окремим особам; встановлення підвищених розмірів грошового забезпечення, премій, доплат окремим працівникам без передбачених законом підстав.

2. Вчинення або утримання від вчинення дій працівником правоохоронного органу в інтересах надавача неправомірної вигоди чи третіх осіб, за умови, що такі дії входять до його компетенції або пов'язані з реалізацією ним службових повноважень.

З боку працівника правоохоронного органу це може проявлятися шляхом: особистого виконання ним протиправного діяння; надання підлеглим або підконтрольним службовим особам вказівок, розпоряджень чи наказів, спрямованих на досягнення корупційного результату; використання службового становища для здійснення впливу на інших службових осіб, у компетенції яких перебуває прийняття потрібного рішення, а також вплив на колегіальні органи правоохоронного органу (зокрема, переконання у доцільності ухвалення певного рішення, маніпулювання інформацією під час його підготовки).

Крім того, працівник правоохоронного органу може використовувати авторитет своєї посади чи авторитет самого органу для впливу на інших службових осіб, працівників державних органів, підприємств, установ, організацій або окремих громадян, унаслідок чого вони вчиняють дії, що відповідають його особистим інтересам і є вигідними для нього як для суб'єкта, який зловживає службовим статусом.

3. Наявність у працівника правоохоронного органу владних або службових повноважень, а також можливості здійснювати реальний вплив на іншу службову особу, яка наділена відповідними повноваженнями в межах публічної служби.

Працівник правоохоронного органу діє в межах своїх повноважень, займаючи відповідну посаду. Тому для вирішення питання про його відповідальність за зловживання владою чи службовим становищем ключовим є визначення обсягу службових повноважень, які випливають із займаної посади.

Це, зокрема, передбачає аналіз нормативно-правових актів, що визначають повноваження конкретного працівника правоохоронного органу (закони, підзаконні акти, відомчі накази, посадові інструкції, трудовий договір чи контракт тощо), та підтвердження того, що ці акти поширюють свою дію на особу, якій інкримінується зловживання.

Встановлення цього забезпечується шляхом аналізу документів про призначення на посаду та допуск до виконання працівником правоохоронних органів службових обов'язків (накази керівництва, проходження інструктажу, офіційне представлення колективу та підлеглим), а також вивчення документів, які підтверджують фактичний початок виконання службової діяльності (табелі обліку робочого часу, журнали обліку приходу на службу, накази про вступ на посаду, акти приймання-передачі справ від попереднього службовця).

4. Набуття працівником правоохоронного органу активів, вартість яких істотно перевищує його задекларовані або іншим чином підтверджені законні доходи, що може свідчити про реалізацію корупційного умислу у формі незаконного збагачення.

У цьому контексті встановленню підлягає: набуття працівником правоохоронного органу активів; володіння працівником правоохоронного органу активами; користування працівником правоохоронного органу активами; передача працівником правоохоронного органу активів на користь будь-якої іншої особи.

Діями, які можуть свідчити про факт незаконного збагачення працівником правоохоронного органу можуть бути, зокрема: укладений договір (купівля-продаж, міна, дарування, рента, довічне утримання (догляд), найм (оренда, прокат, лізинг), позичка, зберігання, страхування, позика, кредит, банківський вклад тощо) чи інший правочин; створені літературні, художні твори, винаходи та інші результати інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди цій особі діями інших осіб; виготовлення (створення) нової речі, зокрема будівництво нерухомого майна, або перероблення речі (матеріалу); привласнення загальнодоступних дарів природи; заволодіння річчю, від якої відмовився власник; знайдення загубленої речі; затримання бездоглядної домашньої тварини; знайдення скарбу; набуття майна в результаті набувальної давності; набуття права власності у разі приватизації державного майна та майна, що є в комунальній власності; набуття заставодержателем права власності на предмет застави; укладення договору банківського вкладу (зробити вклад) на користь третьої особи;

витребування майна власником із чужого незаконного володіння; отримання завдатку; отримання спадку [2, с. 143].

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що способи вчинення корупційних кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, характеризуються поєднанням службового статусу, повноважень та можливостей впливу на інших осіб, що обумовлює необхідність детального встановлення комплексу взаємопов'язаних обставин.

Література:

1. Пленум Верховного Суду України. Постанова № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0005700-02>

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-39>

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ЯК ВИКЛИК СТАНОВЛЕННЮ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Дубіна Єлизавета Едуардівна

учениця 10 класу

Запорізького академічного ліцею № 31

м. Запоріжжя, Україна

Корупційні злочини залишаються однією з ключових загроз становленню та розвитку правової держави, оскільки підривають принципи верховенства права, законності, рівності всіх перед законом і судом, а також знижують рівень довіри суспільства до органів публічної влади. У сучасних умовах трансформації правової системи України, зумовленої євроінтеграційними процесами та реформуванням кримінальної юстиції, проблема протидії корупції набуває особливої актуальності.

У кримінально-правовій теорії корупційні злочини розглядаються як окрема група суспільно небезпечних діянь, що посягають на нормальну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядуван-

ня. Законодавець поступово вдосконалює механізми криміналізації корупційних проявів, розширюючи перелік складів злочинів та посилюючи відповідальність за їх вчинення. Водночас на практиці виникають проблеми правової визначеності окремих норм, конкуренції кримінально-правових заборон та складнощі у доведенні корисливого мотиву.

Трансформація криміналістичних підходів у сфері розслідування корупційних злочинів пов'язана з активним використанням спеціальних негласних слідчих (розшукових) дій, аналітичних інструментів, а також електронних та фінансових доказів. Застосування таких засобів суттєво підвищує ефективність викриття корупційних правопорушень, однак водночас потребує суворого дотримання процесуальних гарантій і прав людини, зокрема права на приватність та справедливий суд.

Окремою проблемою залишається узгодженість діяльності антикорупційних органів та єдність правозастосовної практики судів у справах про корупційні злочини. Непослідовність судових рішень і складність доказування негативно впливають на реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності, що є фундаментальним елементом правової держави.

Отже, ефективна протидія корупційним злочинам потребує комплексного підходу, який поєднує вдосконалення кримінального законодавства, розвиток сучасних криміналістичних методик та забезпечення високих стандартів правозастосування. Лише за умови дотримання балансу між жорсткістю антикорупційних заходів і гарантіями прав людини можливе реальне утвердження засад правової держави.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Мельник М. І. Корупційні злочини в Україні: проблеми теорії та практики. 2018.

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Золотаренко Софія Ігорівна

студентка III курсу спеціальності «Право»

Науковий керівник: Тома Маріана Георгіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Сучасна кримінально-правова політика України перебуває у стадії активної трансформації, спрямованої на гуманізацію системи покарань та впровадження ефективних альтернатив позбавленню волі. Одним із ключових елементів цієї реформи стало запровадження пробаційного нагляду як окремого виду основного кримінального покарання. 28 березня 2024 року набув чинності Закон України № 3342-IX від 23 серпня 2023 року «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану», яким Кримінальний кодекс України було доповнено новим видом покарання – пробаційним наглядом (стаття 59-1) [1]. Запровадження пробації – це ключовий етап у процесі гуманізації кримінального права та інтеграції національної правової системи до європейських норм. Пробаційний нагляд як форма кримінально-правового впливу дозволяє уникнути негативних наслідків ізоляції від суспільства, зберегти соціальні зв'язки засудженого, забезпечити його трудову зайнятість та сімейні стосунки, що значно підвищує ефективність виправлення та попередження повторних кримінальних правопорушень.

Пробаційний нагляд – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду до засуджених осіб, які не позбавлені волі, з метою їх виправлення, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень та контролю за виконанням покладених на них обов'язків. Згідно із Законом України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року, пробація визначається як система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [2].

Впровадження такого виду покарання, на думку Р. Бориславського, має політичне, економічне, соціальне та юридичне підґрунтя. У політичному аспекті пробація – це вимога часу та крок до інтеграції України у цивілізоване товариство, оскільки вона застосовується в багатьох демократичних країнах світу та відповідає близько 20 резолюціям ООН та Ради Європи, спрямованим на розвиток альтернатив тюремному ув'язненню. Зокрема Закон України «Про пробацію» базується на «Правилах Ради Європи про пробацію». Економічний аспект – пробаційний нагляд значно дешевший для держави, ніж утримання ув'язнених. Нагляд за однією особою, що перебуває під пробацією в скандинавських країнах, є значно, а саме більш ніж удесятеро, дешевшим у порівнянні з витратами на одного ув'язненого. Зокрема, не потрібно створювати новий орган, оскільки кримінально-виконавча інспекція вже реорганізована в орган пробації. Однак, існує значний ризик негативного ставлення суспільства до пробації. Це пов'язано з тим, що такі ідеї, як гуманізм, справедливість, милосердя і співмірність покарання, на жаль, не знаходять підтримки чи розуміння у більшій частини населення. Люди переконані у тому, що злочинці повинні сидіти у в'язницях. Тому впровадження пробації потребує вкрай виваженого підходу. Юридичний аспект полягає у вдосконаленні системи кримінальних покарань та реалізації принципу гуманізації кримінальної відповідальності [3].

Пробаційний нагляд – це відносно новий інструмент, який має свої переваги та недоліки. Проте, як зазначає Ю. В. Сподарик, переваги пробації значно переважають недоліки, що робить її важливим елементом сучасної системи правосуддя. По-перше, вона сприяє поверненню правопорушників у суспільство, дозволяючи їм зберігати роботу та соціальні зв'язки. Це ключовий фактор для зменшення ризику повторних злочинів. По-друге, пробаційний нагляд є фінансово вигіднішою альтернативою тюремному ув'язненню, що допомагає державі скоротити витрати на утримання осіб. По-третє, цей вид нагляду забезпечує активний контроль і підтримку, допомагаючи правопорушникам змінити свою поведінку. Додатково, пробація зменшує навантаження на пенітенціарну систему, сприяючи її гуманізації [4]. В цілому, на думку вченого, пробація є не лише прогресивним підходом до покарання, але й формує суспільство, яке вірить у можливість особистих змін. Завдяки цим характеристикам пробаційний нагляд є ефективним інструментом для забезпечення справедливості та безпеки.

Відтак, більшість учених, не дивлячись на відсутність однозначної думки щодо правової природи пробаційного нагляду як виду покарання, як правило, відзначають його позитивні риси та прогнозують подальший активний розвиток та підвищення ефективності.

Запровадження пробаційного нагляду в Україні передбачає заміну арешту у понад 140 стаття Кримінального кодексу України. Ініціатори закону мотивували це оптимізацією роботи слідчих ізоляторів, зокрема зменшенням кількості місць для утримання, включно з військово-полоненими. Вони стверджують, що в умовах воєнного стану обмеження волі та арешт є неефективними і вимагають значних фінансових вкладень. Введення статті 59-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає пробаційний нагляд як окремий вид покарання, є прогресивним кроком, однак на практиці його реалізація стикається з рядом проблем: недосконала підготовка пробаційного персоналу, обмеженість реабілітаційних програм, нестача ресурсів для індивідуальної роботи з клієнтами пробації.

Тоді як Україна лише формує повноцінну систему пробації, у країнах Європейського Союзу вона вже є давнім та ефективним елементом пенітенціарної політики. У Європі пробація – це не просто нагляд, а комплексна система підтримки та реабілітації, що поєднує контрольні й відновлювальні заходи. Це включає психологічну допомогу, лікування залежностей, соціальну адаптацію, працевлаштування та громадські роботи. Наприклад, у Німеччині пробація регулюється Кримінальним та Кримінально-процесуальним кодексами. Суд може призначити умовне засудження з пробаційним періодом. Підхід ґрунтується на довірі та співпраці, а не лише на репресії. У Франції інститут пробації активно використовується як умовне засудження з випробувальним терміном (*suris avec mise à l'épreuve*), при умовному звільненні чи відстрочці вироку. Правопорушники виконують судові зобов'язання, як-от лікування чи відвідування курсів. Велика Британія має одну з найрозвиненіших систем, регульовану низкою актів (*Offender Management Act 2007, Criminal Justice Act 2003* та ін.). Британська пробаційна служба має широкі повноваження, а її особливістю є активне залучення громадських організацій до ресоціалізації. У Нідерландах пробація є частиною комплексної політики ресоціалізації. Вона передбачає індивідуальну оцінку ризиків рецидиву (методика *RISc*), розробку плану виправлення та роботу з психологами й соціальними працівниками. Зокрема державне підприємство «Пробація України» активно співпрацює з Нідерландами, вивчаючи їхній досвід [5].

Впровадження пробаційного нагляду як нового основного виду кримінального покарання є стратегічно важливим кроком у реформуванні кримінально-правової політики України. Ця зміна не лише гуманізує систему покарань і наближає її до європейських стандартів, але й має чітке політичне, економічне та юридичне обґрунтування. Пробація сприяє збереженню соціальних зв'язків засуджених та їхній реінтеграції, що значно знижує ризик рецидиву і є фінансово вигід-

нішою альтернативою ув'язненню. Попри переваги пробації її практична реалізація в умовах воєнного стану вимагає виваженого підходу та подолання таких проблем, як нестача ресурсів і підготовка персоналу. Зрештою, активне вивчення та імплементація передового досвіду країн ЄС (зокрема Німеччини, Франції, Великої Британії, Нідерландів), де пробація є ефективним інструментом ресоціалізації, дозволить Україні підвищити ефективність цього прогресивного інституту для досягнення справедливості та безпеки суспільства.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата звернення: 16.11.2025).

2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 16.11.2025).

3. Бориславський Р. Пробаційний нагляд як новий вид покарання. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. науково-практ. конф., м. Львів, 3 листоп. 2023 р. Львів, 2023. С. 30–32. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057104.pdf#page=30>

4. Сподарик Ю. В. Пробаційний нагляд як новий вид основного покарання: переваги та недоліки. URL: http://lsej.org.ua/10_2024/98.pdf

5. Фокін, Я. Ф. (2025). Пробаційний нагляд у кримінальному праві України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аспект. *Ірпінський юридичний часопис*. (2(19), 255–265. URL : [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(19\)-2025-255-265](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-255-265)

СУБ'ЄКТИ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Колосовський Євген Юрійович

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансових розслідувань та економічної безпеки
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Манченко Олег Вікторович

*здобувач вищої освіти
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Барташук Максим Олександрович

*здобувач вищої освіти
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Фінансові розслідування є невід'ємною складовою сучасної системи протидії економічним злочинам. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку фінансових технологій, зростає ризик легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Для ефективного протидії цим явищам держави створюють спеціальні механізми контролю за фінансовими операціями, серед яких важливу роль відіграють суб'єкти фінансових розслідувань. Ці суб'єкти виконують ключову функцію у виявленні, аналізі та попередженні підозрілих фінансових операцій, що дозволяє забезпечити стабільність фінансової системи та безпеку економіки країни.

Суб'єкти фінансових розслідувань це органи та установи, які уповноважені здійснювати контроль над фінансовими операціями, виявляти підозрілі та потенційно незаконні транзакції, а також повідомляти про них компетентні органи. Вони є важливою складовою системи протидії економічним злочинам, таким як відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму, ухилення від сплати податків та інші правопорушення у сфері фінансів. До суб'єктів фінансових розслідувань відносяться як державні органи, так і приватні установи, які беруть участь у фінансовому моніторингу та забезпечують прозорість економічних процесів [3, с. 399–400].

Одним із ключових суб'єктів фінансових розслідувань є банки та небанківські фінансові установи. До них належать комерційні банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, обмінні пункти, інвестиційні фонди та інші фінансові посередники. Вони виконують функції першої лінії контролю за фінансовими потоками, адже саме через такі установи проходять значні обсяги грошових ресурсів громадян та юридичних осіб. Банки зобов'язані здійснювати внутрішній контроль за операціями клієнтів, аналізувати їх на предмет підозрілості та своєчасно подавати повідомлення до органів фінансового моніторингу. Це стосується, зокрема, транзакцій з великими сумами грошей, частих переказів між різними рахунками або операцій, що не відповідають звичній діяльності клієнта. Наприклад, якщо приватна особа, яка зазвичай здійснює невеликі перекази, раптом починає отримувати великі грошові надходження з-за кордону або переводить кошти через кілька банків без очевидного економічного сенсу, така операція автоматично привертає увагу фінансового аналітика. Банки та інші фінансові установи також аналізують ризики, пов'язані з клієнтами та контрагентами, що допомагає попереджати потенційні незаконні операції [2, с. 576–578].

Не менш важливу роль у системі фінансового контролю відіграють державні органи, серед яких основним є Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМ). Цей орган здійснює централізований збір, обробку та аналіз інформації про фінансові операції, які можуть мати ознаки легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. ДСФМ отримує дані від банків, страхових компаній, нотаріусів та інших професійних посередників, проводить їх аналітичну оцінку, визначає рівень ризику та ухвалює рішення щодо подальших дій. Наприклад, у разі виявлення великої суми коштів, переказаної з ризикової юрисдикції, ДСФМ може ініціювати перевірку та співпрацювати з правоохоронними органами для встановлення походження коштів. До державних суб'єктів також належать правоохоронні органи: Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань та прокуратура. Вони проводять слідчі дії у випадках виявлення фінансових злочинів, збирають докази, порушують кримінальні справи та взаємодіють із ДСФМ і іншими суб'єктами для ефективного розслідування [5, с. 57–58].

Окрему категорію складають професійні посередники – нотаріуси, адвокати, аудиторські та бухгалтерські компанії, які, хоча й не є державними органами, мають законодавчо визначені обов'язки повідомляти про підозрілі фінансові операції своїх клієнтів. Наприклад, нотаріус, який здійснює операцію з великим пакетом нерухомості або переказ великої суми грошей, повинен оцінити законність походження коштів і у разі підозри повідомити органи фінансового моніторингу. Аналогічно, бухгалтерські фірми та аудитори, проводячи перевірку

фінансової звітності компаній, можуть виявити нестиковки у фінансових потоках, які вказують на потенційні порушення закону. Професійні посередники виконують важливу функцію додаткового контролю, забезпечуючи прозорість і законність фінансових операцій у бізнес-середовищі [1, с. 863–865].

Функції суб'єктів фінансових розслідувань є комплексними та різноплановими. По-перше, вони здійснюють виявлення підозрілих фінансових операцій, використовуючи сучасні аналітичні системи, бази даних та методики ризик-аналізу. Це можуть бути одноразові великі перекази, серія операцій із кількох рахунків, операції з країнами з високим рівнем ризику або фінансові операції, які не відповідають профілю клієнта. По-друге, вони забезпечують повідомлення компетентних органів, що дозволяє вчасно реагувати на потенційно незаконні дії. По-третє, суб'єкти фінансових розслідувань виконують аналітичну функцію, оцінюючи фінансові потоки, ризики клієнтів та контрагентів, а також співпрацюючи між собою для отримання повної картини фінансових операцій. Аналітична діяльність дозволяє не лише виявляти підозрілі транзакції, а й прогнозувати ризики та розробляти ефективні механізми запобігання злочинам у майбутньому [4, с. 52–55].

Отже, суб'єкти фінансових розслідувань відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості та законності фінансових операцій, захисті економічної системи від відмивання незаконних доходів та фінансування тероризму. До них належать державні органи, такі як Державна служба фінансового моніторингу та правоохоронні структури, а також банки, небанківські фінансові установи та професійні посередники, які здійснюють контроль, аналіз і повідомляють про підозрілі операції. Ефективність фінансових розслідувань забезпечується завдяки взаємодії між усіма суб'єктами, що дозволяє своєчасно виявляти ризики, запобігати злочинним діям та підтримувати стабільність економіки країни.

Література:

1. Гулько Л. Г. Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 863–866. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/175.pdf>
2. Дрозд О. Ю. Деякі аспекти діяльності національного банку України в системі суб'єктів державного фінансового моніторингу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 577–580. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/130.pdf
3. Комарницька І. І. Суб'єкти профілактики правопорушень у фінансовій сфері засобами адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 399–401. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/101.pdf

4. Марушко Н. С. Курс лекцій навчальної дисципліни «Контроль фінансових потоків» для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» Інституту управління, психології та безпеки та Центру післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 146 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6364>

5. Мельник С. І., Вінічук М. В., Горбан І. М. Фінансовий моніторинг : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 212 с. С. 57–58 URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7955>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-42>

СУБПІДРЯДНИКИ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Крамаренко Ігор Валерійович

аспірант кафедри галузевого права та загально правових дисциплін

Інституту права та суспільних відносин

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

м. Київ, Україна

У сфері сучасного розвитку будівельна галузь є однією з ключових. Однак зростаюче занепокоєння щодо злочинної діяльності в цій галузі кидає тінь сумнівів на її цілісність. Ключовим висновком нещодавніх досліджень є те, що складна природа галузі робить її особливо вразливою до злочинної поведінки. Складність, властива будівельній галузі, та залежність від широкого субпідряду створюють сприятливе середовище для злочинної діяльності. Часто зловмисники вважають, що унікальні структури галузі роблять її привабливим майданчиком, для різних форм злочинності на всіх етапах: від земельних питань, тендерної документації, вибору підрядників до прийняття робіт і оплати. Серед ключових факторів – конфлікт інтересів та надмірна концентрації повноважень у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин; непрозоре планування процесів будівництва, ремонту; фіктивні субпідряди, завищені кошториси та ігнорування норм якості [4, с. 3].

Обставини фінансових труднощів, часто спричинені економічними кризами або непередбаченими невдачами в проектах, можуть посилити схильність до шахрайської поведінки серед учасників галузі. У таких невідкладних сценаріях фізичні та юридичні особи можуть вдаватися до шахрайської діяльності для зменшення фінансових втрат, що ще більше посилює негативні фінансові наслідки. У цьому світлі наймання субпідрядників сумнівної репутації можна тлумачити як таке, що виникає з необхідності пом'якшити фінансові труднощі.

Відповідно до законодавства України, організація діяльності підрядників вибудовується навколо принципу обов'язковості дотримання нормативних актів технічного характеру, що визначають вимоги до об'єктів будівництва. Закон закріплює прозорість і відкритість процедури розроблення та затвердження норм, що забезпечує передбачуваність умов виконання підрядних робіт. Доступність інформації про чинні будівельні норми створює для підрядників обов'язок орієнтуватися на актуальні стандарти. Вимога відповідності норм сучасним досягненням науки і техніки формує принцип оновлюваності та адаптації практики підряду до нових технологій. Включення до будівельних норм критеріїв безпеки, енергоефективності, доступності та охорони довкілля визначає межі відповідальності підрядників при виконанні робіт. Положення про методи нормування (параметричний, розпорядчий, цільовий) задають правила організації процесів, якими мають керуватися виконавці. Функції затвердження, перевірки і реєстрації норм визначають централізований порядок контролю за діяльністю підрядників [3].

Однак укладення фіктивних договорів субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів, з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрати, станом на сьогодні залишається одним із найбільш поширених кримінальних діянь, пов'язаних із діяльністю субпідрядників [3, с. 10]. Так, в одній із судових справ, роль ОСОБА_10 полягала у тому, що він користуючись повноваженням начальника ГУКБ ООДА, виконуючи роль співорганізатора та залучивши підконтрольних йому осіб, у порушення вимог Закону мав укласти договір підряду з ПП «Ремерцентр» на підставі заздалегідь підробленого проекту без проведення тендеру і без перевірки погодити договірну ціну до договору підряду, яка не відповідає проектно-кошторисній документації; погодити у травні 2011 року у порушення вимог Закону у якості субпідрядника ПП «Інно-Трейдінг», що не відповідало кваліфікаційним вимогам і не мало ліцензії на виконання господарської діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури із передбаченого права виконання робіт з будівництва гідротехнічних споруд та комплексів (код 4.12.00); у травні-червні 2011 року, у порушення вимог Закону, погодити проект виробництва робіт,

підготовленого ТОВ «Мьобіус Констрашн Юкреін», що передбачає здійснення усіх робіт в один навігаційний період і не відповідає проектно-кошторисній документації, що затверджена держбудекспертизою; у порушення вимог Закону у липні 2011 року з метою маскування незаконної діяльності злочинної групи, не маючи погодженої проектної документації, погодити локальний кошторис по розрахунку договірної ціни до додаткової угоди, яким штучно завищено ціни робіт при фактичному зменшенні їх собівартості та внесено зміни щодо укладання труби напірної з поліетилену ПЕ-100, зовнішнім діаметром 2000 мм у кількості 4307 м, що не відповідає проектній документації; незважаючи на те, що згідно договору про відступлення права вимоги № 48/ВПВ від 22.11.2011, укладеного між ГУКБ ООДА та ГУРІЕ ООДА, функції замовника по договору підряду № 26 від 26.07.2010 передано ГУРІЕ ООДА № 154 від 27.12.2011, не маючи на те повноважень, у грудні 2011 року укласти додаткову угоду до договору підряду № 26 від 26.07.2010, після чого із залученням працівниками ГУКБ ООДА без здійснення технічного нагляду прийняти виконані роботи у ПП «Ремерцентр», шляхом підписання акту приймання виконаних робіт форми КБ-2в та довідки про їх вартість форми КБ-3, що містять завідомо недостовірні дані щодо вартості труби та обсягу виконаних робіт; з метою маскування злочинної діяльності відмовитися від проведення ДУ «Держгідрографія» III етапу промірних робіт щодо визначення глибин в районі будівництва системи відводу стічних вод від станції біологічної очистки «Північна» в м. Одесі на об'єкті «Глибоководний випуск», шляхом укладання додаткової угоди № 141 від 22.12.2011. Роль ОСОБА_13 полягала в підписанні договору субпідряду № ГВ-02/11 від 16.02.2011 з ПП «Ремерцентр» та договору субпідряду з ТОВ «Мьобіус Констрашн Юкреін» № 05-11 від 05.05.2011; підписанні і завіренні печаткою підприємства документів первинно-бухгалтерського обліку підприємства, які містять завідомо недостовірні данні щодо вартості та обсягів виконаних робіт; легалізації бюджетних грошових коштів, отриманих від ПП «Ремерцентр» на розрахункові рахунки підконтрольних ОСОБИ-1 підприємств та підприємств, що мають ознаки фіктивності [1].

Загалом же злочинні дії субпідрядників можуть вчинятися шляхом шахрайства, корупції та змови у сфері державних закупівель. Така практика може витягувати державні кошти та підривати цілісність державних проектів. Тут слід відзначити, що особливо схильні до вчинення тих чи інших злочинних діянь у будівельній галузі субпідрядники, які мають кримінальне минуле. Зважаючи на це, ігнорування кримінального минулого субпідрядників може призвести до серйозних наслідків. Основним ризиком є кримінальна відповідальність, яка виходить за рамки прямих незаконних дій. Компанії можуть ненав-

мисно стати співучасниками злочинної діяльності, якщо вони не проведуть ретельних перевірок субпідрядників. Цей ризик зростає, коли компанії навмисно співпрацюють з відомими злочинними утвореннями, що призводить до потенційних юридичних проблем [6]. Широке використання субпідряду, яке нині набирає обертів, посилює наслідки цих характеристик.

Практика багаторівневого субпідряду сприяє низьким показникам та недолікам якості в будівельних проектах. Субпідрядників часто використовують для створення швидких та ефективних рішень, що може вплинути на загальний успіх проекту. Тим не менш, використання субпідрядників, як мають злочинне минуле може негативно вплинути на терміни проекту, призводячи до затримок та збоїв. Ключовою рушійною силою таких затримок та збоїв є проблеми з агентствами, характерні для цієї галузі [6].

Насамкінець, зауважимо, що питання суб'єктів кримінальних правопорушень у будівельній галузі, у тому числі й субпідрядників, потребує подальших наукових досліджень.

Література:

1. Вирок Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/10665/19 від 29.12.2023 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/116046730/>
2. Квасницька О., Білошкурський М. М. Ризики корупції в будівельних проектах, замовлених органами безпеки та воєноваженими органами: стратегії виявлення та пом'якшення. *Соціальний розвиток: економічні та правові питання*. 2025. № 9. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.20>
3. Про будівельні норми: Закону України від 05.11.2009 року №1704-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text>
4. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва: метод. рек. / А. П. Запотоцький, А. А. Вознюк, С. В. Кучменко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.
5. Lohne J, Drevland F. Crime in the Architecture, Engineering and Construction (AEC) Industry – The Role of Subcontractors. *Buildings*. 2024. №14(11). P. 33-52. <https://doi.org/10.3390/buildings14113352>
6. Ojiako U. Misrepresentations and Criminal Liability in Project Reporting: A Case Study of the Failed Virgil C. Summer Project. *J. Leg. Aff. Disput. Resolut. Eng. Constr.* 2023. № 15. URL: <https://strathprints.strath.ac.uk/88017/1/Ojiako-JLADREC-2023-Misrepresentations-and-criminal-liability-in-project-reporting.pdf>

ПРИРОДА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЧАСТИНОЮ 6 СТАТТІ 111-1 КК УКРАЇНИ

Крот Марина Анатоліївна

аспірантка

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Прогрес у сфері комунікацій безумовно неоціненний, він несе у собі низку переваг, але, водночас, містить і негативний контекст, що має наслідком певні ризики. Сьогодні ми можемо бачити, як за допомогою новітніх технологій у цій галузі можуть бути спровоковані політичні кризи, поставати глобальні виклики, виникати внутрішні та міжнародні протистояння тощо. Комунікаційний прогрес нерозривно пов'язаний з інформаційною діяльністю, яка за певних обставин може нести небяжку загрозу у сучасному світі.

В умовах сьогоденнішніх українських реалій інформаційна діяльність може мати специфічне спрямовування – створення передумов для утвердження окупаційної влади та закладення основ, які у подальшому сприятимуть її утвердженню та безперешкодному функціонуванню. Адже, теперішні умови ведення війни передбачають не лише збройний конфлікт, а й інші форми протистоянь, зокрема, інформаційного.

Усвідомлюючи загрозу, яку може створити співпраця з ворогом в інформаційній сфері, законодавець ввів до закону про кримінальну відповідальність поняття інформаційної діяльності, а також окреслив її спрямованість – підтримка держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (ч. 6 ст. 111-1 КК України).

Насамперед варто вказати, що ключовим інструментом у такій діяльності є інформація. Вона є засобом, яка активно використовується ворогом на шкоду територіальній цілісності та державному суверенітету України. Зміст поняття «інформація» є багатоаспектним та знаходить свій вияв як у філософських категоріях, так і у правовому полі.

Вітчизняне законодавство містить не один десяток визначень терміну «інформація», її зміст залежить від сфери правовідносин, який регулює відповідний нормативно-правовий акт, серед них відносини у сфері захисту економічної конкуренції, телекомунікацій, цивільного обороту тощо.

Відображення всіх законодавчих визначень видається недоречним, тому зазначимо це поняття у розумінні профільного джерела – Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII, де вказано, що інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [1].

Крім того, доктрина також містить значні напрацювання з цього приводу. На думку В. Речицького інформація – це кількість непередбачуваного (нового) у повідомленні, що має сенс і поширюється від одного суб'єкта інформаційних відношень до іншого, причому повний ефект передачі інформації залежить від засобів та можливостей її тлумачення і прочитання автором, ретранслятором і адресатом [2, с. 87].

В енциклопедичних джерелах зазначено, що інформація – це зафіксовані в документній формі або публічно виголошені відомості про події та явища в суспільстві, державі, довіллі, які людина сприймає безпосередньо за допомогою власних органів чуття чи спеціальних пристроїв як віддзеркалення фактів матеріального або духовного світу в процесі використання різних каналів комунікації, включно із засобами масової інформації, текстовими, вербальними повідомленнями; джерелом інформації є також взаємодія з природою [3].

Визначивши поняття предмету інформаційної діяльності, слід розкрити сутність інформаційної діяльності у контексті ч. 6 ст. 111-1 КК України.

У п. 3 примітки до ст. 111-1 КК України законодавцем перераховано діяння, які на його думку, є суспільно небезпечними і загрожують інформаційній безпеці – створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації. Варто відмітити, що будь-яке діяння, перераховане у примітці аналізованої статті, є альтернативним, тому для притягнення до кримінальної відповідальності за цією частиною достатньо вчинення хоча б одного з них.

Указані діяння вчинюються, як правило, фізичними діями, що полягають у використанні мускульної, фізичної сили для вчинення кримінально протиправного діяння та передбачають зміну фізичної сфери матеріальних предметів (їх кількісної та/або якісної характеристики). Ці діяння є інформаційними з огляду на те, що їхнім предметом є саме інформація [4, с. 225].

З цього переліку є два винятки, які вчиняються у пасивній формі – одержання і зберігання інформації. Ці діяння не вимагають вчинення будь-яких активних дій та містять ознаки триваючого кримінального правопорушення.

У юридичній літературі під інформаційною діяльністю розуміють специфічну професійну, політичну чи громадську діяльність відповідних суб'єктів, яка полягає в: а) інформаційній взаємодії з органами влади, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами;

б) створенні та організації доступу до публічної інформації; в) впорядкуванні інформаційних ресурсів; г) формуванні інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки [5, с. 139].

Інформаційна діяльність – це діяльність, спрямована на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб та держави, реалізується через інформаційні процеси, які охоплюють виробництво, поширення, пошук, одержання, споживання, зберігання інформації та утворюють інформаційні продукти і впорядковані інформаційні ресурси, а також через формування інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки [6, с. 81].

Слід враховувати, що за ч. 6 ст. 111-1 КК України кримінально караною діяльністю є не будь-яка інформаційна діяльність, а лише та, яка здійснюється у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією.

Предбачений у частині шостій нової статті склад кримінального правопорушення за своєю конструкцією є формальними, тобто визнається закінченим з моменту вчинення одного з перелічених у примітці до ч. 6 ст. 111-1 КК України видів інформаційної діяльності. Настання певного суспільно небезпечного наслідку не є обов'язковою ознакою.

Отже, можна дійти висновку, що в умовах сьогодишніх реалій воєнного стану в Україні захист національної безпеки України, її незалежності, суверенітету, територіальної цілісності, основ конституційного ладу вимагає активного використання набутого арсеналу кримінально-правової теорії, кримінального законодавства та практики його застосування щодо протидії та запобігання кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України. Серед них особливої уваги вимагає дослідження норм-новел, а також врахування рівня розвитку новітніх технологій.

Література:

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

2. Речицький В.В. Конституційне АБВ. Харків. ТОВ «Видавництво «Права людини». 2016. 408 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12245/1/Rechyskyi_Constitutional_ABC_2016.pdf (дата звернення: 08.12.2025).

3. Українська бібліотечна енциклопедія. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 09.12.2025).

4. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія / [М. А. Рубашенко, І. В. Яковюк, Н. В. Шульженко, О. В. Зайцев, С. О. Харитонов] ; за наук. ред. М. А. Рубашенка ; Нац. фонд дослідж. України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 576 с.

5. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

6. Дорогих С. О. Сутність та визначення понять «Інформаційна діяльність» та «Інформаційна діяльність органів влади». *Інформація і право*. 2013. № 3(9). С. 74–82. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/13dsodov.pdf> (дата звернення: 09.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-44>

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПЕРЕВІРКИ ЯК ЕТАПУ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІДКРИТИХ ЦИФРОВИХ ДАНИХ: ВИМОГИ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ

Маркіна Анна Валеріївна

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Одним з етапів розслідування з використанням даних з відкритих джерел, відповідно до Протоколу Берклі, є перевірка отриманої інформації, яка становить процес визначення надійності її джерел, що існують онлайн, і змісту та може здійснюватися як під час аналізу всіх джерел, у тому числі закритих і конфіденційних (у цьому випадку вона становить частину такого аналізу), так і мати самостійний характер та проводитися виключно стосовно відкритих джерел.

Як процес визначення надійності інформації, отриманої з відкритих джерел, та її змісту, перевірка характеризується притаманною їй структурою, що знаходить відображення у Протоколі Берклі як сукупність відокремлених, але водночас взаємопов'язаних і взаємоузгоджених елементів (етапів). Так, згідно з п. 176 Протоколу Берклі, перевірка поділяється на три окремі чинники: джерело, цифровий об'єкт або файл і зміст, які потрібно розглядати сукупно та порівнювати на предмет

узгодженості [1]. Відповідно, елементами (етапами) перевірки інформації, отриманої з відкритих джерел, є: 1) аналіз джерела; 2) технічний аналіз; 3) аналіз змісту.

Для позначення вказаних чинників О.О. Торбас використовує термін «етапи» [2, с. 56], що свідчить про застосування вченим функціонального підходу до дослідження структури перевірки інформації, отриманої з відкритих джерел. Використання цього підходу дозволяє розкрити структуру перевірки зазначеної інформації в динаміці – як сукупність взаємопов'язаних етапів, які з точки зору змісту Протоколу Берклі не є послідовно змінюваними, але відображають окремі складові цього процесу. Поряд із динамічним підходом, до дослідження структури перевірки інформації, отриманої з відкритих джерел, може застосовуватися також структурний підхід. Його використання дозволяє охарактеризувати перевірку як сукупність взаємопов'язаних елементів, тобто визначити її у статистиці, що забезпечує розуміння як змісту цих елементів, так і зв'язків між ними.

Аналіз джерела в п. 177 Протоколу Берклі визначається як процес оцінки його надійності та достовірності [1]. Забезпечення правильності перевірки інформації, отриманої з відкритих джерел, на цьому її етапі зумовлює необхідність правильного встановлення джерела аналізу або сукупності таких джерел з урахуванням віднесення інформації до її першоджерела, яким може бути конкретний веб-сайт, абонент або користувач певного облікового запису чи платформи, або група осіб, які склали, створили чи завантажили певний контент. Незважаючи на вагомість з'ясування авторства для встановлення автентичності цифрового об'єкта, який існує онлайн, його невстановлення може бути компенсоване за рахунок інших способів автентифікації інформації у відкритому доступі.

Під час аналізу джерела, відповідно до пунктів 178-182 Протоколу Берклі, підлягають врахуванню: 1) походження (встановлюється найбільш давня поява цифрового об'єкта в інтернеті або вихідний елемент до його завантаження в інтернет); 2) надійність (з'ясовується онлайн-активність джерела та досліджується історія його публікацій задля виявлення умисних спроб введення в оману); 3) незалежність і неупередженість (встановлюються зв'язки джерела, його взаємовідносини з іншими, фінансування, мотиви, інтереси і плани та ступінь можливого впливу цих чинників на правдивість джерела); 4) конкретність (аналіз здійснюється з урахуванням відсутності труднощів у підтвердженні або спростуванні точної інформації та тверджень і складності критичної оцінки широких та нечітких тверджень); 5) згасання (враховується більша надійність текстів, складених одночасно з описаними у них подіями, порівняно з тими, які були створені через тривалий час після подій) [1].

Технічний аналіз у п. 183 Протоколу Берклі характеризується як аналіз самого цифрового об'єкта – документа, зображення чи відео [1]. Задля перевірки цілісності файлу (встановлення змін або модифікацій) технічний аналіз здійснюється під час проведення експертизи. Зміст технічного аналізу розкрито в пунктах 184-186 Протоколу Берклі, згідно з якими його елементами є: 1) метадані – вбудовані у файл, відображені на вебсторінці або у вихідному коді дані, що містять інформацію про інші дані (опис цифрового об'єкта та обставин його створення, розповсюдження або зміни, у тому числі інформація про автора файлу, дату його створення, дані завантаження, зміни, розмір файлу та геодані); 2) дані формату обмінних файлів зображень – тип метаданих, що визначає формати зображень, звуку та допоміжних тегів, які використовуються цифровими камерами, сканерами та іншими системами, що обробляють файли зображень і звуку, записані цифровими камерами; 3) вихідний код – програмування за будь-якою вебсторінкою або програмним забезпеченням [1].

Аналіз змісту в п. 187 Протоколу Берклі визначається як процес, за допомогою якого інформація, що міститься у цифровому об'єкті (відео, зображенні, аудіозаписі, документі, заяві або неструктурованому тексті), оцінюється на предмет її автентичності та достовірності [1]. Аналіз змісту здійснюється з урахуванням візуальних підказок і може передбачати підтвердження цифрового об'єкта за допомогою метаданих.

Під час аналізу змісту, відповідно до пунктів 188–194 Протоколу Берклі, підлягають урахуванню: 1) унікальні ідентифікатори (у ході перевірки візуального контенту здійснюється пошук унікальних або ідентифікуючих ознак, якими можуть бути будівлі, флора та фауна, люди, символи і знаки розрізнення, із тим уточненням, що ідентифікація зазвичай вимагає спеціальних навичок і, відповідно, здійснюється експертом); 2) інформація, яка об'єктивно перевіряється (аналіз доречно починати із визначення такої інформації та перевіряти інформацію, отриману з відкритих джерел, на відповідність їй); 3) геолокація (здійснюється ідентифікація або оцінка місця розташування об'єкта, діяльності чи місця, з якого було створено об'єкт); 4) хронологікація (передбачає підтвердження дат і часу подій, зображених в інформації, зазвичай у вигляді візуальних зображень); 5) повнота (встановлюється повнота цифрового об'єкта та враховується вплив прогалів на його доказове значення); 6) внутрішня узгодженість (перевірка проводиться стосовно окремого фрагмента інформації з відкритого онлайн-джерела або стосовно сукупності інформації з певного джерела та/або джерел з однаковим походженням чи авторством і має на меті встановлення внутрішньої узгодженості та послідовності цієї інформації); 7) зовнішнє підтвердження (забезпечується інформацією, яка знаходиться поза

межами самого цифрового об'єкта, але збігається з його змістом і, таким чином, підтверджує достовірність його змісту) [1].

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що вимоги Протоколу Берклі містять детальну характеристику перевірки інформації як етапу розслідування з використанням даних з відкритих джерел. Із урахуванням впровадження Протоколу Берклі у практичну діяльність прокурорів і працівників слідчих підрозділів правоохоронних органів на підставі листа-орієнтування Офісу Генерального прокурора «Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел» від 28.08.2021 р. № 18/1 [3] та широке використання його рекомендацій у судовій практиці, використання наведених у ньому вимог під час перевірки електронних доказів, отриманих з відкритих джерел, у кримінальному провадженні сприятиме встановленню їх достовірності та, відповідно, визначенню придатності для використання в доказуванні.

Література:

1. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. New York and Geneva : Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, and the Human Rights Center at the University of California, Berkeley, School of Law, 2022. 87 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
2. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.
3. Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел: лист-орієнтування Офісу Генерального прокурора від 28.08.2021 р. № 18/1. Київ : Офіс Генерального прокурора, 2021. 3 с.

ЩОДО СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Орбець Костянтин Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правової політики

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У основу правової держави покладаються щільно взаємопов'язані принципи верховенства права та правового закону. Неухильне дотримання цих принципів повинно мати місце як у житті суспільства, так і в діяльності держави. За умов воєнного стану виняткової значущості набуває законність функціонування військових формувань України, відповідно, такими, що характеризуються високим ступенем суспільної небезпечності, є кримінально протиправні діяння, які посягають на встановлений порядок несення військової служби. У сфері державної політики боротьби зі злочинністю, зокрема, і військовими кримінальними правопорушеннями, правозастосування і нагляд за додержанням законності невіддільні одне від одного, являють собою єдиний напрямок [1, с. 68].

До характеристик, які визначають специфіку військових кримінальних правопорушень, належить такий елемент їх складів, як суб'єкт. Законодавче закріплення у розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України поняття та різновидів спеціальних суб'єктів дозволяє чітко обмежувати коло діянь, що належать до військових кримінальних правопорушень. Ознаки спеціального суб'єкта, які є додатковими щодо ознак суб'єкта загального, таких, як фізична особа – людина, досягнення на момент вчинення кримінального правопорушення певного віку та осудність [2, с. 121], впливають і на суспільну небезпечність діяння в цілому, визначають спрямованість кримінального правопорушення [3, с. 133]. Визначення спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення зумовлюється специфікою окремих складів кримінальних правопорушень, вчинення яких є можливим винятково у зв'язку із відповідним видом людської діяльності, яку можуть здійснювати не всі, а обмежене коло суб'єктів [4, с. 894].

У цьому контексті включення до ст. 401 КК поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України як суб'єктів деяких військових кримінальних правопорушень видається досить неоднозначним. Аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію» [5], те, що дія норми, яка закріплена у абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК, поширюється тільки на лімітований, вичерпний перелік військових кримінальних правопорушень, відсутність особливих видів звільнення від кримінальної відповідальності не дають підстав вважати, що під час дії на території України воєнного стану та за умови залучення до безпосередньої участі у бойових діях поліцейські законодавчо повною мірою прирівнюються до військовослужбовців, що пропонував як *de lege ferenda*, зокрема, С. О. Харитонов [6, с. 160]. У свою чергу, за відсутності такого припису додавання до переліку спеціальних суб'єктів осіб, які не є ані військовослужбовцями, ані військовозобов'язаними чи резервістами, суперечить легальній дефініції військових кримінальних правопорушень, що викладена у ч. 1 ст. 401 КК України.

До проблемних питань, які піднімаються науковцями і потребують чіткого законодавчого вирішення, також належить віднесення (або невіднесення) до суб'єктів військових кримінальних правопорушень осіб, які є учасниками збройного конфлікту та (або) бойових дій у складі добровільних батальйонів та добровільних формувань територіальних громад [7, с. 102, 103].

У перспективі потребують узгодження окремі положення КК та спеціального законодавства. Серед іншого це стосується заміни терміну «строкова служба», що вживається у ст. 407 та деяких інших статтях Загальної і Особливої частин КК України, на «базова служба» у відповідності до класифікації військової служби у ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [8]. Недостатньо визначеним є статус осіб, військова служба яких призупинена згідно з ч. 2 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Слід погодитися з думкою про те, що позбавлення особи статусу військовослужбовця (відповідно, і спеціального суб'єкта військових кримінальних правопорушень) шляхом призупинення військової служби не повинно мати місце [9, с. 166].

Зростання ролі Збройних Сил України та інших військових формувань закономірно пов'язано з подальшою диференціацією і можливим посиленням відповідальності військових службових осіб. За умов повномасштабного етапу збройної агресії проти України діяння цих осіб мають усе більший вплив, що далеко не вичерпується впливом на діяльність підлеглих або на функціонування окремої військової частини. Через це й кримінальні правопорушення, вчинені ними, можуть мати довготривалі, масштабні, комплексні суспільно небезпечні наслідки. Прикладом законодавчих ініціатив, що враховують істотне

підвищення соціальної цінності суспільних відносин, які забезпечують дотримання встановленого порядку здійснення військовими службовими особами своїх повноважень, є проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» [10]. Зазначений законопроект передбачає, зокрема, запровадження у ст. 426² КК України кримінальної відповідальності за порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття) громадян на військову службу, а, отже, виокремлює підвид спеціальних суб'єктів військових кримінальних правопорушень – військова службова особа, на яку покладені обов'язки щодо призову (прийняття) громадян на військову службу.

Таким чином, доцільно ідентифікувати декілька напрямків подальшого вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення та спеціального законодавства, а саме: 1) узгодження правового статусу поліцейських з визначенням військових кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 401 КК України); 2) однозначне вирішення питання про статус учасників збройного конфлікту та (або) бойових дій у складі добровольчих батальйонів та добровольчих формувань територіальних громад, осіб, військова служба яких призупинена; 3) заміна в КК України терміну «строкова служба» на «базова служба»; 4) диференціація та посилення відповідальності військових службових осіб.

Література:

1. Сезонова І. К., Оробець К. М. Правова політика держави в боротьбі зі злочинністю. *Форум права*. 2005. № 1. С. 65–69. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/709afd93-24a6-4c4c-862f-95b208a8b242/content?trackerId=5929fbc44c2009ac> (дата звернення: 03.12.2025).
2. Оробець К. Властивості суб'єктів злочину за кримінальним правом України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 121–123.
3. Оробець К. М. Характер суспільної небезпечності кримінального правопорушення як прояв його антицінності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. Київ : Гельветика, 2019. Т. 30. № 6. С. 131–135. URL: http://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/27.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

4. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

6. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.

7. Навроцький Д. М. Поняття суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених статтями 402, 403 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.13>.

8. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

9. Харитонов С. О. Щодо деяких питань удосконалення воєнного законодавства в контексті відповідальності за військові кримінальні правопорушення. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 162-167. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%B%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf#page=163 (дата звернення: 03.12.2025).

10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій : Проект Закону від 27.01.2025 № 12442. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697> (дата звернення: 03.12.2025).

«НОРДИЧНА (НЕОАБОЛІЦІОНІСТСЬКА) МОДЕЛЬ» ПРОТИДІЇ ПРОСТИТУЦІЇ

Пердейко Ольга Іллівна

студентка III курсу юридичного факультету

Науковий керівник: Боднарук Олександр Миколайович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Проблема проституції залишається однією з найскладніших у сфері забезпечення прав людини, громадської безпеки та гендерної рівності. Традиційні підходи, що ґрунтувалися переважно на криміналізації осіб, які надають сексуальні послуги, продемонстрували свою неефективність, адже не зменшили масштабів явища, натомість сприяли його маргіналізації та посиленню вразливості тих, хто у ньому залучений.

У відповідь на ці виклики у низці країн була сформована та успішно реалізована система «нордичного підходу», що передбачає декриміналізацію проституційованих осіб і «перенесення» кримінальної відповідальності на клієнтів, які створюють попит на секс-купівлю, таким чином даний підхід повинен зменшити масштаби проституції.

Головною ідеєю цієї моделі є протидія проституції – правова концепція, спрямована на боротьбу з попитом як основною причиною існування проституції. Цю систему було запроваджено у Швеції 1999 року, вона передбачає кримінальну відповідальність для сутенерів і клієнтів у сфері проституції, але звільняє від відповідальності проституційованих осіб, пропонуючи їм допомогу для виходу з проституції та різні види підтримки, зокрема психологічну, правову, матеріальну [1].

Станом на 2025 рік неоаболіціоністський підхід повністю або частково впроваджено у таких країнах: Швеція, Норвегія, Ісландія, Канада, Північна Ірландія, Ірландія, Франція та Ізраїль. В Іспанії, Латвії, Литві та Німеччині наразі триває відповідна законотворча робота. Велика Британія також розглядає можливість переходу на цю модель. Таким чином, мапа світу за актуальними даними із зазначенням держав, де діє «нордичний підхід» до протидії проституції, має такий вигляд (рис. 1).

Рис. 1

2009 року досліджувана модель набула чинності у Норвегії як частина *Sexkjøpsloven* (Закону про покупців сексу), цього ж року Ісландія реалізувала дану концепцію (за опитуваннями громадської думки, 70% населення підтримали заборону на придбання сексуальних послуг). 2014 року Канада запровадила «нордичну модель» як частину Закону про захист громад і експлуатованих осіб [2]. 2015 року Північна Ірландія прийняла відповідну модель, а 2017 – в Ірландії придбання сексуальних послуг стало незаконним у рамках Закону про сексуальні правопорушення [3; 4]. 2016 року Франція прийняла модель [5], а 2018 – Ізраїль долучився до «клубу» держав, що обрали цей шлях.

У резолюції Європарламенту від 26 лютого 2014 року щодо сексуальної експлуатації та проституції і її впливу на гендерну рівність зазначено, що «декриміналізація секс-індустрії в цілому та забезпечення законності купівлі не є рішенням для захисту жінок і неповнолітніх від насильства та експлуатації, натомість, має протилежний ефект, і ставить їх під загрозу більш високого рівня насильства» [6].

Отже, специфікою цієї концепції є притягнення до кримінальної відповідальності саме клієнта, тобто того, хто прагне задовольнити свій статевий потяг і хто створює попит на проституцію. Саме попит, згідно з підходом цієї моделі, є ключовим чинником існування та розвитку проституції як негативного соціального явища. Тому криміналізація клієнта розглядається як ефективний інструмент зменшення ринку сексуальних послуг, зниження рівня експлуатації та надання, забезпечення захисту осіб, які опинилися у секс-індустрії проти власної волі.

Цей підхід розглядає проституцію не як «ринок сексуальних послуг», а як порушення людської гідності, що підтримується попитом. Тому саме попит є об'єктом правового впливу. У цьому контексті Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) у справі М.А. та інші

проти Франції, яка стала прикладом для багатьох країн світу, зауважив, що хоча законодавство і створює втручання в приватне життя та особисту автономію, але оскільки криміналізація спрямована на захист прав третіх осіб, громадського порядку, безпеки, охорони здоров'я та моралі – це є «легітимною метою» [7].

Криміналізація купівлі сексуального насильства (purchase of sexual relations) за французьким законом не порушує право на повагу до приватного життя, як зазначає ЄСПЛ, «... Суд дійшов висновку, що французька влада не перевищила меж свого розсуду («margin of appreciation»), оскільки відповідне рішення було результатом балансу, досягнутого у ході демократичного процесу в даному суспільстві, і становило частину комплексного підходу...» [7].

Європейський суд з прав людини, як можна побачити з рішення, позитивно ставиться до впровадження «французької», «шведської», «нордичної» або ж як її називають ще «неоаболіціоністської» моделі, проте залишає за державами право вибору і зазначає, що законодавство, яке криміналізує купівлю сексуальних актів, є частиною комплексної регуляторної стратегії, що включає заходи соціальної підтримки та програми виходу з проституції.

Організація Об'єднаних Націй, в особі виконавчої директорки ООН Пумзіле Мламбо-Нгуки, висловила свою позицію щодо питання насильства проти жінок особами, котрі купують секс: «... Ключовим переконанням ООН є те, що всі жінки, залучені у проституцію, є постраждалими. Незалежно від того, називають вони себе «секс-працівницями» чи ні, незалежно від того, чи вважають вони це роботою, ми вважаємо їх постраждалими. А тих, хто купує такі «послуги», вважаємо тими, хто здійснює насильство проти жінок. Тому що ми не вважаємо, що проституція – це те, що жінки обирають через «любов до професії», це – найбільш безнадійне, найбільш нездорове та принизливе, що може трапитись з будь-якою жінкою. Це наша позиція» [8].

Що ж стосується України, то Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» [9] від 12.01.2006 року, було здійснено перехід від класичного підходу («покарання за проституцію») до більш сучасного (аболіціоністського) – притягнення до кримінальної відповідальності не тих, хто надає ці послуги (повій), а тих, хто всіма силами, збагачуючись, сприяє існуванню цієї індустрії (здійснюють торгівлю людьми, втягують у зайняття проституцією, займаються сутенерством тощо).

12 червня 2019 року в Києві пройшла прес-конференція «Досвід Швеції з питань протидії торгівлі людьми та сексуальної експлуатації» за участі посла Королівства Швеції з особливих доручень у сфері боротьби з торгівлею людьми Пер-Андерса Сунессона та Надзвичай-

ного і повноважного посла Королівства Швеція в Україні Мартіна Гагстрема. На цьому заході Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Швеція в Україні Мартін Хагстрьом розповів, що в Швеції впродовж уже двох десятиріч є спеціальний закон проти проституції. Він зазначив, що цей закон унікальний, оскільки направлений проти попиту та забороняє не продаж, а забороняє акт купівлі сексуальної послуги [10].

Головна відмінність української моделі від шведської полягає у тому, що в Україні покупці сексуальних послуг не підлягають покаранню (у Швеції саме криміналізація клієнтів є ключовим елементом моделі), тоді як особи, які надають сексуальні послуги, несуть адміністративну відповідальність, оскільки в Україні проституція як така декриміналізована з 2006 року (хоча, до слова, на той час кримінальне покарання за зайняття проституцією не надто було суворим і передбачалося у виді штрафу).

Проблема проституції в Україні та в світі є складною та багатогранною, адже вона порушує питання не тільки прав людини, а й громадської безпеки, здоров'я, гендерної рівності та моральних цінностей суспільства. Традиційні підходи, що ґрунтуються на криміналізації осіб, які надають сексуальні послуги, не продемонстрували своєї ефективності у боротьбі з цим явищем. Навпаки, вони призводять до маргіналізації осіб, що потрапили у проституцію, збільшуючи їхню вразливість та соціальну ізоляцію. Впровадження «нордичної моделі» в Україні може стати ефективним кроком у боротьбі з проституцією, забезпечивши не лише загрозу кримінальної відповідальності для клієнтів, але й створивши механізми підтримки для осіб, які бажають вийти з цієї сфери діяльності.

Література:

1. Міністерство внутрішніх справ Великої Британії. Огляд боротьби з попитом на проституцію починається з візиту до Швеції. (11.2008). *Офіційний сайт Парламенту Великої Британії*. URL: <https://data.parliament.uk/DepositedPapers/Files/DEP2008-2766/DEP2008-2766.pdf> (дата звернення: 06.12.2025).
2. Department of Justice Canada. Prostitution Criminal Law Reform: Bill C-36, the Protection of Communities and Exploited Persons Act. (06.12.2014). Офіційний сайт Міністерства юстиції Канади. URL: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/other-autre/c36fs_fi (дата звернення: 06.12.2025).
3. Stop Violence Against Women. Iceland Bans Stripping and Prostitution. (21.04.2009). Офіційний вебсайт організації StopVAW. URL: https://www.stopvaw.org/iceland_bans_stripping_and_prostitution (дата звернення: 06.12.2025).

4. Hill Studies. Prostitution: A Review of Legislation in Selected Countries. Дата оновлення: (25.10.2022). Офіційний сайт канадського уряду – Government of Canada. URL: https://lop.parl.ca/sites/PublicWebsite/default/en_CA/ResearchPublications/202221E (дата звернення: 06.12.2025).

5. «The Problem of Prostitution»: Repressive policies in the name of migration control, public order, and women's rights in France». (02.04.2019), Офіційний сайт журналу Anti-Trafficking Review. URL: <https://antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/383> (дата звернення: 06.12.2025).

6. European Parliament resolution of 12 March 2014 on sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality (2013/2103(INI)). (12.03.2014). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2014-0162_EN.html (дата звернення: 06.12.2025).

7. Європейський суд з прав людини. М.А. та інші проти Франції, заяви № 63664/19, 64450/19, 24387/20 та ін. (24.07.2024). HUDOC – офіційна база рішень ЄСПЛ». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-14363> (дата звернення: 06.12.2025).

8. UN Women. Statement by Phumzile Mlambo-Ngcuka, UN Women Executive Director, on the International Day for the Elimination of Violence against Women. (20.11.2020). Офіційний вебсайт United Nations. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/11/statement-ed-phumzile-international-day-for-the-elimination-of-violence-against-women> (дата звернення: 06.12.2025).

9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією : Закон України від 12 січня 2006 року № 3316-IV. Дата оновлення: 10.02.2006. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3316-15#Text> (дата звернення: 06.12.2025).

10. В Укрінформі обговорили питання протидії торгівлі людьми і сексуальній експлуатації (13.06.2019). Офіційний сайт Державного комітету телебачення і радіомовлення України. URL: <https://comin.gov.ua/news/v-ukrinformi-obgovorili-pitannya-protidii-torgivli-lyudmi-i-seksualniy-ekspluatatsii> (дата звернення: 06.12.2025).

ПИТАННЯ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ У КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ

Подкопась Сергій Васильович

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса*

*Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Одним із завдань кримінального провадження у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України законодавець визначив забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1]. Водночас, з огляду на обмеженість ресурсів правоохоронної системи, практично неможливо з однаковою ефективністю розслідувати всі злочини, які вчиняються в державі.

У зв'язку з цим дедалі активніше обговорюються питання, які перебувають у площині пріоритезації кримінальних проваджень – не лише як прояв сучасних управлінських підходів, а, передусім як об'єктивна необхідність у сучасних умовах. Про це свідчать, зокрема, відповідні науково-практичні дискусії та тематичні круглі столи [2; 3].

Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки передбачає щорічне визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій (п. 2.4.); розширення меж дискреції прокурора в кримінальному провадженні для забезпечення виконання покладених на нього функцій з урахуванням таких пріоритетів (п. 3.4) [4].

У цьому контексті цікавим є звернення до положень міжнародних документів у сфері прокурорської діяльності та статусу прокурорів, які хоча комплексно не розглядають питання пріоритезації кримінальних проваджень, однак згадують про них в окремих аспектах; у т.ч., приміром у п. 3 Рекомендації R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі

кримінального правосуддя (далі – Рекомендація) відмічаючи, що у деяких системах кримінального судочинства прокурори також здійснюють національну політику щодо злочинності, пристосовуючи її за необхідності до дійсності на місцях і в регіонах (і це є одним із головних завдань прокурорів) [5].

Відповідно до п. 22 Рекомендації на державу покладається обов'язок забезпечити прокурорам можливість надавати поліції інструкції з метою ефективного застосування пріоритетів кримінальної політики, зокрема щодо визначення категорій справ, які потребують першочергового розгляду, методів збирання доказів, використання кадрових ресурсів, тривалості розслідувань, інформування прокуратури тощо, за умови, що поліція перебуває під керівництвом прокуратури або під її наглядом.

Водночас Комітет Міністрів Ради Європи звертає увагу на проблему фактичної реалізації таких повноважень, зазначаючи істотний розрив між формально закріпленою компетенцією прокурора та її практичним здійсненням. Ефективність реалізації відповідних повноважень значною мірою залежить від того, чи наділений прокурор правом видавати загальні інструкції з метою забезпечення дотримання пріоритетів кримінальної політики. Такі пріоритети можуть стосуватися видів злочинів, методів збирання доказів, розподілу ресурсів, обмеження тривалості розслідувань або обов'язку систематичного інформування прокурора про перебіг проваджень певної категорії [5].

Подібні підходи простежуються й у висновку № 10 (2015) Консультативної ради європейських прокурорів (далі – КРЕП) «Про роль прокурорів у розслідуванні злочинів», у якому наголошується, що у разі здійснення прокурорами нагляду за слідством вони повинні бути поінформовані як про реалізацію пріоритетів кримінальної політики, так і про виконання наданих ними вказівок (п. 19). Крім того, прокурори зобов'язані враховувати питання ефективного управління людськими та фінансовими ресурсами, уникаючи неспівмірних витрат і дотримуючись принципів верховенства права та процесуальних гарантій (п. 22). У державах, де прокуратура здійснює нагляд за поліцейським слідством, прокурори мають бути наділені ефективними засобами для забезпечення реалізації пріоритетів кримінальної політики (пп. 25–26) [6].

У міжнародних документах зазначається і про «економічний вимір» пріоритезації. Відповідно до п. 46 висновку № 7 (2012) КРЕП «Про управління ресурсами прокурорської служби» органи прокуратури повинні відігравати певну роль в усуненні, або, по крайній мірі, мінімізації негативного впливу економічної кризи на їх повсякденну роботу, для чого віднайти баланс між наявними ресурсами та результатами, яких прагнуть досягти, хоча при цьому в п. 49 визнається,

що ефективність витрат на розслідування злочинів не може оцінюватися традиційними методами оцінки витрат; розслідування не повинні оцінюватися лише з позиції витрат; а у п. 50 акцентується на тому, що лише у виключних випадках, реагуючи на обмеженість ресурсів, прокуратура може вдатися до виділення деяких категорій справ (проваджень) чи злочинів в якості пріоритетних. При цьому така пріоритетність не повинна наносити шкоди прокурорській діяльності в цілому та ефективному розслідуванню інших видів правопорушень; не повинна призводити до порушення основоположного принципу рівності перед законом [7].

Елементи організаційного аспекту пріоритезації відображено у висновку № 13 (2018) КРЕП «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів», у якому зазначається, що повага до зовнішньої незалежності не заважає прокуратурі отримувати загальні вказівки щодо пріоритетів діяльності прокуратури, оскільки вони випливають із закону, розвитку міжнародного співробітництва або вимог, пов'язаних із організацією прокуратури (п. 34). В свою чергу, внутрішня незалежність не перешкоджає ієрархічній організації служби та укладенню загальних рекомендацій або директив щодо застосування закону для забезпечення узгодженості закону та судової практики або пріоритетів для дій прокурорів (п. 40) [8].

У надзвичайних ситуаціях, відповідно до висновку № 15 (2020) КРЕП «Роль прокурорів у надзвичайних ситуаціях», не йдеться про розширення повноважень прокуратури, а про максимально ефективне використання наявної компетенції (п. 38). При цьому наголошується на необхідності збереження фокусу на пріоритетних справах та адаптації кримінальної політики до регіональних і місцевих умов (пп. 42–43) [9].

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. У фокусі – головне: як (не) працює пріоритезація кримінальних проваджень. Discussion paper. JustTalk. НАБУ. EUACI. 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1HSUebdPDFJ-jMIMMYsfijvyoC782H3vB/view>
3. Пріоритети кримінального судочинства та відновлення справедливості в контексті російсько-українського збройного конфлікту : матеріали круглого столу, м. Харків, 23 вер. 2025 р. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, від. дослідж. проблем кримін. процесу та судоустрою. Харків: Право, 2025. 170 с.

4. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#n9>

5. On the role of public prosecution in the criminal justice system: Recommendation R (2000)19 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000 and Explanatory Memorandum. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804be55a

6. Opinion no.10 (2015) of the Consultative Council of European Prosecutors to the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of prosecutors in criminal investigations. URL: <https://rm.coe.int/1680747720>

7. Opinion no. 7 (2012) of the Consultative Council of European Prosecutors on the management of the means of prosecution services. URL: <https://rm.coe.int/16807475b5>

8. Незалежність, підзвітність та етика прокурорів: висновок Консультативної ради Європейських прокурорів (ССРЕ) від 23 листопада 2018 року № 13 (2018). URL: <https://rm.coe.int/opinion-13-ccpe-2018-ukr/1680939322>

9. Роль прокурорів у надзвичайних ситуаціях, особливо під час пандемії: висновок Консультативної ради Європейських прокурорів (ССРЕ) від 19 листопада 2020 року № 15 (2020). URL: <https://rm.coe.int/ccpe-opinion-no-15-2020-ua/1680aa2991>

ВНЕСОК ЧЕЗАРЕ ЛОМБРОЗО У ФОРМУВАННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Сковронська Вікторія Юрївна

студентка III курсу юридичного факультету

*Науковий керівник: **Продан Тетяна Василівна***

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Ідейні витоки криминології простежуються ще в античності – у працях таких мислителів, як Платон, Арістотель та інших філософів давнини. Певні аспекти цієї проблематики розглядали й діячі епохи Відродження, серед яких М. Лютер, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо. Упродовж останніх століть було сформовано багато концепцій і гіпотез, які згодом об'єдналися в три ключові напрями: класичний, антропологічний та соціальний.

Прибічники класичної школи (Ч. Беккарія, І. Бентам, Р. Говард, Л. Фейербах) відкинули теологічне пояснення злочинності як наслідку дії темних сил. Вони довели, що злочин є передусім результатом усвідомленого вибору людини. На їхню думку, особа приймає рішення між добром і злом, спираючись на риси свого характеру, виховання, суспільне середовище та власний світогляд. Класики наголошували, що покарання виконує важливу превентивну функцію і має утримувати людей від вчинення нових правопорушень. Проте водночас їхні праці мали суттєвий недолік – вони приділяли недостатньо уваги вивченню особистості злочинця.

Цей напрям досліджень став підґрунтям для формування антропологічної школи кримінального права, засновниками якої вважають Ф. Галля, Ч. Ломброзо та інших учених. Представники зазначеного підходу наполягали на існуванні прямого зв'язку між злочинною поведінкою та біологічною природою людини. Антропологи стверджували, що людина може народитися схильною до злочину, а злочинці нібито становлять окремий тип особистостей із характерними анатомічними, фізіологічними та психологічними рисами.

У даній праці зосереджуємо увагу на процесі формування антропологічної школи кримінального права, уособленої постаттю італійського науковця Чезаре Ломброзо – засновника антропологічної криминології. Саме він першим висунув ідею, що головним предметом

вивчення кримінології має бути не сам злочин як дія, а особистість людини, яка його вчиняє. Створивши власну наукову школу, Ч. Ломброзо виховав покоління дослідників, які продовжили його справу у сфері вивчення особистості злочинця.

Науковий доробок Ч. Ломброзо налічує величезну кількість праць, проте найбільш відомими й впливовими стали такі його твори: «Злочинна людина» [1], «Анархісти» [2], «Геніальність і божевілля» [3], «Жінка, як злочинниця і повія» [4]. Серед цього переліку особливе місце посідає «Злочинна людина» – перше і, як згодом стало очевидно, найзначніше дослідження Чезаре Ломброзо. Праця викликала широкий резонанс у науковому світі, неодноразово перевидавалася і була перекладена майже всіма європейськими мовами.

Аналізуючи етіологію злочинності, Ч. Ломброзо звертає увагу не на юридичні конструкції чи норми права, а на саму людину, яка вчиняє злочин. Його інтерес зосереджений на постаті злочинця. Учений наголошує, що сам факт злочину не містить у собі достатньої інформації та не може бути підставою для ефективних каральних заходів. Важливим є не стільки діяння, скільки особистість того, хто його вчинив – саме вона, на думку Ч. Ломброзо, визначає сутність і значення злочину.

У більшості праць Ч. Ломброзо, центральне місце займає образ так званого «природженого злочинця» – типу особистості, який учений описував як нащадка первісної людини з властивою їй дикою, хижою поведінкою. Ч. Ломброзо вважав, що такі риси можуть передаватися спадково протягом багатьох поколінь і проявлятися навіть у представників цілком цивілізованого суспільства, що згодом частково підтвердила наука про спадковість [1].

На його думку, «злочинець природжений» – це сформований антропологічний тип, який вчиняє злочини не під впливом обставин, а тому, що за своєю природою є «дефектним» [1]. Злочинна поведінка, у його баченні, становить природний прояв патологічних особливостей організму такої людини. Щоб упізнати цей тип, Ч. Ломброзо пропонував вивчати анатомічні та фізіологічні особливості – будову черепа, скелета, мозку, внутрішніх органів, риси обличчя, а також температуру тіла, пульс, інтелектуальний рівень. Крім того, він наголошував на важливості аналізу звичок, способу життя, хвороб, поведінкових особливостей, мови, вірувань та навіть творчості.

Матеріальні умови та соціальне становище не відіграють суттєвої ролі у формуванні злочинності, або їхній вплив є другорядним. «Існують люті лиходії серед королів і багатіїв та, навпаки, чесні люди серед бідняків», що свідчить про те, що основою злочинності є особистість злочинця, його психічні та фізичні особливості. Подібно

до того, як не можна перетворити тигра на домашню тварину, злочинця неможливо повністю виправити [1].

Протягом свого життя дослідник обстежив понад 26 тисяч людей і тварин, намагаючись виявити характерні фізіологічні риси злочинців. Про окремих злочинців писав: «Як правило, злодіям властиві рухливість рук і обличчя, невеличкі, рухливі, неспокійні, найчастіше косі очі. Звичні вбивці мають холодні, скляні очі, нерухомі й іноді наповнені кров'ю, щелепи сильні, вилиці широкі, ікла добре розвинуті» [1]. Хоча сучасна наука згодом спростувала можливість визначення злочинця лише за зовнішніми даними, психологічні спостереження Ч. Ломброзо залишилися цінними для подальшого розвитку кримінології.

Учений стверджував, що природжені злочинці зазвичай мають знижену чутливість, яка проявляється у байдужості як до власного, так і до чужого життя. Їм притаманний низький рівень морального розвитку, але водночас – підвищена вразливість до зовнішніх стимулів, що провокує сильні емоційні реакції та ускладнює усвідомлення наслідків своїх дій. Звідси, відсутність здорового інстинкту самозбереження, схильність до суїцидальної поведінки, мстивість, зарозумілість, хвастливість, потяг до алкоголю, азартних ігор і надмірних розваг [1].

За підрахунками Ч. Ломброзо, частка вроджених злочинців у суспільстві становила лише близько 40 %, тоді як інші належали до злочинців із набутими рисами. До цих груп він відносив злочинців за пристрастю, психічно схильних осіб (алкоголіків, істериків тощо) та випадкових правопорушників. Водночас учений наголошував, що на всі ці категорії злочинців надзвичайно сильний вплив має суспільство. Це свідчило про те, що навіть особа з вродженими злочинними нахилами за сприятливих умов життя може не проявити своєї сутності, залишитися прихованим злочинцем і навіть ніколи не вчинити злочину. Натомість людина, яка не має природжених ознак злочинця, під впливом несприятливих соціальних обставин здатна скоїти правопорушення, не властиве її природі, або ж злочин, учинений у стані афекту [5].

Ч. Ломброзо вкрай критично ставився до чинної каральної системи та практики позбавлення волі. На його переконання, тюрма не виправляє, а ще більше псує людину: ув'язнені встановлюють контакти між собою, переймають злочинний досвід і після звільнення стають ще більш схильними до правопорушень та участі в організованих злочинних групах. Більше того, учений запропонував власну модель «ідеальної» системи покарань, яка вирізнялася жорсткістю та відсутністю компромісів. Він розглядав злочинність як соціальне зло, а покарання – як інструмент захисту суспільства. Для ефективності такого захисту, на його думку, необхідно максимально спростити судові процедури та посилити репресивні заходи щодо небезпечних осіб. Ч. Ломброзо

наполягав на скасуванні суду присяжних, зменшенні кількості процесуальних формальностей, обмеженні можливостей оскарження рішень і застосування помилування. Він виходив із припущення, що сама поява людини перед судом вже є свідченням її винуватості, а тому судовий процес має бути спрямований не на захист обвинуваченого, а на підтвердження його провини [6]. Адже природжений злочинець, за концепцією Ч. Ломброзо, становить загрозу для суспільства незалежно від того, чи встиг скоїти тяжке правопорушення.

Ідеї Ч. Ломброзо стали поворотним моментом у розвитку кримінології, адже саме він уперше запропонував розглядати злочинність не як суто юридичне явище, а як результат певних особистісних характеристик людини. Як стверджував учений, «злочин – таке ж явище, як зачаття, народження, смерть, психічні хвороби; причини злочинів закладені в самій біологічній природі людини; головне місце повинно посідати не діяння, а діяч – злочинець, його потрібно вивчати, застосовуючи відповідні методи виміру» [1]. Саме цей підхід став основою формування антропологічної школи кримінального права.

Попри те, що його концепція «природженого злочинця» згодом зазнала серйозної критики та була значною мірою спростована, Ч. Ломброзо зумів змінити фокус кримінологічних досліджень. Він започаткував міждисциплінарний аналіз, поєднавши дані анатомії, біології, психології та медицини, що надалі стало фундаментом сучасних кримінологічних досліджень. Таким чином, антропологічна теорія Ч. Ломброзо, зі всіма її суперечностями, відіграла вирішальну роль у становленні кримінології як окремої науки.

Література:

1. Lombroso C. L'uomo delinquente, in rapporto all'antropologia, alla giurisprudenza ed alle discipline carcerarie. 4th ed. Torino : Bocca, 1889. 660 p.
2. Lombroso C. Gli anarchici. Roma : Napoleone, 1972. 188 p.
3. Lombroso C. Delitto, genio, follia: Scritti scelti. Torino : Bollati Boringhieri, 1995. 973 p.
4. Lombroso C. La donna delinquente: La prostituta e la donna normale. Torino : L. Roux, 1893. 640 p.
5. Марголін А.Д. Роль і значення Ломброзо в еволюції понять про злочин та покарання. Київ : Друкарня С. Г. Слюсаревського, 1910. 20 с.
6. Lombroso C. Crime, its causes and remedies. Boston : Little, Brown and company, 1918. 471 p.

ДОБРОВІЛЬНА ЗГОДА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Слободянюк Дар'я Олександрівна

студентка III курсу спеціальності «Право»

*Науковий керівник: **Тома Маріана Георгіївна***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Визначення поняття «добровільної згоди» на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним, адже це є основним елементом забезпечення сучасної кримінально-правової політики у сфері запобігання злочинам проти статевої свободи та недоторканності. Зараз Україна відходить від пострадянського бачення криміналізації сексуального насильства, імплементуючи норми вже європейського законодавства. Проте й досі виникає проблема при кваліфікації таких кримінальних правопорушень.

У СРСР поняття «добровільної згоди» взагалі не існувало. Радянське законодавство базувалося на наявності фізичного насильства, погроз або ж безпорадного стану особи. Тобто згода на статевий акт могла й бути присутньою, проте ключовим елементом відіграло саме наявність насильницьких дій стосовно особи. Проаналізувавши ідеологію того часу, можна дійти висновку, що радянське кримінальне право ставило в пріоритеті не психологічний та соціальний аспект сексуального насильства, а саме факт фізичного тиску та його вплив на фізичне здоров'я особи.

Поняття «добровільної згоди» з'явилося в українському законодавстві не так вже й давно. 11 січня 2019 року до Кримінального Кодексу України були внесені правки щодо ст. 152. У примітці даної норми зазначено, що: «Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин» [1]. Запровадження поняття добровільної згоди фактично означало відмову від радянської парадигми кримінальної відповідальності за сексуальні злочини, яка понад півстоліття будувалася на критеріях фізичного насильства та протидії. Як зазначила Вікторія Карпа: «Сьогодні Ми говоримо вже не про культуру згвалтування, а про культуру згоди. Ми виходимо з того, що всі люди завжди не згодні на будь-які акти сексуального характеру з нами, поки

не висловлять свою згоду прямо. Завдання кожної людини упевнитися в тому, що інша людина тобі дає добровільну згоду». Проте на сьогоденній момент виникає ряд проблем щодо тлумачення норми, доказування та застосування її на практиці.

Хочемо зауважити, що навіть за відсутності насильства можлива фактична помилка щодо наявності добровільної згоди потерпілого, тобто, дії можуть сприйматися неправильно чи викривлено. Наприклад, поведінка особи, яку можна трактувати як сором'язливість чи загравання, може бути сприйнята як згода, особливо якщо спочатку вона дозволяє роздягати себе або торкатися інтимних ділянок, а потім заявляє про свою незгоду. Інколи виникають випадки, коли суб'єкт кримінального правопорушення задля свого захисту та виправдання може спиратись на аморальну поведінку чи спосіб життя потерпілої особи, проте, на нашу думку, психологічна безпринципність потерпілої не надає жодного права суб'єкту вчиняти будь-які сексуальні дії без її явної згоди.

Також досить часто виникають труднощі при оцінці «мовчазної згоди» або відсутності явного «ні» з боку потерпілого. З одного боку особа має виражати активними діями згоду на статевий акт, з іншого ж боку мовчання не є згодою, адже ми не знаємо точно чи людина погоджується чи відмовляється від даних дій стосовно неї. Побутує суспільна думка: «Якщо особа не чинила опір, автоматично вона погоджувалася на статевий акт», проте, з іншого боку, потерпіла могла перебувати в стані паніки, тривоги або сильного переляку, що паралізує її фізичну здатність контролювати власні дії та протистояти злочинцю, й аби уникнути ще більшої небезпеки, наприклад, розпорою вбивством ст. 115 ККУ [1], вона надає так звану «імпліцитну згоду».

Ще однією складною ділянкою у кваліфікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності є явище самообману. О.О. Дудоров наголошує, що згода на сексуальне проникнення не може вважатися добровільною, якщо вона була отримана під впливом фізичного насильства, погроз його застосування, інших видів погроз (наприклад, щодо знищення чи пошкодження майна потерпілої або інших осіб, обмеження їхніх прав чи законних інтересів), шляхом обману, а також у ситуаціях, коли використовується матеріальна чи службова залежність особи, її безпорадний або уразливий стан [2].

Отже, концепція так званої «культури згоди» потребує не лише уточнення та конкретизації законодавства, а й загалом усвідомлення українського суспільства даного поняття.

Європейська спільнота вже досить давно впровадила систему – «Так, означає так», тобто це свідоме рішення осіб на вступ у сексуальні відносини. У більшості випадків, суди європейських країн використали стару систему криміналізації кримінальних правопорушень проти

статевої свободи та недоторканності, яка акцентувала увагу на фізичному насильстві. Ці зміни в законодавстві позитивно посприяли зменшенню стигматизації жертв таких злочинів, а також затвердили загальне розуміння, що сексуальні стосунки можливі лише, коли всі учасники бажають цього. Проте, як і в українському законодавстві на практиці ця концепція викликає проблеми в обґрунтуванні та кваліфікації дій винних осіб. Попри наявні стандарти деякі суди досі оцінюють не дії та поведінку винного у кримінальному правопорушенні, а образ та вчинки потерпілої – її історію стосунків, стиль одягу або манеру спілкування, що суперечить сучасному підходу, який передбачає повагу до такої особи та принцип добровільної усвідомленої згоди.

Цього року Європейський суд з прав людини виніс показове рішення у справі «ЕА проти Франції», що стосувалася працівниці аптеки, яка опинилася в ситуації сексуальної, фізичної та психологічної залежності від свого керівника. ЄСПЛ визнав, що висновки національного апеляційного суду порушили гарантії, передбачені статтями 3 та 8 Конвенції [3], а перебіг провадження супроводжувався елементами вторинної віктимізації – зокрема, некоректними питаннями та натяками, які припинювали потерпілу.

У цьому рішенні міститься принципово важливий підхід, що формує сучасні стандарти оцінки згоди в європейській практиці: згода повинна бути проявом по-справжньому вільного волевиявлення саме щодо конкретної інтимної дії й саме в момент її надання, з урахуванням усіх контекстуальних факторів. Будь-які попередні домовленості, формальні зобов'язання чи “контракти” не можуть вважатися чинною згодою, оскільки за своєю природою вона завжди може бути відкликана [4].

Підхід, сформований у цьому рішенні ЄСПЛ, не є випадковим – він відображає сучасну європейську тенденцію до переосмислення сексуальних злочинів через призму автономії особи. Міжнародні нормативно-правові акти повністю корелюють з рішеннями ЄСПЛ. Візьмімо до уваги Стамбульську конвенцію, стаття 36 чітко й точно наголошує нам на тому, що будь-який сексуальний акт, вчинений без добровільної згоди особи має та повинен інкримінуватися як злочин [5].

Тому, підсумовуючи вищевикладене, хочемо зазначити, що європейські правові системи на сьогоднішній день набагато краще втілюють модель, засновану на пріоритеті людської гідності та індивідуальної автономії. Відмова від віктимблеймінгу є не лише етичним, а й юридично значущим кроком, оскільки лише у разі нейтральної, позбавленої упереджень оцінки можливо встановити реальну наявність чи відсутність згоди. Добровільна згода – не формальність, а ключовий елемент, який визначає межу між допустимою сексуальною поведінкою та кримінально караним діянням.

Література:

1. Кримінальний кодекс України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n975>
2. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практич. посібник / О. О. Дудоров ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с. URL: <http://dudorov.com.ua/images/download/zbirnyk-pidruchnykiv-005.pdf>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-50>

ЗАСАДА ЗАКОННОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тарасюк Сергій Миколайович

*доктор філософії,
керуючий партнер АО «Тарасюк і Партнери»
м. Київ, Україна*

Концептуальним підґрунтям гарантійного механізму забезпечення прав і свобод особи у випадках застосування державного примусу виступає система засад кримінального провадження. Саме ця система, будучи нормативним втіленням базових конституційних цінностей, формує внутрішню логіку та баланс кримінального процесу, поєднуючи охоронну спрямованість із владно-примусовим впливом держави. Завдяки засадам кримінального провадження досягається гармонізація захисної та примусової складових процесу, забезпечується

їх взаємна узгодженість, нормативна стабільність і концептуальна послідовність правового регулювання.

Особливе місце в цій системі належить засаді законності, яка виконує інтегруючу та спрямовуючу функцію. Саме вона надає державному примусу легітимного характеру, встановлюючи чіткі межі, форми та способи його реалізації. Засада законності передбачає детальну нормативну регламентацію процесуальних процедур, визначає допустимі алгоритми поведінки суб'єктів кримінального провадження та покладає на них обов'язок неухильного дотримання вимог закону. У такий спосіб вона слугує ключовим інструментом запобігання свавільному втручанню у сферу прав і свобод особи та забезпечує відповідність примусових заходів конституційним і процесуальним стандартам.

Слушною вважаємо позицію В. І. Козаченко, що в кримінальному провадженні додержання та реалізація засади законності є необхідною умовою його функціональної ефективності. Законність являє собою важливу гарантію ефективності провадження, виключає будь-які прояви свавілля, уседозволеності під час вирішення завдань кримінального провадження або можливість відступити від норм закону з міркувань посилення боротьби зі злочинністю, проведення більш швидкого і ефективного розслідування, вирішення кримінальної справи чи іншої доцільності [1, с. 40]. Даний підхід підтверджує, що законність є системою гарантією, що стримує державу від необґрунтованого застосування процесуального примусу та забезпечує дотримання мінімально необхідного рівня захисту особи від державного впливу.

Концептуально важливими є також позиції А. М. Мерник, Я. М. Радченко та К. К. Павленко, що рівень дотримання законності в кримінальному провадженні впливає на гарантування дотримання публічного інтересу суспільства та збереження основних прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інших учасників кримінального процесу. Законність кримінального провадження являє собою важливий інструмент, що допомагає зміцнити загальнолюдську цінність права, а також об'єднати усіх учасників процесу навколо ідеї поваги й дотримання прав людини та основоположних свобод [2, с. 52; 3, с. 139].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 КПК України під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції, КПК України, міжнародних договорів та вимог інших актів законодавства. Цей припис передає основний зміст засади законності та закріплює універсальний та обов'язковий стандарт поведінки для всіх владних учасників кримінального провадження.

Разом з тим не всі науковці погоджуються з таким обмеженням змістовним наповненням засади законності. Так, В. В. Назаров вважає, що чинна редакція ч. 1 ст. 9 КПК України є загальноправовою нормою (ст. 19 Конституції України), а тому формальне повторення конституційного припису створює уявлення, що без його буквального дублювання у КПК України діяльність владних суб'єктів могла б втратити правомірний характер [4, с. 78]. Аналогічної позиції дотримується Д. А. Пеший, наголошуючи, що сучасне уявлення про законність не може обмежуватися лише точним і неухильним дотриманням вимог чинного законодавства, а тому уявлення про законність має суттєво змінитися [5, с. 28, 29].

На нашу думку, чинний підхід законодавця справді звужує зміст засади законності до рівня формального виконання норм закону, нехтуючи її ціннісною, гарантійною та змістовною природою. Така модель не враховує сучасного розуміння законності, виробленого практикою ЄСПЛ та конституційною юриспруденцією, а тому потребує значно ширшого й глибшого тлумачення. З огляду на зазначене вважаємо за необхідне концептуально переосмислити зміст ч. 1 ст. 9 КПК України та викласти її у наступній редакції: «Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, передбачені законом, який має бути чітким, передбачуваним та таким, що унеможливило свавільне втручання в права і свободи людини. Застосування заходів процесуального примусу допускається виключно за умов наявності законної підстави, необхідності, пропорційності та забезпечення ефективного судового контролю».

Важливо наголосити, що концепція законності, яка застосовується Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), істотно виходить за межі традиційного для національного права уявлення про «формальну відповідність закону». Так, у справі «Полторацький проти України» (*Poltoratskiy v. Ukraine*) Суд постановив, що вимога «законності» у розумінні Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) не обмежується перевіркою дотримання внутрішньодержавних норм, а охоплює більш широкий спектр змістовних критеріїв [6, с. 16, 17]. Європейський стандарт законності в цьому сенсі являє собою інтегральну правову категорію, що передбачає оцінку якості національного законодавства, його передбачуваності, доступності та узгодженості із загальними принципами верховенства права. У цьому контексті цілком обґрунтованою є позиція М. Лоскутової, яка, аналізуючи підходи ЄСПЛ, виокремлює три основні критерії європейських стандартів законності: регламентованість втручання національним законодавством; якість закону; наявність законного рішення компетентного

органу. Дані критерії фактично виступають певними маркерами для оцінювання ЄСПЛ відповідності втручання в права людини вимогам ЄКПЛ, а саме щодо законності обмеження прав, затримання, законності втручання в приватне та сімейне життя [7, с. 179].

Принципово важливо для кращого розуміння змісту засади законності в кримінальному процесі чітко розмежувати функції органів державної влади, посадових осіб та громадян у сфері її забезпечення. Дослідження цього питання переконує, що хоча громадяни зобов'язані дотримуватися законів, поважати права та законні інтереси інших осіб і демонструвати законослухняну поведінку, обсяг їх відповідальності стосується загального режиму законності в суспільстві, а не процесуальної законності, що діє в межах кримінального провадження. На громадян не покладається обов'язок контролювати процесуальні рішення, гарантувати правильність дій слідчого чи прокурора або перевіряти чи відповідають дії державних органів вимогам кримінального процесуального закону. Такий підхід суперечив би засадничим принципам правової держави, адже саме органи публічної влади наділені владними повноваженнями і мають виключне право на застосування примусу. Лише вони здатні втручатися у сферу прав та свобод особи, створюючи ситуації, що потребують процесуальних гарантій. Таким чином, законність як засаду кримінального провадження слід розуміти виключно в контексті діяльності держави та її посадових осіб, на яких законом покладено обов'язок забезпечувати реалізацію, охорону та ефективний захист прав людини.

Література:

1. Козаченко В. І. Засада законності у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини та України : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2018. 258 с.
2. Мерник А. М., Радченко Я. М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 50–53.
3. Павленко К. К. Місце принципу законності в системі загальних засад кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 137–141.
4. Назаров В. В. Засади кримінального провадження та проблеми їх реалізації під час досудового розслідування. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 76–82.
5. Пеший Д. А. Забезпечення законності у досудовому кримінальному провадженні : монографія. Київ : Вид. центр. «Кафедра», 2016. 149 с.

6. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

7. Лоскутова М. Основні критерії визначення законності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 178–181.

НАПРЯМ 6. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-51>

ПРО ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ

Варгуляк Олена Геннадіївна

*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

Загальновідомо, що основним джерелом міжнародного права є міжнародний договір. Як стверджують у наукових колах, такі документи є необхідним елементом нового світового правопорядку, вони посідають центральне місце в галузі міжнародного публічного права; їх роль і значення неухильно зростають [6; 2, с. 56–57]. Міжнародні договори впливають на створення та зміст нормативно-правових актів, а також безпосередньо застосовуються у відповідних внутрішньодержавних відносинах [8, с. 36]. У ХХ столітті спостерігалось стрімке збільшення кількості міжнародних договорів. Саме тому питання визначення змісту міжнародного договору є принципово важливим для теорії та практики міжнародного права.

За змістом Віденської конвенції про право міжнародних договорів «договір – це міжнародна угода, укладена між державами в письмовій формі і регульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування» [1].

Традиційно для міжнародних документів процитована дефініція відображає широке розуміння категорії, яку позначає, та закріплює ключові характеристики договору, серед яких, зокрема: письмова форма укладення; можливість кількох варіантів викладення – в одному або декількох взаємопов'язаних документах (приміром, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї); сторонами виступають держави; базується на вимогах міжнародного права.

Варто також додати один момент, який не знайшов свого відображення у процитованому конвенційному визначенні, проте є важливим у контексті питання змісту міжнародного договору. Так, він відображає узгоджені позиції держав, міжнародних організацій чи інших суб'єктів міжнародного права. Приміром, конвенції ООН, резолюції Ради Європи, міждержавні угоди тощо. Тобто міжнародний договір не лише юридичний інструмент, а й механізм досягнення консенсусу щодо стандартів та правил поведінки у певній сфері міжнародних відносин.

Національне законодавство України повністю узгоджується із загальновизнаним підходом до розуміння природи міжнародного договору. Так, за Законом України «Про міжнародні договори України» міжнародним договором України вважається укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [7].

У наукових джерелах пропонується розуміти міжнародний договір як юридичну угоду між двома або кількома державами чи іншими суб'єктами міжнародного права, яка має на меті регулювання прав та обов'язків сторін у конкретній сфері. Міжнародні договори є основою для врегулювання міжнародних відносин і складаються з норм, що мають обов'язковий характер для всіх учасників угоди [4].

На думку А.В. Войціховського «міжнародний договір – це угода, що укладається між суб'єктами міжнародного права, які мають право на нормотворення, незалежно від її форми та найменування й відповідає нормам міжнародного права. Відмінністю будь-якого міжнародного договору є закріплення в ньому правил поведінки суб'єктів міжнародного права й надання останнім юридично обов'язкового характеру» [2, с. 107]

Окремі дослідники звертають увагу, що «норма-дефініція «міжнародний договір України» є стабільною [10, с. 97]. Водночас підкреслюючи, що відзначена стабільність однак не свідчить про незмінну сталість категорії «міжнародний договір», особливо з огляду на сучасні трансформаційні процеси у світовому правопорядку [9]. У цьому контексті варто наголосити на наукову позицію стосовно того, що міжнародні договори повинні бути здатні адаптуватися до нових правових реалій з урахуванням динамічної міжнародної ситуації, у зв'язку з чим важливо, щоб регламентувалися механізми для змін або перегляду відповідних положень. Це дозволяє забезпечити сталість і ефективність угод у довгостроковій перспективі, зважаючи на змінювані політичні, економічні або екологічні обставини [4].

У словниковій літературі міжнародний договір (англ. treaty, фр. traité, нім. Vertrag) визначено як угоду між державами і/або іншими суб'єктами міжнародного права, яка регулює відносини між ними шляхом встановлення, зміни або припинення їх взаємних прав та обов'язків згідно з міжнародним правом [3, с. 842]. Своєю чергою в Енциклопедії сучасної України міжнародний договір – це угода між двома або декількома суб'єктами міжнародного права, що встановлює, змінює або припиняє їхні взаємні права та обов'язки [5].

Порівняння законодавчих, словникових і наукових підходів засвідчує, що всі вони сходяться до визначення міжнародного договору як юридично обов'язкової угоди між суб'єктами міжнародного права, що регулюється міжнародним правом. Водночас змістовні акценти суттєво відрізняються: законодавство фокусується на формальних і процедурних ознаках, словники – на стислому узагальненому змісті, а наукова доктрина – на теоретико-прикладних аспектах, функціях і еволюції міжнародних договорів. Саме науковий підхід забезпечує найширше та найглибше розуміння їх природи, враховуючи динаміку міжнародного правопорядку та потребу в адаптивності договірних механізмів.

Резюмуючи зазначене, доходимо висновку стосовно того, що міжнародний договір є універсальним і водночас гнучким правовим інструментом, який поєднує у собі нормативність, консенсусність та здатність до адаптації. Він виступає фундаментальною формою вираження норм міжнародного права й основним засобом регулювання взаємовідносин між різними суб'єктами, передусім державами. Сучасна тенденція до розширення договірної бази та підвищення ролі міжнародних договорів свідчить про їх ключове значення у функціонуванні міжнародного правопорядку, а також про потребу подальшої еволюції договірних механізмів відповідно до глобальних змін та викликів.

Література:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
2. Войціховський А.В. Міжнародне право : підруч. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2020. 544 с.
3. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / ред. кол. : Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (спів-голови) та ін. ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 1. А-Д. К. : Академперіодика, 2014. 920 с.
4. Іса огли Ісасв Хусейнхан, Панченко В.В. Об'єкт та мета міжнародного договору. Universum. № 15. 2024. С.118-126. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1520/1539>

5. Міжнародний договір. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-65143>

6. Павко Я. Поняття міжнародного договору, його джерела та суб'єкти: термінологічні аспекти проблеми. Віче, № 12, червень 2013. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3721/>

7. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

8. Рагуліна К.А. Вплив міжнародних договорів на національне законодавство України : загальнотеоретичний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса, 2018. № 35. Том 1. С. 32-36.

9. Тищенко Ю. Міжнародний договір у регулюванні відносин колізійного права. Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. 2023. № 4. С. 62-72. DOI: 10.31617/3.2023(129)06

10. Чернега В.М. Розвиток законодавства та науки Міжнародного приватного права за час функціонування однойменного закону. Право і суспільство. 2023. № 2. Т. 2. С. 95-101. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.15>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-52>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Денисяк Микола Миколайович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

з міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса, Україна

У сучасному світі забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку в аграрній сфері є ключовими викликами, що вимагають комплексного міжнародно-правового регулювання. Продовольча безпека визначається як стан, за якого всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка задовольняє їхні харчові потреби та уподобання для активного та здорового життя [1]. Сталий розвиток в аграрній сфері

передбачає баланс між економічним зростанням, охороною довкілля та соціальною справедливістю, з акцентом на збереження ресурсів для майбутніх поколінь [2]. Міжнародне право відіграє провідну роль у формуванні норм, що сприяють досягненню цих цілей, через універсальні декларації, конвенції та рекомендаційні документи.

Право на достатнє харчування є фундаментальним елементом міжнародного права прав людини. Воно закріплене в Загальній декларації прав людини 1948 р., де ст. 25 проголошує право кожної людини на достатній рівень життя, включаючи харчування [3]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. у ст. 11 зобов'язує держави до поступової реалізації права на достатнє харчування через економічні, екологічні та соціальні політики, спрямовані на викорінення бідності та забезпечення людських прав [4]. Ці норми пов'язані з трансформацією продовольчих систем, де верховенство права сприяє емпайерменту маргіналізованих груп, справедливому доступу до землі, води та ресурсів, а також прискоренню прогресу до нульового голоду відповідно до Цілі сталого розвитку 2 [4]. У контексті аграрної сфери право на харчування тісно переплітається з принципом продовольчого суверенітету, який дозволяє країнам визначати сталі політики з урахуванням культурної та продуктивної різноманітності.

Сталий розвиток в аграрній сфері регулюється через глобальні ініціативи Організації Об'єднаних Націй. Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року (A/RES/70/1) встановлює Ціль 2: ліквідувати голод, досягти продовольчої безпеки, покращити харчування та сприяти сталому сільському господарству, з конкретними завданнями щодо подвоєння продуктивності дрібних виробників, впровадження стійких практик та збереження генетичного різноманіття [1]. Адіс-Абебська програма дій (A/RES/69/313) акцентує на масштабуванні зусиль для подолання голоду через стале сільське господарство, підтримку дрібних фермерів та жінок, з посиленням на Принципи відповідального інвестування в сільське господарство та продовольчі системи Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки (далі – CFS) [1]. Документ «Майбутнє, якого ми прагнемо» (A/RES/66/288) підтверджує право на безпечне харчування та закликає до впровадження Добровільних керівних принципів відповідального управління володінням землею, рибальством та лісами CFS [1]. Ці норми підкреслюють необхідність інтеграції екологічних підходів, таких як агроекологія, для протидії зміні клімату та втраті біорізноманіття [4].

Організація з питань продовольства та сільського господарства (далі – FAO) надає правову підтримку державам-членам у забезпеченні продовольчої безпеки та сталого сільського господарства. Юридична служба FAO сприяє інтеграції біорізноманіття та змін клімату в управління аграрно-харчовими системами через науково обґрунтований та

правозахисний підхід [5]. Вона акцентує на законодавстві, що узгоджує право на достатнє харчування з правом на здорове довкілля, сприяючи стійким практикам, таким як регенеративне сільське господарство та екосистемні підходи в агрономії, рибальстві та лісництві [5]. Стратегії FAO, включаючи Стратегію щодо змін клімату та План дій з інтеграції біорізноманіття, спрямовані на посилення політики, управління та потенціалу для сталого використання ресурсів [5, с. 3].

Міжнародне продовольче право охоплює принципи, регулювання та стандарти, що забезпечують безпеку, захист здоров'я та інтереси споживачів. Воно базується на процесі аналізу ризиків, включаючи оцінку, управління та комунікацію ризиків. Кодекс Аліментаріус (розроблений FAO та ВООЗ) встановлює глобальні стандарти безпеки, якості та торгівлі харчовими продуктами [2]. Угоди СОТ, такі як Угода про санітарні та фітосанітарні заходи, регулюють торговельні обмеження на основі наукових доказів, тоді як принцип превентивності дозволяє заходи проти потенційних ризиків без повної наукової певності, особливо для ГМО та охорони довкілля [2]. Ці норми інтегруються з багатогранністю сталого розвитку, що поєднує економічний ріст, екологічний захист та соціальне благополуччя, як визначено в звітах ООН.

Інтелектуальна власність та генетичні ресурси рослин для продовольства та сільського господарства (далі – PGRFA) впливають на продовольчу безпеку в країнах, що розвиваються. Міжнародний договір про PGRFA 2001 р. сприяє збереженню, сталому використанню та розподілу вигод через Многосторонню систему доступу до культур, забороняючи ІВ, що обмежують такий доступ [6]. Угода ТРІПС вимагає патентоздатності мікроорганізмів та захисту сортів рослин через патенти чи *sui generis* системи, з гнучкістю для захисту громадських інтересів та харчування (ст.ст. 7 та 8) [6]. Конвенція про біологічне різноманіття регулює збереження біорізноманіття та розподіл вигод, захищаючи агробіорізноманіття та традиційні знання (ст. 8(j)) [6]. Ці режими балансують інновації з доступністю насіння для дрібних фермерів, але ризикують обмежити продовольчу безпеку через зростання витрат та залежність від комерційних насін.

Політики Європейського Союзу впливають на продовольчі системи через сільське господарство, торгівлю, навколишнє середовище та добробут тварин. Закон про сталі продовольчі системи пропонується як рамкове законодавство з визначеннями, принципами та цілями, що зобов'язують усі харчові політики, включаючи Спільну сільсько-господарську політику [7]. Рекомендації включають застосування принципів стійкості до імпорту, системний підхід до оцінки стійкості, скорочення викидів парникових газів та забруднення. Новий рамковий управління передбачає Національні плани стійких продовольчих

систем (NSFPs) з регулярними переглядами, громадським моніторингом та індикаторами [7]. Забезпечення справедливості в ланцюгах постачання вимагає регулювання корпоративної відповідальності, переходу до екологічного тваринництва та вирівнювання торгівельної політики з принципами Farm to Fork.

Емергуючі політики в продовольстві та сільському господарстві фокусуються на стійкості та резиліентності систем, особливо в країнах, що розвиваються, через аналіз питань, таких як кліматична адаптація, торгівельні виклики та інновації [8].

Отже, міжнародно-правові аспекти забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку в аграрній сфері формують комплексну систему норм, що поєднують права людини, екологічні принципи та економічні регулювання. Ефективна імплементація вимагає координації на національному рівні з урахуванням глобальних стандартів для досягнення Цілей сталого розвитку.

Література:

1. Food security and nutrition and sustainable agriculture. Sustainable Development Knowledge Platform. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/topics/foodagriculture/decisions> (дата звернення: 14.12.2025).

2. Researching International Food Law. GlobaLex. URL: https://www.nyulawglobal.org/globalex/international_food_law.html (дата звернення: 14.12.2025).

3. Framework Law on the Right to Food and Food Sovereignty. Latin American and Caribbean Parliament. URL: <https://parlatino.org/wp-content/uploads/2017/09/derecho-alimentacion-soberania-ing.pdf> (дата звернення: 14.12.2025).

4. Rule of Law for Food Systems Transformation. International Development Law Organization. URL: https://www.idlo.int/sites/default/files/2023/other/documents/for_web_-_rule_of_law_for_food_systems_transformation.pdf (дата звернення: 14.12.2025).

5. The role of legislation in reconciling the right to food and the right to a healthy environment. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/legal-services/resources/detail/en/c/1638859/> (дата звернення: 14.12.2025).

6. Food Security and Intellectual Property Rights in Developing Countries. International Environmental Law Research Centre. URL: <https://ielrc.org/content/w0303.pdf> (дата звернення: 14.12.2025).

7. Sustainable Food Systems Law: Recommendations for a Meaningful Transition. Seas at Risk. URL: <https://seas-at-risk.org/wp-content/uploads/2023/04/SUSTAINABLE-FOOD-SYSTEMS-LAW-Recommendations-for-a-meaningful-transition.pdf> (дата звернення: 14.12.2025).

8. Food and Agriculture: Emerging Policy Issues. International Institute for Sustainable Development. URL: <https://www.iisd.org/projects/food-and-agriculture-emerging-policy-issues> (дата звернення: 14.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-53>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИДЕМПІНГОВИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Кілочек Анастасія Андріївна

здобувачка доктора філософії

кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

м. Київ, Україна

У сучасних умовах глобалізації міжнародної торгівлі демпінг залишається одним із найбільш поширених проявів недобросовісної конкуренції. Його сутність полягає в експорті товарів на зовнішні ринки за цінами, нижчими за їхню економічно обґрунтовану вартість. Наслідком такої практики є зростання економічних збитків для вітчизняних галузей, оскільки споживчий попит зміщується на користь імпортних товарів, ціна яких не відображає повного обсягу виробничих витрат, зокрема податкового навантаження, витрат на оплату праці, матеріальних ресурсів та логістику. У результаті національні товаровиробники опиняються в нерівних конкурентних умовах, що обмежує їхні можливості збереження ринкових позицій.

За таких обставин проблема демпінгу набуває особливої актуальності для України в умовах повномасштабної війни, оскільки руйнування інфраструктури, виробничих потужностей та ускладнення логістичних процесів додатково послаблюють здатність вітчизняних підприємств протистояти зовнішньому конкурентному тиску.

У зв'язку з цим, національні товаровиробники потребують ефективних механізмів захисту своїх економічних інтересів. Одним із таких механізмів є звернення до уповноваженого державного органу із заявою про порушення проведення антидемпінгового розслідування щодо імпорту товарів, відповідно до зобов'язань в межах членства у Світовій організації торгівлі (далі – СОТ) та положень Угоди про застосування

статті VI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року (далі – Антидемпінгова угода).

За результатами проведення торговельного розслідування уповноважений орган може прийняти рішення про застосування антидемпінгових заходів щодо експортера за умови доведення сукупності трьох обов'язкових елементів: факту демпінгу, наявності матеріальної шкоди національній галузі та причинно-наслідкового зв'язку між демпінговим імпортом і завданою шкодою. Саме доведення причинно-наслідкового зв'язку становить найбільшу складність для правозастосовної практики.

Правова вимога до встановлення зазначеного зв'язку безпосередньо закріплена у статті 3.5 «Визначення шкоди» Антидемпінгової угоди, відповідно до якої «демонстрація причинного зв'язку між демпінговим імпортом та шкодою вітчизняній промисловості повинна ґрунтуватися на вивченні всіх відповідних доказів, які мають органи влади. Органи влади також вивчають будь-які відомі фактори, інші, ніж демпінговий імпорт, які водночас завдають шкоди вітчизняній промисловості, а шкода, яка завдається цими іншими факторами, не повинна приписуватися демпінговому імпортові. Фактори, які можуть бути доречними стосовно цього, охоплюють, *inter alia*, обсяги та ціни імпорту, який не продається за демпінговими цінами; зниження попиту або зміни в моделях споживання; обмежувальну торговельну практику та конкуренцію між зарубіжними та вітчизняними виробниками; розвиток технології та показники експорту й продуктивність вітчизняної промисловості» [1].

Вищенаведена вимога знайшла подальше відображення у практиці вирішення спорів СОТ як дотримання державами принципу *non-attribution*, який регламентує відокремлення шкоди від демпінгового імпорту і шкоди від інших факторів. Так, у справі *US – Hot-Rolled Steel (Japan)* та *EC – Bed Linen WT/DS141/RW* наголошено, що «стаття 3.5 Антидемпінгової угоди вимагає від органів розслідування вивчити будь-які «відомі фактори, окрім демпінгового імпорту», які завдають шкоди вітчизняній індустрії «одночасно» з демпінговим імпортом. органи влади повинні забезпечити, щоб шкода, завдана вітчизняній індустрії цими іншими факторами, не приписувалася (не атрибутовалася) демпінговому імпорту та надати належну оцінку шкідливому впливу цих інших відомих факторів щоб відокремити та розрізнити шкідливі наслідки різних факторів» [2, с. 59–60].

Ці міжнародні правові стандарти знаходять своє пряме відображення і в системі торговельного захисту Європейського Союзу (далі – ЄС). Встановлення детермінованого зв'язку між демпінговим імпортом та збитками промисловості в ЄС базується на дотриманні положень Регламенту (ЄС) 2016/1036 Європейського Парламенту та Ради

від 8 червня 2016 року про захист від демпінгового імпорту з країн, що не є членами Європейського Союзу (далі – Регламент). Відповідно до статті 3(7) Регламенту «відомі чинники, крім демпінгового імпорту, які одночасно завдають шкоди галузі Союзу, також повинні бути досліджені для того, щоб шкода, заподіяна цими іншими чинниками, не була приписана демпінговому імпорту згідно з пунктом 6» [3].

У контексті адміністративної процедури, Європейська Комісія визначає аналіз причинно-наслідкового зв'язку як обов'язкову перевірку того, чи завдає демпінговий імпорт шкоди вітчизняній індустрії в розумінні положення Регламенту. Як приклад, згідно з положеннями 41-го Щорічного звіту Комісії перед Європейським Парламентом та Радою про антидемпінгову, антисубсидійну та захисну діяльність ЄС, а також використання інструментів торговельного захисту третіми країнами стосовно ЄС у 2022 році (далі – Звіт), алгоритм дій «передбачає не лише фіксацію збитків, а й розмежування впливу демпінгу від «інших відомих факторів, які могли одночасно сприяти погіршенню стану галузі Союзу» [4].

Ключовим аналітичним інструментом у вищенаведеному процесі виступає розрахунок цінового тиску. Комісія систематично застосовує методологію «price undercutting» (цінове заниження), яка базується на порівнянні «середньозважених цін експортерів-виробників із середньозваженими цінами виробників Союзу». Встановлення низької маржі заниження ціни при високих показниках збитків галузі змушує Комісію проводити поглиблений аналіз неатрибуції для виявлення реального джерела шкоди [4].

Завершальним етапом аналізу є оцінка динаміки економічних показників через призму «micro and macro indicators». У Звіті викладено, що Комісія аналізує макропоказники (частка ринку, обсяг виробництва) у поєднанні з мікропоказниками (прибутковість, інвестиції, грошові потоки). Такий комплексний підхід дозволяє ідентифікувати випадки, коли шкода спричинена «експортною діяльністю самих виробників ЄС» або «змінami в структурі споживання», що є критично важливим для дотримання методологічної чистоти принципу non-attribution [4].

Аналогічний підхід відображено в національному законодавстві України, яке значною мірою імплементує положення Антидемпінгової угоди. Зокрема, методологія антидемпінгових розслідувань відповідно до статей 9 та 10 Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» базується на такому алгоритмі: зіставлення цін (порівняння нормальної вартості з експортною ціною), розрахунок маржі як різниці між скоригованими цінами та оцінка шкоди через аналіз негативного впливу імпорту на економічні показники національного виробника.

Центральним елементом аналізу причинно-наслідкового зв'язку у національній практиці є дотримання принципу non-attribution, що визначено частинами п'ятою та шостою статті 10 наведеного Закону «вивчення впливу демпінгового імпорту на національного товаровиробника включає оцінку всіх економічних факторів та показників, що стосуються становища національного товаровиробника, в тому числі того факту, що національний товаровиробник ще перебуває в стадії відновлення від наслідків минулого демпінгу або субсидування, величини фактичної демпінгової маржі, фактичного і потенційного зниження обсягів продажу, прибутків виробництва продукції, частки на ринку, продуктивності, прибутку від інвестицій, використання потужностей; факторів, що впливають на ціни національного товаровиробника; фактичного та потенційного негативного впливу на рух готівки, матеріально-виробничі запаси, зайнятість, заробітну плату, економічне зростання, здатність збільшувати капітал або інвестиції. Цей перелік не є вичерпним, і один або кілька цих факторів не можуть самі по собі обов'язково мати вирішальне значення для прийняття рішення» [5].

«Заподіяння демпінговим імпортом шкоди доводиться у процесі розгляду відповідними доказами, які стосуються певного антидемпінгового розслідування і подані Міністерству. При цьому необхідно довести, що обсяги та (або) рівні цін, спричиняють для національного товаровиробника настання наслідку, передбаченого частиною п'ятою цієї статті, і цей наслідок є істотним. Доведення причинно-наслідкового зв'язку між демпінговим імпортом та шкодою, заподіяною національному товаровиробнику, ґрунтується на дослідженні всіх доказів стосовно предмета розслідування, що є у розпорядженні Міністерства» [5].

Варто зауважити, що незважаючи на формальну відповідність національного законодавства міжнародним стандартам, ключовим викликом для системи торговельного захисту України залишається трансформація від нормативного запозичення положень Антидемпінгової угоди до практичної реалізації стандартів доказування, усталених у правозастосовній практиці ЄС, оскільки аналіз причин шкоди уповноваженим органом розслідування нерідко зводиться до описового переліку чинників без їхнього кількісного та аналітичного відмежування від впливу демпінгового імпорту. Натомість практика ЄС, що відображена у Звіті, базується на застосуванні економетричних інструментів і кількісних моделей, спрямованих на визначенні кожного чинника у формуванні загального стану галузі для прийняття рішення про застосування антидемпінгових заходів.

З огляду на зазначене, за відсутності переходу до подібного аналітичного моделювання принцип non-attribution в українській системі торговельного захисту зберігатиме переважно декларативний характер. Недостатня методологічна прозорість у звітах уповноваженого органу

та спрощений підхід до аналізу причинно-наслідкового зв'язку істотно підвищують ризики успішного судового оскарження застосованих Україною антидемпінгових заходів як у національних юрисдикціях, так і в межах механізмів вирішення спорів СОТ.

Література:

1. Угода про застосування статті VI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року: міжнар. док. від 15 квіт. 1994 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_010

2. European Communities – Anti-Dumping Duties on Imports of Cotton-Type Bed Linen from India: Recourse to Article 21.5 of the DSU by India : Panel Report, 29 Nov. 2002. WT/DS141/RW. P. 59–60. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/141_rw_a_e.pdf

3. Про захист від демпінгового імпорту з країн, що не є членами Європейського Союзу : Регламент (ЄС) 2016/1036 Європейського Парламенту та Ради від 8 черв. 2016 р. // Official Journal of the European Union. 2016. L 176. P. 21–54. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/1036/oj>

4. 41st Annual Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU's Anti-Dumping, Anti-Subsidy and Safeguard Activities (2022) : COM(2023) 506 final. *Brussels*, 2023. 28 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023DC0506>

5. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22 груд. 1998 р. № 330-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14>

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Концовенко Данііл Дмитрович

студент магістратури факультету морського права

Науковий керівник: Достдар Руслана Миколаївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри морського та господарського права

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Сучасні збройні конфлікти, зокрема повномасштабна агресія російської федерації проти України, актуалізували дискусію щодо механізмів захисту особистості під час війни. У міжнародному праві існують дві окремі, але взаємопов'язані системи захисту: міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) та міжнародне право прав людини (далі – МППЛ). Довгий час у доктрині панувала думка про їхню ізольованість: МППЛ застосовується у мирний час, а МГП – виключно під час війни. Проте сучасна правова реальність спростовує цей підхід. Актуальність теми полягає у необхідності чіткого розуміння того, як ці дві галузі взаємодіють для забезпечення максимального захисту жертв війни, та як уникнути правових колізій при їх застосуванні національними та міжнародними судами.

Для розуміння природи взаємодії цих галузей необхідно звернутися до їхніх витоків. МГП (або «право війни») сформувалося як набір правил поведінки комбатантів та захисту жертв війни, тоді як МППЛ виникло як інструмент захисту громадянина від свавілля власної держави. Як зазначає відомий український вчений М.М. Гнатовський, «співвідношення між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини є однією з найбільш складних і дискусійних проблем сучасного міжнародного права» [1, с. 12].

Класичним підходом до вирішення колізій між цими галузями є застосування принципу *lex specialis derogat legi generali* (спеціальний закон скасовує дію загального). У своєму Консультативному висновку щодо законності загрози або використання ядерної зброї (1996 р.) Міжнародний Суд ООН чітко вказав, що захист права на життя, гарантований Міжнародним пактом про громадянські і політичні права,

не припиняється під час війни. Однак те, що вважається «свавільним позбавленням життя», має визначатися відповідно до *lex specialis*, тобто права, застосовного у збройних конфліктах [2, параграф 25].

Це означає, що під час бойових дій вбивство комбатанта супротивника, яке є правомірним з точки зору МГП, не буде розглядатися як порушення права на життя в розумінні права прав людини.

Проте, принцип *lex specialis* не означає повного витіснення прав людини гуманітарним правом. Сучасна доктрина схиляється до теорії «взаємодоповнюваності» (*complementarity*). Дослідниця О.В. Буткевич слушно зауважує, що «права людини та гуманітарне право мають спільне «ядро» – невід'ємні права, які не можуть бути обмежені за жодних обставин» [3, с. 45]. До таких прав належать заборона катувань, заборона рабства, принцип *nullum crimen sine lege* (немає покарання без закону). Ці права діють паралельно і в мирний, і у воєнний час.

Особливу роль у цьому процесі відіграє практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Хоча ЄСПЛ формально не застосовує Женевські конвенції, він використовує норми МГП для тлумачення Європейської конвенції з прав людини. У справах, пов'язаних зі збройними конфліктами (наприклад, *Hassan v. the United Kingdom*), Суд визнавав, що затримання особи під час міжнародного збройного конфлікту може бути виправдане нормами МГП, навіть якщо воно не повністю відповідає процедурам мирного часу, передбаченим статтею 5 Конвенції [4].

Важливим аспектом є також механізм відступу від зобов'язань (*derogation*). Згідно зі статтею 15 Європейської конвенції, держава має право відступати від виконання певних зобов'язань «під час війни або іншої суспільної небезпеки». Україна скористалася цим правом після початку російської агресії. Однак, як зазначають експерти, «відступ не є абсолютним і має відповідати вимозі пропорційності та не суперечити іншим зобов'язанням за міжнародним правом, зокрема МГП» [5, с. 88].

Таким чином, у ситуаціях окупації або активних бойових дій МГП надає конкретні інструкції (наприклад, правила поведінки з військово-в'язаними), тоді як МППЛ заповнює прогалини (наприклад, право на справедливий суд або свободу вираження поглядів, які не регулюються детально МГП).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що протиставлення міжнародного гуманітарного права та права прав людини є штучним та застарілим. В умовах сучасних збройних конфліктів ці системи діють кумулятивно. МГП виступає як спеціальне право (*lex specialis*) у питаннях ведення бойових дій, тоді як МППЛ забезпечує загальний стандарт захисту особистості. Найбільш ефективний захист досягається через гармонійне тлумачення обох галузей, де

норми гуманітарного права конкретизують зміст прав людини в специфічних умовах війни. Для України, яка перебуває в стані міжнародного збройного конфлікту, імплементація цього підходу є критично важливою для документування воєнних злочинів та захисту прав своїх громадян у міжнародних інстанціях.

Література:

1. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. 280 с.
2. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226.
3. Буткевич О. В. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини: історія та сучасність. *Український часопис міжнародного права*. 2019. № 2. С. 40–48.
4. Hassan v. the United Kingdom [GC], no. 29750/09, ECHR 2014.
5. Короткий Т. Р. Права людини у збройних конфліктах: співвідношення міжнародного гуманітарного права та права прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 85–92.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-55>

RETURNING UKRAINE’S CHILDREN: CAN MEDIATION HELP?

Krestovska Natalia Mykolaivna

Doctor of Law, Professor

National University “Odesa Maritime Academy”

Odesa, Ukraine

The large-scale abduction and illegal transfer of Ukrainian children to Russian territory constitutes one of the most grievous and emotionally charged dimensions of the war against Ukraine. Since the beginning of the full-scale invasion, thousands of children have been separated from their families, stripped of their identities, and subjected to systematic Russification and militarization. While international law clearly condemns such practices and steps toward criminal accountability are underway, the urgency of the situation demands more immediate, child-focused responses. This article explores the role that mediation – a peaceful and flexible tool for conflict resolution – might play in facilitating the return of Ukrainian children, offering an alternative avenue of justice centered on the best interests of the child.

According to official estimates, since the beginning of the full-scale Russian invasion, more than 20,000 Ukrainian children have ended up in Russia or the occupied territories. Ukraine has been able to return only 2,000 children home up to the moment. Ukraine established the International Coalition for the Return of Ukrainian Children (42 countries, the European Union, the Council of Europe, and the OSCE Parliamentary Assembly) [1].

It must be emphasized, that the abduction of Ukrainian children is a part of Russia's strategy to destroy Ukrainians as a nation. The abducted children are forced to forget their roots and are forbidden from speaking their native language. They are subject to illegal passportization and adoption. The Russian educational curriculum severely restricts the teaching of Ukrainian; history textbooks justify the Russian invasion and portray modern Ukraine as a "neo-Nazi state" [2]. The abducted and forcibly transferred children are used for military propaganda and military purposes. A story as an example: Vlad was forcibly transferred to a military college. During the occupation of Kherson, Russian soldiers began searching for families with children who were not enrolled in local schools. Vlad's mother initially hid him and other children at home. One day, Russian armed forces entered the house when Vlad was alone – they forced him to pack his belongings and leave with them, to an unknown place for an unknown period. He was transferred on a supposed "holiday trip" without his mother's knowledge and moved between camps in Yevpatoria and Lazurne. There, he was punished for protesting, including removing a Russian flag, and was placed in isolation. He also witnessed other children being mistreated, including being physically punished and forced to film apologies [3].

A military-sports camp named Avangard in Russia's Volgograd region targets children from occupied Ukrainian territories, claiming to focus on patriotic education and recreation while actually enforcing militarization. Backed by the Russian Ministry of Defense, it hosts over 80,000 children annually, including children from Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia, and Kherson regions. The program includes intensive military training, weapons handling, tactical medicine, drone operation, military-historical reenactments, and propaganda lectures – all aimed at preparing youth for potential Russian military conscription [4].

Lady Helena Kennedy LT KC, who co-chairs the Bring Kids Back UA Task Force, stressed that under international humanitarian law, the deportation of children constitutes a war crime: "Russia weaponizes deported children, conditioning them to believe that they are Russians too, that their past is a lie, and that their future is tied to the Russian Federation," she said [5].

It is clear that Russian authorities are not only Russifying Ukrainian children, which constitutes an encroachment on their nationality and identity, but are also training them to become future soldiers who may one

day fight against their homeland. Yulia Usenko, Head of the Department for the Protection of Children's Interests at the Office of the Prosecutor General, stated: "Today, we have confirmation that our children who were in the annexed Crimea have already died fighting against their own country, against their own people, and we do not know how many such cases will follow" [6].

This Russian policy poses a direct threat to the preservation of the child's identity. In our view, it violates the right to identity – including nationality, cultural identity, language, and values – protected by Article 8 of the Convention on the Rights of the Child. Moreover, it breaches Article 8(1) of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, which requires occupying authorities to respect the child's identity without unlawful interference. Ultimately, these actions constitute a manifestation of the crime of genocide under international law – specifically, Article 6(e) of the Rome Statute of the International Criminal Court, which criminalizes the "forcible transfer of children of the group to another group."

The question arises: how can this policy be countered? There seem to be two main avenues – punishing the Russian officials responsible for the illegal transfer of Ukrainian children, and returning the abducted children to Ukraine as soon as possible.

Punishment appears necessary and inevitable. The first steps have already been taken. On March 17, 2023, the International Criminal Court issued arrest warrants for President Vladimir Putin and Maria Lvova-Belova, Commissioner for Children's Rights in the Office of the President of the Russian Federation. They are accused of the war crimes of unlawful deportation and unlawful transfer of population (children) from occupied areas of Ukraine to the Russian Federation (under Articles 8(2)(a)(vii) and 8(2)(b)(viii) of the Rome Statute). The European Parliament strongly condemned Russia's "genocidal strategy," supported by Belarus, which aims to erase Ukrainian identity. MEPs called for an end to the forced transfer and deportation of Ukrainian children, their illegal adoption, assassination, and Russification [7]. The Verkhovna Rada of Ukraine adopted a law establishing criminal liability for the illegal transfer and use of children for military purposes by representatives of foreign states (Criminal Code of Ukraine, Article 438. War crimes).

However, international and national justice is slow to act – while children cannot wait. Every day spent in conditions of Russification moves them further from their homeland. History offers a warning: few Polish children subjected to Germanization during World War II ever returned. Most lost their Polish identity and grew up identifying as Germans. A. Ryk found only about 3 thousand children returned from British, American and French Occupation Zones to Poland up to 1950 while hundreds of thousands were kidnapped by Nazis [8]. We must not allow this tragic pattern to repeat.

Many of the abducted children are orphans or children whose parents have been deprived of parental rights. For example, at the beginning of the full-scale invasion, Russia removed an orphanage from Kherson containing 46 children. Their whereabouts remain unknown. All were infants or toddlers, and some had serious disabilities such as cerebral palsy [9]. Some had living parents who retained limited custody, while others had been removed from troubled homes. Thus, application of the 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction is impossible in such cases.

Under the current circumstances, mediation may offer a promising path to returning Ukrainian children home. Mediation is a peaceful method of conflict resolution in which a neutral, impartial third party assists disputing parties in reaching a solution without violence or legal coercion. In international contexts, mediators may be individuals, organizations, or states not involved in the conflict. Mediation is inherently flexible, capable of addressing legal, moral, and political disputes that elude conventional legal frameworks. The peaceful resolution of conflicts through such alternative means is increasingly seen as part of the broader right of access to justice. With the internationalization of law, mediation is increasingly used not only in domestic settings but also in international relations, representing an area where national and international legal developments intersect.

Mediation is a universally recognized conflict-resolution method, as referenced in Article 33(1) of the UN Charter. The United Nations Department of Political and Peacebuilding Affairs maintains a Mediation Support Unit to assist in global mediation efforts [10]. Other actors – such as international organizations, politicians, and professional mediators – also frequently undertake mediation. In this case, the Office of the Special Representative of the UN Secretary-General for Children and Armed Conflict, or the UN's Mediation Support Unit, could potentially provide such services [11].

There are several reasons why mediation is appropriate in this situation:

1. *Maturity of the conflict.* The illegal transfer of Ukrainian children has been ongoing for over three years. Ukraine has raised alarms repeatedly. With the ICC now involved, the conflict has reached a point where all sides may seek alternatives. Mediation is often most successful when parties are fatigued or exhausted by ongoing tensions.

2. *Partial acknowledgment by Russia.* Russia has issued numerous justifications for its actions in the media, signaling some awareness of the conflict. This could indicate a willingness – however limited – to resolve the issue, particularly if a skilled mediator can help identify and articulate mutual interests.

3. *Existence of precedent.* Qatar has already played a mediating role in reuniting abducted children with their families. Since the full-scale

invasion began, Qatar has successfully facilitated at least nine such reunifications, providing medical, psychological, and social support and ensuring the children's safety [12]. The Holy See has also taken on mediation efforts. President Volodymyr Zelenskyy publicly thanked Pope Francis for his role in facilitating the return of illegally deported Ukrainian children[13]. In addition, the Republic of South Africa has expressed its readiness to join efforts with the Vatican and Qatar in mediating the return of kidnapped Ukrainian children [14].

Conclusion. The forced transfer and militarization of Ukrainian children by Russian authorities represent not only grave human rights violations but also a calculated assault on Ukrainian national identity. While holding perpetrators accountable is essential, legal proceedings alone are too slow to meet the urgency of this crisis. Mediation, grounded in neutrality and dialogue, has already shown promise through efforts led by Qatar and supported by the Holy See. It may offer a complementary pathway for reuniting children with their families.

By engaging international mediators, child-centered institutions, and diplomatic partners, Ukraine and the global community can prioritize the children's immediate safety, emotional well-being, and right to identity – while upholding the core principles of international law and justice.

Bibliography:

1. A Meeting on the Return of Ukrainian Children Abducted by Russia Took Place in Paris. *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy: Official website*. 1 December 2025. URL : <https://www.president.gov.ua/en/news/u-parizhi-vidbulasya-zustrich-shodo-povernennya-ukrayinskih-101709>

2. Navchannya v okupatsiyi prymusova rusyfikatsiya systemy osvity na okupovanykh terytoriyakh Ukrayiny. Human Rights Watch, 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/06/20/388318>

3. BringKidsBackUA. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=N-xhUDPc74U>

4. Russia is Preparing Ukrainian children for war: how the forced militarization system works. URL: <https://www.saveukraineua.org/news/russia-is-preparing-ukrainian-children-for-war/>

5. Consequences of Russia's Deportation of Ukrainian Children Were Discussed in Davos. 24 January 2025. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/u-davosi-obgovorili-naslidki-deportaciyi-rosiyeyu-ukrayinski-95689>

6. Sych M. Nashi dity z Krymu vzhe zahynuly, voyuyuchy proty Urayiny». OHP pro zlochyny proty ditey v okupatsiyi i deportatsiyi. Radio Svoboda. 03 lyutoho 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viynarosiya-vykradennya-ditey-voyennyy-zlochyn/32803109.html>

7. Return of Ukrainian children forcibly transferred and deported by Russia. Press Releases 08-05-2025. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250502IPR28224/human-rights-breaches-in-tanzania-russia-and-tibet>

8. Ryk A. Losy dzieci polskich w alianckich strefach okupacyjnych w latach 1945-1950. In: *Zbrodnie bez kary... Eksterminacja i cierpienie polskich dzieci pod okupacją niemiecką 1939-1945*. Kraków: Wydawca Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska, 2020. S. 256–261.

9. 46 Children Were Taken From Ukraine. Many Are Up for Adoption in Russia. URL: <https://www.nytimes.com/uk/2024/06/02/world/europe/children-russia-war-ukrainian.html?auth=login-google1tap&login=google1tap&smid=url-share>

10. Mediation Support Unit. URL: <https://peacemaker.un.org/en/mediation-support-unit/mediation-support-unit>

11. See examples of mediation missions in: Practical guidance for mediators to protect children in situations of armed conflict. OSRSG CAAC, 2020. URL: <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2022/11/practical-guidance-mediators-protect-children-situations-armed-conflict.pdf>

12. Qatari Mediation Achieves Nine Successes in Reuniting Conflict-affected Children with Their Families Since Outbreak of Russian-Ukrainian Crisis. 17 Apr 2025. URL: <https://qna.org.qa/en/news/news-details?id=qatari-mediation-achieves-nine-successes-in-reuniting-conflict-affected-children-with-their-families-since-outbreak-of-russian-ukrainian-crisis-report&date=17/04/2025>

13. Victoria Cardiel. Zelenskyy delivers list of POWs in Russia to the Vatican to mediate their release. URL: <https://www.catholicnewsagency.com/news/262747/zelenskyy-delivers-list-of-pows-in-russia-to-the-vatican-to-mediate-their-release>

14. The Republic of South Africa is ready to become a mediator in the return of Ukrainian children kidnapped by Russia. <https://www.bringkidsback.org.ua/media/south-africa-hosts-conference-on-the-return-of-ukrainian-children-deported-and-forcibly-transferred-by-russia>

**СПРАВЕДЛИВІСТЬ ПОКАРАННЯ: АНТИНОМІЯ
СПРИЙНЯТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ СОЮЗНИЦЬКИХ
СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ НАД ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНЦЯМИ
В АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ)**

Кузьмін Едуард Едуардович

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Наступним кроком у мобілізації зусиль на шляху до реалізації прагнень союзників до пошуку справедливості в питанні японських воєнних злочинців після Міжнародного військового трибуналу щодо Далекого Сходу [1, с. 37] стало проведення цілої низки не менш символічних і значущих, але водночас набагато менш відомих [2, с. 141] післявоєнних процесів [1, с. 37] над тими, хто вчиняв найжахливіші злочини проти солдатів і цивільних осіб під час війни [2, с. 141].

Спільна «відданість справедливості» [3, с. 215] та «велика прихильність до демократичного фейр-плею» [1, с. 50, 37] передусім Сполучених Штатів [4], Китаю [5], Сполученого Королівства [6; 7; 8], Австралії [9] й Франції [10], а також Нідерландів [11] і Філіппін [12] привела «звичайних солдатів» [2, с. 142] до залів судових засідань різних трибуналів, розміщення яких вражало своєю широкою географією [2, с. 141], – «від Китаю до Сінгапуру» [1, с. 37], – розташування судів простиралось фактично по всій Південно-Східній Азії, Тихоокеанському регіону та Китаю, в Дарвіні та Йокогамі [2, с. 142].

Попри такі грандіозні масштаби та панування щонайменше початкового оптимізму щодо тріумфу «реальної справедливості» й намірів практикувати «хороше право» задля збереження «доброго імені» відповідних воєнних трибуналів, чимдалі частіше починає прослідковуватись генерація достатньо слабкої поваги до них [1, с. 38] багато в чому через численні звинувачення у «правосудді переможців», – констатації очевидних процедурних недоліків, а також сумнівів стосовно того, що дух вказаних судових переслідувань у дійсності відображає жадання справедливості, а не помсти з боку союзників [2, с. 146], що, у свою чергу, зрештою результує у формування домінуючого переконання про надмірно суворі вирoki та надто суворі

покарання, або ж, іншими словами, кричуще чинення несправедливості [3, с. 214, 117, 210].

Разом з тим, вельми показово, що доктринальна перспектива означеної проблематики вбачається не настільки радикальною; більш того, натомість вона видається не такою однозначною, а якщо точніше – то навіть полярною. Відтак, із абсолютно свідомим визнанням існування безумовної та очікуваної недосконалості від «... будь-якого людського починання такого грандіозного масштабу і складності ...» [3, с. 215], спостерігаються спроби утвердження думки про те, що правосуддя там відправлялося добре, а зло ніколи не повинно залишатись безкарним [1, с. 50].

Так, наприклад, міркуючи про Йокогамські судові процеси над воєнними злочинцями П.Е. Спурлок зазначає те, що вони буквально були прикладом демократичних ідеалів, в межах яких обвинувачені отримували надзвичайно справедливе і чесне правосуддя, де цивілізовані демократичні люди ревно захищали право кожного на справедливий суд, незалежно від того, наскільки чорними були їхні злочини [4, с. 437].

У власних роздумах стосовно Китайських судових процесів над японцями за воєнні злочини Б. Кашнер і взагалі наголошує на тому, що для більшості різанин в історії насправді не існує такого поняття, як відповідне покарання, і лише глибина легалістичної ідеології змушує нас так думати, а піднятий стяг гуманізму та справедливості, є нічим іншим, аніж засобом зміцнення крихкої легітимності [5, с. 264, 248].

Осмислюючи Британські судові процеси над воєнними злочинцями в Азії В.Л. Чіа та М. Вормбаум відзначають, що незважаючи на їх недоліки, переважна більшість з них була сприйнята схвально (принаймні хоча б деякими сегментами суспільства), адже після їх закінчення окремі обсерватори говорили про їх чесність та визнавали вироків і покарання правдивими, а також заслуженими, і лише кілька процесів викликали критику з боку громадськості [8, с. 20], що загалом свідчить про те, що населення «в цілому погоджувалось» з британськими зусиллями щодо воєнних злочинів [6, с. 691]. Крім цього, на те, що судові процеси над японськими воєнними злочинцями в Малайї та Сінгапурі, за кількома суттєвими винятками, вважались справедливими, вказує також і С.С. Сміт [7, с. 56].

Зі свого боку Е. Окада, досліджуючи Австралійські судові процеси над японськими підозрюваними у воєнних злочинах класів В і С, акцентує особливу увагу на обуренні австралійців безліччю винесених виправдувальних вироків, а також величезною кількістю вердиктів, які відрізняються значною м'якістю [9, с. 50].

У рефлексіях Б. Трефальт стосовно прагнень Франції до справедливості в Індокитаї та рішучості покарати японських воєнних злочинців

окреме місце відводиться намаганням досягнути зміст внутрішньої мотивації французьких прокурорів, яка за враженням оточуючих вже не так залежала від «пошуку помсти», як це було одразу після війни [10, с. 727, 737–738].

Аналізуючи результати діяльності судових процесів над воєнними злочинцями Нідерландської Ост-Індії Л. Шутен зауважує, що вони являли собою ілюстрацію стабільного суспільства, яке базується на справедливості та верховенстві права [11, с. 219].

Висловлюючись про Філіппінські судові процеси над японськими воєнними злочинцями Ш. В. Чамберлейн фокусується на чітко сформульованій основній меті цих процесів, – проведення «справедливого і розумного» судочинства, а потім покарання винних [12, с. 167].

З огляду на це насамперед можливо констатувати те, що уроки вищезазначених судових процесів, зокрема в частині врахування практики загального, менш формального і оперативного, підходу до відправлення правосуддя над воєнними злочинцями не тільки цілком обґрунтовано представляють абсолютно виправданий науковий інтерес, як з історичної, так і з юридичної точок зору, але й вбачаються такими, що є вкрай актуальними для нашого часу, а тому заслуговують на продовження наукової розробки, у тому числі й для цілей обов'язкового урахування відповідного досвіду в процесі розбудови сучасної концепції на правду справедливого покарання у міжнародному кримінальному праві.

Література:

1. Maga T. 'Away from Tokyo': the Pacific Islands War Crimes Trials, 1945-1949. *The Journal of Pacific History*. 2001. Vol. 36, No. 1. Pp. 37–50.
2. Wilson S. After the Trials: Class B and C Japanese War Criminals and the Post-War World. *Japanese Studies*. 2011. Vol. 31, No. 2. Pp. 141–149.
3. Piccigallo P. R. The Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945-1951. Austin ; London : University of Texas Press, 1979. 292 pp.
4. Spurlock P. E. The Yokohama War Crimes Trials: The Truth About a Misunderstood Subject. *American Bar Association Journal*. 1950. Vol. 36, No. 5. Pp. 387–437.
5. Kushner B. Chinese War Crimes Trials of Japanese, 1945–1956: A Historical Summary. *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2* / ed. by M. Bergsmo, C. W. Ling, Y. Ping. Brussels : Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014. Pp. 243–265.
6. Cheah W. L., Vormbaum M. British War Crimes Trials in Europe and Asia, 1945–1949: A Comparative Study. *Leiden Journal of International Law*. 2018. Vol. 31, Iss. 3. Pp. 669–692.

7. Smith S. C. Crimes and Punishment: Local Responses to the Trial of Japanese War Criminals in Malaya and Singapore, 1946–1948. *South East Asia Research*. 1997. Vol. 5, Iss. 1. Pp. 41–56.

8. Cheah W. L. An Overview of the Singapore War Crimes Trials (1946–1948): Prosecuting Lower-level Accused. *Singapore Law Review*. 2016. Vol. 34. Pp. 1–46.

9. Okada E. The Australian Trials of Class B and C Japanese War Crime Suspects, 1945–51. *Australian International Law Journal*. 2009. Vol. 16. Pp. 47–80.

10. Trefalt B. Japanese War Criminals in Indochina and the French Pursuit of Justice: Local and International Constraints. *Journal of Contemporary History*. 2014. Vol. 49, Iss. 4. Pp. 727–742.

11. Schouten L. Netherlands East Indies' War Crimes Trials in the Face of Decolonization. *War Crimes Trials in the Wake of Decolonization and Cold War in Asia, 1945–1956: Justice in Time of Turmoil* / ed. by K. von Lingen. Palgrave Macmillan, 2016. Pp. 195–220.

12. Chamberlain S. W. A Reckoning: Philippine Trials of Japanese War Criminals. Madison : University of Wisconsin Press, 2019. 272 pp.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-57>

СУЧАСНІ ЗАКОНИ І ЗВИЧАЇ ВІЙНИ

Тодорова Олександра Віталіївна

студентка магістратури факультету морського права

Науковий керівник: Достдар Руслана Миколаївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри морського та господарського права

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Сучасні закони і звичаї війни становлять комплекс норм міжнародного гуманітарного права, які покликані регулювати поведінку держав і воюючих сторін під час збройних конфліктів, мінімізувати шкоду, якої зазнає цивільне населення, та забезпечити дотримання принципу людяності навіть в умовах бойових дій. У зв'язку з активізацією воєнних конфліктів у ХХІ столітті, а особливо з масштабною збройною агресією російської федерації проти України, актуальність дослідження законів і звичаїв війни значно зросла. Війна, яка триває

вже роки, демонструє як системні порушення міжнародного гуманітарного права, так і необхідність посилення механізмів контролю, відповідальності та імплементації міжнародних норм у національне законодавство держав.

Проблематика сучасних законів і звичаїв війни представлена в численних працях українських та зарубіжних учених. Серед дослідників, чий напрацювання стали науковим підґрунтям цього дослідження, варто назвати М. Гнатовського, І. С. Ганенко, І. Жаровська, В. О. Шут, Н. Н. Мамедов, М. І. Яланська, Г. Юдківську, М. Буроменського та інших. Їхні дослідження висвітлюють розвиток гуманітарного права, проблеми застосування норм у сучасних конфліктах, питання відповідальності за воєнні злочини та функціонування міжнародних інституцій, зокрема Міжнародного кримінального суду.

Система законів і звичаїв війни формувалася протягом сотень років, і сьогодні її основу становлять нормативні акти міжнародного гуманітарного права, серед яких ключове значення мають Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, Гаазькі конвенції, а також численні резолюції ООН. Як наголошує М. Гнатовський: «міжнародне гуманітарне право є не просто зібранням норм, а системою, побудованою на принципах гуманності, спрямованою на обмеження страждань, яких завдає війна» [1, с. 74].

Женевські конвенції зосереджують увагу на захисті осіб, які не беруть або перестали брати участь у воєнних діях. Вчені І. С. Ганенко, В. О. Шут, М. І. Яланська зазначають: «фундаментальна цінність Женевських конвенцій полягає у визнанні абсолютної цінності людського життя і гідності навіть у воєнний час» [2, с. 225]. Конвенції регламентують порядок захисту поранених, хворих, медичного персоналу, поводження з військовополоненими та цивільним населенням.

Гаазьке право регулює методи та засоби ведення війни. Його основна мета – обмежити використання зброї, яка завдає надмірних страждань або має невибірковий характер. Г. Юдківська підкреслює: «новітні технології – дрони, кіберзброя, автономні системи – потребують актуалізації класичних норм гуманітарного права, адже вони створюють безпрецедентні загрози для цивільного населення» [3, с. 140].

Окрему увагу необхідно приділити звичаям війни. Звичаєве гуманітарне право є універсальним, оскільки його норми обов'язкові для всіх держав, незалежно від того, чи є вони учасниками конкретних міжнародних договорів. Н.Н. Мамедов зауважує: «звичаєві норми не лише доповнюють договірне право, але й у багатьох випадках є ефективнішими, оскільки спираються на усталену практику держав» [4, с. 103].

Сучасні збройні конфлікти, включно з війною росії проти України, демонструють численні порушення законів та звичаїв війни: невибіркові обстріли, застосування заборонених боєприпасів, атаки на цивіль-

ну інфраструктуру, катування військовополонених, депортації дітей, примусові зникнення.

На думку М. Буроменського, «масштаб воєнних злочинів, які фіксуються в Україні, ставить перед міжнародним співтовариством питання не лише про дотримання гуманітарних норм, а й про ефективність наявних механізмів притягнення винних до відповідальності» [5, с. 4].

Суттєвою проблемою залишається недостатній рівень імплементації норм міжнародного гуманітарного права державами-учасницями. І. Жаровська підкреслює, що «важливість гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права полягає у створенні умов, за яких притягнення до відповідальності стає не формальністю, а реальним механізмом забезпечення справедливості» [6, с. 52].

Отже, сучасні закони і звичаї війни є важливою частиною міжнародного гуманітарного права, яке виконує критично значущу функцію у процесі регулювання збройних конфліктів. Аналіз наукових праць свідчить, що гуманітарне право продовжує розвиватися під впливом нових викликів, технологій та реалій сучасних війн. Основними проблемами залишаються забезпечення належного виконання норм, відповідальність за воєнні злочини, а також необхідність оновлення міжнародно-правових механізмів контролю.

В умовах агресії проти України ці питання набувають особливого звучання. Міжнародне гуманітарне право виступає не лише системою норм, а й інструментом захисту людської гідності, прав людини та міжнародної безпеки. Саме тому подальший розвиток, тлумачення та застосування законів і звичаїв війни має залишатися одним із ключових напрямів діяльності міжнародної спільноти.

Література:

1. Гнатовський М. М. Судовий фронт збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією. *Право України*. 2020. № 12. С. 74–85.
2. Ганенко І. С., Шут В. О., Яланська М. І. Женевські конвенції та новітні технології війни: проблеми ефективного правового застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 87(4). С. 224–230.
3. Юдківська Г. Ю. Європейські гарантії суддівської незалежності (матеріали круглого столу. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 3. С. 136–149.
4. Мамедов Н. Н. Сфера застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34(73), № 3. С. 102–106.

5. Буроменський М. В. Загальні принципи права як джерело міжнародного права. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 3–9.

6. Жаровська І. Ефективність правил ведення війни та норм міжнародного гуманітарного права: аналіз сучасної доктрини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2022. Т. 9, № 4. С. 51–56.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-58>

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Шашурина Наталія Геннадіївна

*здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії
з міжнародного права
кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Останні десятиріччя характеризуються стрімким зростанням уваги міжнародної спільноти до проблем охорони навколишнього природного середовища. Масштабні екологічні катастрофи, незаконна торгівля видами дикої фауни і флори, транскордонне переміщення небезпечних відходів, незаконна вирубка лісів та незаконний видобуток природних ресурсів змусили державу і міжнародні організації шукати ефективні правові механізми протидії таким діям. У зв'язку з цим у науковій літературі та практиці дедалі частіше вживається термін «екологічні злочини» (environmental crimes, crimes against the environment, ecocrimes).

Попри широке вживання, поняття екологічного злочину досі не отримало єдиного універсального визначення в міжнародному праві. Його зміст варіюється залежно від контексту: кримінально-правового, адміністративно-правового чи спеціалізованих міжнародних конвенцій.

Єдиним випадком, коли серйозне умисне знищення природного середовища прямо визнано міжнародним злочином, є стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Ця норма кваліфікує як воєнний злочин умисний напад, здійснений із усвідомленням того, що він спричинить широкомасштабне, довготривале й серйозне пошкодження природного середовища, яке буде явно надмірним порівняно з конкретною та безпосередньо очікуваною військовою вигодою

[1]. Поріг застосування цієї норми надзвичайно високий, і за більш ніж двадцять п'ять років існування МКС вона жодного разу не була предметом обвинувального акта [2, с. 325].

М. В. Грушко зауважує, що: «Відносини, які регулюють сферу екологічної безпеки та охорони довкілля в міжнародному праві, є надзвичайно важливими для світової безпеки в цілому. Порушення міжнародно-правового захисту природного середовища, особливо під час збройних конфліктів, є порушенням міжнародно-правових зобов'язань щодо охорони довкілля. Незважаючи на усвідомлення людством загрози знищення навколишнього середовища під час збройного конфлікту, й досі не існує єдиного механізму притягнення сторін конфлікту до відповідальності за знищення екологічного світового фонду та за загрози вчинення екоциду. Збройний конфлікт призводить до негативних наслідків для держав і тається причиною порушення прав людини, а коли збройний конфлікт загрожує екологічній безпеці, то тим самим порушує колективні права на екологічну безпеку» [3, с. 3].

Значно ширше коло екологічно шкідливих діянь охоплюється спеціалізованими багатосторонніми конвенціями, які, однак, не створюють прямого міжнародно-правового злочину, а зобов'язують держави-учасниці криміналізувати відповідні діяння у національному законодавстві. До таких договорів належать Конвенція CITES 1973 р., Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р., Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р., Мінаматська конвенція про ртуть 2013 р., а також Картахенський і Нагойський протоколи до Конвенції про біологічну різноманітність. Усі вони містять положення про необхідність встановлення кримінальної чи адміністративної відповідальності за найсерйозніші порушення, створюючи тим самим категорію так званих *treaty crimes* [4].

Найоперативніше й найширше визначення екологічного злочину сформульовано в документах Інтерполу, ООН (зокрема UNODC та UNEP) та Світової митної організації. Згідно з їхніми спільними доповідями, до екологічних злочинів належать незаконна вирубка лісу, незаконний видобуток корисних копалин, незаконне рибальство, браконьєрство та торгівля дикими видами, незаконне поводження з небезпечними відходами, а також злочини, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря та вод [5]. Ці діяння вважаються третьою за прибутковістю сферою транснаціональної організованої злочинності після торгівлі наркотиками та підробленими товарами, з річним обсягом незаконного обігу від 110 до 280 мільярдів доларів США [6].

Попри очевидну глобальну шкоду, спроби визнати тяжкі екологічні злочини окремим міжнародним злочином (зокрема, пропозиції щодо введення поняття «екоциду» як п'ятого злочину в юрисдикції МКС)

поки що не увінчалися успіхом. Основними перешкодами залишаються розбіжності щодо формулювання складу злочину, проблеми доведення умислу та побоювання держав щодо можливого обмеження суверенітету над власними природними ресурсами. У 2024 році Вануату, Фіджі та Самоа подали спільну пропозицію про внесення змін до Римського статуту, визначаючи екоцид як «незаконні або зухвалі дії, вчинені з усвідомленням суттєвої ймовірності серйозної та або широко-масштабної, або довготривалої шкоди довкіллю» [7], але станом на листопад 2025 року процес ще триває без остаточного рішення.

Таким чином, у сучасному міжнародному праві екологічні злочини існують у трьох основних вимірах: як винятковий воєнний злочин у контексті збройного конфлікту, як зобов'язання держав криміналізувати певні діяння в межах спеціальних конвенцій і як широка категорія транснаціональних злочинів у діяльності правоохоронних і міжурядових організацій. Відсутність єдиного універсального визначення і прямого міжнародно-правового механізму притягнення до відповідальності фізичних та юридичних осіб залишається ключовою прогалиною, яку міжнародна спільнота лише починає долати.

Література:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 18.11.2025).
2. Чечерський В. І. Екоцид: проблемні питання визначення та кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 89. С. 321–328. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.48>.
3. Грушко М. В. Міжнародно-правове забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за вчинення шкоди довкіллю у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. *Академічні візії*. 2023. Вип. 22. С. 1–10. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10071974>.
4. Guide on Multilateral Environmental Agreements for Customs Officials. *Aduana News*. 2021. URL: <https://aduananews.com/en/guia-sobre-acuerdos-ambientales-multilaterales-para-funcionarios-de-aduanas/> (дата звернення: 18.11.2025).
5. Our response to environmental crime. INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Our-response-to-environmental-crime> (дата звернення: 18.11.2025).
6. New UNODC analysis highlights complex “patchwork” of environmental protection laws globally, offers recommendations to prevent criminal exploitation. United Nations Office on Drugs and Crime. 2024. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2024/May/new-unodc->

analysis-highlights-complex-patchwork-of-environmental-protection-laws-globally--offers-recommendations-to-prevent-criminal-exploitation.html (дата звернення: 18.11.2025).

7. Mass destruction of nature reaches International Criminal Court (ICC) as Pacific island states propose recognition of «ecocide» as international crime. Stop Ecocide International. 2025. URL: <https://www.stopecocide.earth/2024/mass-destruction-of-nature-reaches-international-criminal-court-icc-as-pacific-island-states-propose-recognition-of-ecocide-as-international-crime> (дата звернення: 18.11.2025).

НАПРЯМ 8. ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-59>

ПРАВОВІ СІМ'Ї ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Бурих Анастасія Геннадіївна

*студентка бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Дослідження правових сімей Західної Європи має ключове значення для євроінтеграції України, оскільки допомагає гармонізувати законодавство з правом ЄС, зрозуміти принципи континентальної та англосаксонської традицій, забезпечити сумісність правових інститутів, підвищити ефективність імплементації норм та сформувати спільну європейську правову культуру.

В різний час вагомий внесок у дослідження правових сімей Західної Європи зробили такі науковці як: В.Волік, М. Клафас, Г. Кьоц, К. Цвайгерт, Г.Яакко та інші.

Поняття «правова сім'я» відіграє ключову роль, оскільки дозволяє об'єднувати національні правові системи за спільними ознаками і стає простіше аналізувати їх схожості та відмінності. Як зазначає Гуса Яакко, «правові сім'ї варто сприймати як «ідеальні типи» – узагальнені моделі правових систем, які допомагають методологічно описати закономірності їх роботи» [1, с. 15].

В.В. Волік та М.Е. Клафас під «правовою сім'єю» розуміють «сукупність національних правових систем держав, які мають спільність історичного походження, структури права, джерел, правових інститутів та способів правозастосування» [2, с. 817].

Право виступає явищем світової цивілізації, в межах якої сформувалась і діє багато правових систем, зазначає О.Ю. Соломонова та І.М. Дмитрук [3, с. 238]. В Західній Європі є, передусім, дві великі правові сім'ї: романо-германська правова сім'я (сім'я континентального права) та англосаксонська правова сім'я (сім'я загального права). Як зазначають провідні фахівці, які працюють у галузі компаративного права, для класифікації правових систем слід враховувати такі критерії: історичне коріння, характерне правове мислення, природу та типові інститути, визнані джерела права, а також домінуючу правову ідеологію.

В свою чергу зауважимо, що поділ на правові сім'ї – це певне узагальнення, свого роду методологічний прийом, і не завжди він чітко відображає всі нюанси конкретної національної системи. Як слушно зауважує Гуса Яакко, подібні типології мають свої методологічні обмеження [1, с. 15].

Романо-германська правова сім'я в правовому полі розуміється як сукупність національних правових систем держав Європейського континенту, які мають схожі етапи історичного розвитку на основі римського права, яке було пристосованим до специфіки нових національних умов (у сукупності із звичаєвим і канонічним правом), спільні основи правового регулювання, схожі структурні елементи права з виділенням у ньому приватного і публічного, а також у яких однакові системи джерел (форм) права [4, с. 14]. Саме ці процеси сформували нову правову сім'ю. Основними характерними рисами романо-германської правової сім'ї стали:

- домінування нормативно-правового акта як джерела права. На відміну від системи загального права, у системі континентального права основними є закони та кодифіковані акти;

- чіткий розподіл права на галузі, з диференціацією на приватне та публічне право. У межах приватного та публічного права розмежовані відповідні інститути і процедури;

- важливість доктрини, юридичної науки та концептуального мислення. У романо-германській правовій сім'ї велике значення мають наукові правові доктрини, теорії, концепції – це відрізняє її від «практично-кейсового» підходу системи загального права;

- абстрактний характер норм права. Норми формулюються як загальні правила поведінки, адресовані широкому колу осіб і ситуацій, а не як розв'язання конкретного спору.

Згідно з традиційною типологією, романо-германську сім'ю інколи поділяють на підгрупи: романську (романське право) та германську (германське право). До романської групи належать правові системи Франції, Італії, Іспанії, Нідерландів, Бельгії тощо. До германської – системи Німеччини, Австрії, Швейцарії тощо.

Хоч ці підгрупи можуть відрізнятися деякими особливостями юридичної мови, техніки, стилю, проте загальні засади – джерела права, структура, підхід – залишаються єдиними, що дозволяє об'єднувати їх у межах однієї сім'ї.

Англосаксонська правова сім'я сформувалася в Англії. Через історичні обставини (завоювання, колоніальну експансію) вона поширилася на багато країн, насамперед ті, що мали зв'язки з Британською імперією. Згодом, незважаючи на наявність законів, значну роль в цій правовій сім'ї почала відігравати судова практика: рішення судів стали джерелом права, створюючи правові норми на основі реальних справ. Характерними рисами системи загального права стали:

- основне джерело права – прецедент (судова практика). Судові рішення у схожих справах мають вирішальне значення; суд – не лише застосовує право, а й «творить» його;

- відсутність жорсткої кодифікації та менша тенденція до системного поділу права на галузі. Право формується здебільшого через прецеденти, рішення судів, інколи закони, але без такого суворого поділу, як у континентальному праві;

- конкретність норм: норми виникають як відповідь на конкретні справи, конкретні факти. Історично це означало, що право було «гнучким», адаптованим до фактичних обставин;

- менша роль доктрини та юридичної науки у формуванні права – на перший план виходить практика судових рішень.

В англосаксонській системі судова практика відіграє вирішальну роль, а роль закону – скоріш підпорядкована прецеденту, що суттєво впливає на адміністративне право, публічне право та правозастосування загалом.

Зазначене вище наочно можна викласти в порівняльній таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння романо-германської та англосаксонської правових сімей

Критерій	Романо-германська сім'я	Англосаксонська сім'я
Основне джерело права	Нормативно-правовий акт (кодекси, закони)	Судовий прецедент (судова практика)
Структура права	Чітке поділення на галузі; приватне і публічне право	Менш чітке галузеве поділення; гнучка, ситуаційна логіка
Роль науки	Висока – концептуальність, абстрактність норм	Нижча – рішення формуються судом, інститути права виникають через практику
Характер норм	Абстрактні, універсальні, загальні для великих груп осіб/ситуацій	Конкретні, «справкові», прив'язані до обставин конкретної справи

Щодо впливу на євроінтеграційні процеси в Україні зазначимо, що романо-германська система визначає фундамент українського права: кодифіковані галузі, чітка ієрархія нормативних актів, провідна роль законодавця. Водночас англосаксонська система впливає через поступове зростання значення судової практики, використання прецедентів Верховного Суду, розвиток гнучкіших підходів до тлумачення норм та орієнтацію на практику ЄСПЛ.

Отже, види правових сімей Західної Європи – романо-германська і англосаксонська – демонструють глибокі історичні корені, відмінні підходи до джерел і структури права, різні правові культури. Романо-германська сім'я базується на традиції римського та канонічного права, кодифікації, чіткій структурі, доктринальності і передбачуваності. Англосаксонська – на прецеденті, судовій практиці, гнучкості і адаптивності права до нових умов. Водночас сучасні тенденції (інтеграція, міжнародне право, уніфікація правових норм) стимулюють конвергенцію: правові системи починають запозичувати елементи одна від одної, що ставить під сумнів жорстку типологію «сім'я-за-сім'єю».

Таким чином, дослідження правових сімей Західної Європи охоплює аналіз романо-германської та англосаксонської правових традицій. Їх вивчення має важливе значення для євроінтеграції України, оскільки дозволяє зрозуміти принципи, структуру та механізми функціонування права ЄС. Це сприяє гармонізації українського законодавства з *acquis* ЄС, забезпечує сумісність правових інститутів, покращує тлумачення й імплементацію європейських норм. Дослідження також формує спільну правову культуру, підвищує якість правотворення та правозастосування, допомагає адаптувати кращі європейські практики та підтримує інтеграцію України до єдиного правового простору Європи.

Література:

1. Husa Jaakko. Legal Families and Research in Comparative Law. Global Jurist Advances, 2002. De Gruyter Brill. P. 15–28.

2. Волік В. В., Клафас М. Е. Особливості романо-германської та англо-саксонської правової сім'ї у аспекті реалізації. *Modern research in science and education: Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*, Chicago, USA, May 2–4, 2024. Chicago, USA: BoScience Publisher, 2024. Pp. 817–822. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6483>

3. Соломонова О. Ю., Дмитрук І. М. Історичні етапи розвитку романо-германської правової сім'ї. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2. С. 237–247.

4. Пузирна Н. С., Пророченко В. В. Загальна характеристика системи романо-германського права. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2020. № 1(6). С. 13–18.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Грушко Олена

*студентка бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права,
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Проблематика судового прецеденту набуває особливого теоретичного та практичного значення у зв'язку зі зростанням ролі судової влади в механізмі забезпечення верховенства права. Україна традиційно належить до романо-германської правової сім'ї, де закон є основним джерелом права. Водночас посилення ролі Верховного Суду після судової реформи 2016 року, імперативність застосування практики ЄСПЛ (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ») та тенденція до уніфікації судової практики демонструють активну еволюцію фактичного впливу судових рішень як орієнтира у правозастосуванні.

Суперечність між формальним неприйняттям прецеденту та його фактичною нормативною функцією створює для України концептуальні та практичні виклики. Актуальність дослідження зумовлена потребою підвищення правової визначеності та стабільності у правовідносинах, зміцнення довіри громадян до судової системи та вдосконалення механізмів судового контролю.

Наукові підходи провідних українських дослідників підтверджують актуальність проблематики прецедентності. Так, О. Б. Чорномаз визначає прецедент як «правотворчий акт», що містить казуальну норму, якій надається загальнообов'язкове значення у майбутніх справах [1, с. 43]. Натомість О. О. Берназюк підкреслює, що прецедент – це сформульований у рішенні суду вищої інстанції правовий висновок

щодо застосування норми матеріального або процесуального права, який забезпечує єдність підходів і заповнення прогалів [2, с. 403–404].

Правові системи сучасних держав демонструють різний підхід до ролі судової практики у процесі правозастосування, що особливо виразно простежується у порівнянні континентальної та англосаксонської правових традицій. Попри те, що обов'язковість судових рішень не є елементом нормативної конструкції континентального права, на рівні повсякденного правозастосування нижчі суди зазвичай не відступають від усталених підходів найвищих інстанцій. Таке прагнення узгодженості зумовлене як практичними міркуваннями (ризик скасування рішень в апеляції чи касації), так і необхідністю підтримання єдності судової практики. У результаті формується модель, яка, хоча й не є прецедентною *de jure*, за своїм функціональним навантаженням наближається до системи прецедентного права.

Україна, яка належить до романо-германської правової сім'ї, формально не визнає прецедент джерелом права. Однак Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ст.13) закріплено обов'язок судів враховувати правові висновки Верховного Суду. Такий підхід зближує українську систему з європейською моделлю «м'якого» або «квазі-прецеденту». Велика Палата Верховного Суду систематично формулює правові позиції, що використовуються судами нижчих інстанцій як орієнтири. За даними пресслужби Верховного Суду, у 2025 році було визначено низку ключових правових позицій, які спрямовані на забезпечення єдності судової практики, зокрема у земельних спорах. Це демонструє прагнення до посилення передбачуваності правозастосування.

Зростанню прецедентності в Україні сприяє взаємодія з міжнародним правовим простором, зокрема практикою Європейського суду з прав людини та Суду ЄС. Його рішення є обов'язковими для всіх держав-членів і національних судів, формуючи наднаціональні стандарти правозастосування.

Так, рішення ЄСПЛ істотно впливають на формування стандартів справедливого судового розгляду, передбачуваності та аргументованості рішень. Як слушно зазначають Н. С. Горобець і С. С. Лелека, Конвенція та практика ЄСПЛ, будучи частиною національного законодавства, стали джерелом права в українській правовій системі [3, с. 379]. Аналогічну позицію висловлює А. Є. Єгоров, підкреслюючи, що міжнародні договори набувають статусу національного законодавства з моменту надання згоди на їх обов'язковість Україною, що обґрунтовує застосування рішень ЄСПЛ як джерела права [4, с. 53]. Практика Суду ЄС також дедалі частіше використовується як «м'який прецедент», особливо в контексті євроінтеграційних процесів.

Дослідження С.М. Лукашевича демонструє істотний вплив практики ЄСПЛ і Суду ЄС на формування єдиної української судової практики та необхідність адаптації правосуддя до європейських стандартів [5, с. 107–108].

Наразі Україна перебуває в процесі еволюційного зближення з моделлю, у якій рішення найвищих судів набувають стабілізуючого значення, формуються стандарти юридичної аргументації, близькі до прецедентної системи, а практика ЄСПЛ та Суду ЄС дедалі активніше інтегрується у внутрішнє правозастосування. У контексті євроінтеграційного курсу та необхідності підвищення передбачуваності права використання прецедентних механізмів є як необхідним, так і виправданим.

Зауважимо, що при цьому прецедент не має витіснити закон, але може ефективно його доповнювати у випадках, коли нормативний текст є недостатньо визначеним. Одним із перспективних напрямів є запровадження механізму перспективної дії правових висновків, що поєднає інноваційність та дотримання принципу правової визначеності. Зрештою, прецедент – це не лише юридичний інструмент, а складова правової культури. Ефективність його функціонування залежить від рівня довіри до судової влади, прозорості судочинства та готовності правничої спільноти сприймати правові висновки судів як важливий елемент системи правосуддя.

Проведений аналіз демонструє, що українська правова система перебуває на етапі суттєвої трансформації, у межах якої традиційна континентальна модель поступово інтегрує окремі елементи прецедентного регулювання. Хоча судовий прецедент формально не визначений джерелом права в Україні, обов'язковість застосування практики ЄСПЛ істотно змінює підходи до тлумачення та реалізації норм національного законодавства, надаючи судовим рішенням реальний орієнтирний характер. Досвід держав ЄС підтверджує, що ефективна інтеграція прецедентних механізмів можлива навіть у рамках континентальної традиції, якщо вона спирається на чітку регламентацію та сталу практику вищих судових інстанцій. Таким чином, українська правова система рухається в напрямку гібридної моделі, яка поєднує нормативну природу закону з орієнтирною дією судових рішень.

Література:

1. Чорномаз О. Б. Правовий прецедент як джерело права в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2016. Вип. 1. С. 42–48.
2. Берназюк О. О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Ужгород-*

ського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 80. С. 403–410.

3. Горобець Н. С., Лелека С. С. Обов'язковість застосування судами України практики Європейського суду з прав людини як джерела права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 378–384.

4. Єгоров А. Є. Деякі питання застосування рішень Європейського суду з прав людини у якості джерела права в Україні: особливості та проблеми. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 2 (54). С. 51–59.

5. Лукашевич С. М. Європейські підходи до судового прецеденту і їх вплив на українське правосуддя. *Legal Bulletin*. 2025. № 16. С. 107–115.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-61>

ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА У СВІТЛІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ACQUIS COMMUNAUTAIRE У СФЕРІ ПРАЦІ

Жигалкін Іван Павлович

доктор юридичних наук,

доцент кафедри трудового права

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Європейська інтеграція України зумовлює глибинні трансформації національної правової системи, зокрема у сфері трудового права, що традиційно відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності, захисту прав людини та балансу інтересів працівників і роботодавців. У цьому контексті особливого значення набуває імплементація *acquis communautaire* – сукупності правових норм, принципів і судової практики Європейського Союзу, які формують єдині стандарти регулювання соціально-трудових відносин у державах-членах ЄС.

Принципи трудового права є системоутворювальними засадами галузі, що визначають спрямованість правового регулювання, зміст норм трудового законодавства, а також практику їх застосування. Саме через призму принципів відбувається рецепція європейських соціальних стандартів, зокрема принципів гідної праці, недискримінації, рівності можливостей, соціального діалогу, стабільності трудових відносин та ефективного судового захисту. Імплементація *acquis communautaire* у сфері праці передбачає не лише формальне відтворення норм

директив ЄС, а й концептуальне переосмислення національних принципів трудового права з урахуванням ціннісних орієнтирів Європейського Союзу.

Актуальність дослідження принципів трудового права у світлі імплементації *acquis communautaire* посилюється в умовах реформування трудового законодавства України, оновлення договірних форм зайнятості, цифровізації праці та трансформації моделей соціального партнерства. Водночас постає проблема узгодження традиційних підходів національної доктрини трудового права з європейськими правовими концепціями, що ґрунтуються на пріоритеті прав людини, соціальної справедливості та верховенства права. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу змісту та ролі принципів трудового права в процесі правової конвергенції України з Європейським Союзом.

Системність трудовправових принципів вимагає:

- а) їх узгодженості між собою;
- б) єдиного підходу до їх розуміння й застосування;
- в) урахування характеру і змісту різнорідних принципів,
- г) з одного боку, диференційованого, а з другого – інтегрованого підходу до правового регулювання відносин у сфері праці;
- г) відповідності принципів трудового права справжнім інтересам суспільства й держави. Кожен із принципів може бути витлумачений і застосований тільки з урахуванням сутності інших, пов'язаних з ним принципів [1, с. 166].

Імплементація *acquis communautaire* у сфері праці зумовлює системні зміни у змісті та функціональному призначенні принципів трудового права України, оскільки право Європейського Союзу ґрунтується не лише на деталізованих нормах вторинного законодавства, а й на фундаментальних принципах, що визначають соціальну спрямованість правового регулювання трудових відносин [2], [3]. У цьому контексті принципи виконують інтегративну роль, забезпечуючи зближення національної правової системи з європейськими стандартами [4].

Одним із ключових принципів, що зазнає переосмислення під впливом *acquis communautaire*, є принцип гідної праці. У праві ЄС він впливає з положень Хартії основоположних прав Європейського Союзу, зокрема статей 1, 15 і 31, які гарантують повагу до людської гідності, свободу професійної діяльності, справедливі та безпечні умови праці [5]. У національній доктрині трудового права України цей принцип традиційно розглядався крізь призму стабільності трудових відносин, тоді як європейський підхід орієнтований на якість праці, баланс між професійним і приватним життям, психологічну безпеку працівника та ефективні механізми захисту трудових прав [6].

Вагоме місце у *acquis communautaire* посідає принцип недискримінації та рівності у сфері праці, нормативне закріплення якого здійснюється через систему директив ЄС, зокрема Директиву Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року «Про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності» [7] та Директиву Ради 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 року «Про реалізацію принципів рівних можливостей і рівноправного поводження щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості» [8]. Практика Суду Європейського Союзу свідчить, що цей принцип має пряму дію і повинен застосовуватися національними судами навіть за відсутності повної імплементації відповідних норм у внутрішньому праві [9].

Особливе значення в контексті європейської інтеграції набуває принцип соціального діалогу, закріплений у статтях 151–155 Договору про функціонування Європейського Союзу [10]. Європейська модель регулювання трудових відносин виходить із того, що участь соціальних партнерів у формуванні трудової політики є необхідною умовою забезпечення соціальної справедливості та сталого розвитку ринку праці. Для України імплементація цього принципу пов'язана з посиленням ролі колективно-договірного регулювання та інституціоналізацією участі профспілок у процесі нормотворення.

У межах *acquis communautaire* сформовано також принцип поєднання гнучкості та безпеки зайнятості, відомий як концепція «flexicurity», яка була розроблена Європейською комісією як відповідь на трансформацію ринку праці в умовах глобалізації та цифровізації [12]. Для національного трудового права це означає необхідність відмови від жорсткого протиставлення стабільності та гнучкості трудових відносин і перехід до адаптивної моделі за умови збереження належного рівня соціального захисту працівників.

Значного розвитку в праві ЄС набув принцип ефективного судового захисту трудових прав, який розглядається як складова верховенства права. Суд Європейського Союзу у своїй практиці неодноразово наголошував, що національні суди зобов'язані забезпечувати реальну дію норм права ЄС (*effet utile*), зокрема у сфері соціально-трудова відносин [13]. Це зумовлює підвищення ролі принципів трудового права як безпосередньої основи для тлумачення і застосування законодавства, у тому числі у справах щодо дискримінації, незаконного звільнення та порушення права на справедливі умови праці.

Таким чином, імплементація *acquis communautaire* у сфері праці істотно впливає на трансформацію принципів трудового права України, надаючи їм нового змістовного наповнення та функціонального значення. Принципи трудового права в умовах євроінтеграції перестають бути виключно декларативними засадами та набувають характеру

ефективних регулятивних орієнтирів, що визначають вектор розвитку національного трудового законодавства та практики його застосування.

У результаті аналізу встановлено, що ключовими принципами, які зазнають найбільшого впливу *acquis communautaire*, є принцип гідної праці, недискримінації та рівності у сфері праці, свободи та захисту трудових прав, соціального діалогу а також ефективного судового захисту. Їх імплементація вимагає не лише адаптації нормативно-правових актів, а й зміни правозастосовної практики, зокрема з урахуванням стандартів Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини.

Водночас процес імплементації *acquis communautaire* у сфері праці виявляє низку викликів, пов'язаних із фрагментарністю законодавчих змін, недостатньою системністю реформ та обмеженим використанням принципів трудового права як безпосередніх джерел тлумачення норм. Подолання цих проблем потребує посилення ролі принципів трудового права в законодавчому процесі, судовій практиці та діяльності суб'єктів соціального діалогу.

Отже, принципи трудового права у світлі імплементації *acquis communautaire* слід розглядати як ключовий інструмент правової конвергенції України з Європейським Союзом, що забезпечує узгодження національного трудового законодавства з європейськими соціальними стандартами та сприяє формуванню сучасної, людиноцентричної моделі правового регулювання трудових відносин.

Література:

1. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 441 с.
2. European Commission. European Pillar of Social Rights. Brussels, 2017. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2017-11/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_en.pdf
3. Barnard C. EU Employment Law and the European Social Model: The Past, the Present and the Future. *Current Legal Problems*. Vol. 67, Issue 1. 2014. P. 199–237. URL: <https://doi.org/10.1093/clp/cuu015>
4. Антонюк В. П. Вища освіта України на шляху інтеграції в європейський освітній простір: досягнення та завдання подальшого розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2 (64). С. 169–182.
5. Хартія основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
6. Deakin S., Morris G. *Labour Law*. 7th ed. Oxford : Hart Publishing, 2021. 1321 p.

7. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року «Про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-00

8. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation, OJ L 204, 26.7.2006, p. 23-36 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0054>

9. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 November 2005. Werner Mangold v Rüdiger Helm. Case C-144/04. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62004CJ0144>

10. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

12. Commission of the European Communities. Towards Common Principles of Flexicurity: More and better jobs through flexibility and security. Brussels, 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0359:FIN:EN:PDF>

13. Court of Justice of the EU. Case 14/83, Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v Land Nordrhein-Westfalen. European Court Reports. 1984. P. 1891.

ЗАСАДИ ТРУДОВОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Жуковська Катерина Ігорівна

*студентка бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Європейський Союз сформував одну з найбільш розвинених систем трудового регулювання, що ґрунтується на поєднанні соціальних гарантій і гнучкості ринку праці. З огляду на інтеграційні процеси та європейський вектор розвитку України, дослідження трудового законодавства ЄС є ключовим інструментом для розуміння як загальноєвропейських принципів, так і національних відмінностей держав-членів в сфері регулювання трудових правовідносин.

Варто наголосити, що чимало аспектів трудового права ЄС були предметом дослідження вітчизняних науковців. Серед тих, хто зробив вагомий внесок у з'ясування проблем правового регулювання трудових відносин у країнах Європейського Союзу, можна назвати О.В. Анпілогова, В. М. Божка, О.М. Дарморіс, І. П. Лаврінчук, Д.О. Новікова, Я. В. Сімутіну, Р. І. Шабанова, О. М. Ярошенка, та ін.

Згідно з дослідженням О. М. Дарморіс, трудове право Європейського Союзу є автономною галуззю, що має власні принципи й цілі, серед яких – захист працівника як слабшої сторони, соціальна справедливість, гідні умови праці, рівність і недискримінація. Автор зазначає, що формування трудового права ЄС відбувалось поступово, через поєднання норм первинного та вторинного права, судової практики та соціального діалогу. Ці принципи є концептуальним ядром, на якому базуються усі подальші правові акти ЄС і яке визначає загальний характер трудового законодавства країн-членів [1, с. 67–68].

У дослідженнях, присвячених тенденціям розвитку ринку праці ЄС, зазначено, що європейська модель ґрунтується на балансі між

гнучкістю зайнятості та високим рівнем соціальних гарантій. Так, О.В. Анпілогов та Д.О. Новіков підкреслюють, що в Україні регулювання ринку праці для досягнення цілей євроінтеграції має забезпечити трансформацію фундаментальних підходів до побудови трудових відносин у державі, перемістити акцент з виключно патерналістських засад правового регулювання ринку праці на сучасну концепцію так званої гнучкозахищеності, що передбачає надання ринку праці більшої свободи за збереження високого рівня юридичних гарантій для працюючих [2, с. 363].

Мінімальні стандарти ЄС у сфері охорони праці, робочого часу, рівності та соціального захисту є обов'язковими для всіх країн-членів та формують єдиний нормативний фундамент, на який накладаються національні особливості. Тому, попри спільні принципи, законодавства держав-членів суттєво різняться. Це проявляється у: різних підходах до регулювання робочого часу; особливостях правового захисту від звільнення; моделях соціального страхування; ролі колективних договорів; ступені державного втручання тощо. Так, у деяких країнах (наприклад, Франції або Бельгії) спостерігається сильний соціальний акцент із високим рівнем гарантій. Інші – як Ірландія чи Нідерланди – мають більш ліберальні, гнучкі моделі працевлаштування, хоча й дотримуються мінімальних стандартів ЄС. Таке різноманіття підтверджує, що правові системи ЄС дотримуються загальних рамкових принципів, але реалізують їх відповідно до власних соціально-економічних реалій.

Я.В. Сімутіна в своїй праці «Трудове право ЄС: перспективи та виклики для України» наголошує, що адаптація європейського законодавства потребує зваженого підходу, оскільки формальне перенесення директив без урахування національного контексту не забезпечить ефективності [3, с. 17].

Серед основних викликів виділяють наступні: низька інституційна спроможність контролю; розрив між рівнем гарантій у ЄС та фінансовими можливостями держав із нижчим ВВП; недостатній розвиток інституту колективних переговорів; соціальні та політичні відмінності. Разом із тим досвід країн ЄС демонструє, що впровадження європейських принципів сприяє стабільності ринку праці, зростанню продуктивності та формуванню більш справедливих трудових відносин.

Таким чином, трудове законодавство Європейського Союзу є багаторівневою системою, заснованою на поєднанні соціальних прав, економічної гнучкості та поваги до людської гідності. Єдина нормативна база ЄС створює фундамент для захисту прав працівників, водночас залишаючи державам-членам свободу у виборі інструментів реалізації цих принципів.

Для країн, що прагнуть наблизити своє законодавство до європейського, важливим є не лише імплементувати директиви, а й зрозуміти

глибинні засади європейської моделі – соціальний діалог, гуманістичну спрямованість і баланс інтересів.

Література:

1. Дарморіс О. М. Поняття та основні принципи трудового права Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 67–71.
2. Анпілогов О. В, Новіков Д. О. Адміністративно-правове регулювання ринку праці в умовах євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 361–364.
3. Сімутіна Я. В. Трудове право ЄС: перспективи та виклики для України. *Правничий вісник*. 2020. № 11. С. 16–18.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-63>

ПРОФСПІКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Костогриз Ярослав Олегович

*кандидат юридичних наук, керівник
Дніпровської окружної прокуратури міста Києва
м. Київ, Україна*

Європейська інтеграція України зумовлює необхідність глибокого оновлення правового регулювання трудових відносин, зокрема в частині забезпечення доброчесності, прозорості та підзвітності суб'єктів соціально-трудої сфери. У контексті імплементації *acquis* Європейського Союзу, стандартів МОП, а також рекомендацій OECD і GRECO, особливого значення набувають інституційні механізми запобігання корупції, серед яких вагоме місце посідає профспілковий контроль.

Сучасні наукові дослідження засвідчують, що корупційні ризики у сфері праці проявляються не лише на рівні публічного адміністрування, а й у практиках прихованої зайнятості, дискреційних рішень роботодавців, порушень процедур соціального діалогу, непрозорого розподілу соціальних гарантій і пільг. У таких умовах профспілки виступають не лише представниками трудових інтересів працівників, а й потенційними інституційними гарантами доброчесної поведінки у трудових відносинах.

Разом із тим, вітчизняна правова доктрина та правозастосовна практика демонструють фрагментарність підходів до визначення змісту, форм і меж профспілкового контролю, особливо у площині антикорупційної діяльності. Відсутність чіткої кореляції між національним законодавством і європейськими стандартами соціального партнерства знижує ефективність профспілок як суб'єктів запобігання корупції. Це зумовлює потребу наукового переосмислення профспілкового контролю як інструменту забезпечення доброчесності у сфері праці в умовах євроінтеграції.

В умовах сьогодення, в Україні найбільш масовою громадською організацією в системі політичних відносин є профспілки. Федерація професійних спілок України – це найбільше профспілкове утворення, яке об'єднує понад 75 % членів профспілок країни. Через відсутність статистичної інформації у вільному доступі, є можливість визначити лише приблизну загальну чисельність членів профспілок – близько 12 млн осіб. Федерація професійних спілок України має свої представництва у кожному регіоні України, чисельність первинних структур профспілок цього об'єднання складає понад 89 тис. організацій, а загальна чисельність їх членів – понад 9 млн. чоловік [1, с. 407].

На міжнародному рівні існують ініціативи щодо залучення бізнес-асоціацій до антикорупційних зусиль. Деякі бізнес-асоціації, наприклад, Болгарська промислова асоціація та Союз болгарського бізнесу – є членами Глобального договору ООН. Глобальний договір ООН також співпрацює з бізнес-асоціаціями. Наприклад, вони співпрацювали з Єгипетською асоціацією молодіжного бізнесу (EJB) для покращення дотримання антикорупційного законодавства серед МСП в Єгипті. Разом вони створили мережу доброчесності – групу, очолювану МСП, яка прагне приборкати корупцію. Глобальний договір ООН також сприяє розвитку локальних мереж Глобального договору, і кілька мереж, як-от нігерійська та кенійська, за повідомленнями, розробили набори інструментів для посилення антикорупційних ініціатив і практик [2].

У Кореї Товариство ділової доброчесності (BIS) є антикорупційною ініціативою, яка співпрацює з членами корейської мережі Глобального договору ООН. Вони просувають Керівні принципи Кодексу корпоративного управління та Закон про закупівлі з метою підвищення прозорості та доброчесності в корейських компаніях, а також впровадження ефективних систем комплаєнсу та покращення антикорупційної спроможності на всіх рівнях. Ці асоціації можуть сприяти використанню пактів доброчесності в процесах державних закупівель, коли між компаніями, що беруть участь у тендері на отримання державного контракту, та урядом досягається угода про те, що всі сторони утримуватимуться від корупції, а їхня поведінка контролюватиметься громадянським суспільством [3].

У Таїланді Таїландська торгова палата створила мережу державного і приватного секторів для боротьби з корупцією. Ця антикорупційна мережа сприяла проведенню кількох заходів, включаючи пакти доброчесності, нагороду за політику належного врядування, гарячу лінію для викриття корупції та індекс корупції [3].

Бізнес-асоціації також можуть виступати за реформи державного управління, оскільки компанії можуть мати унікальну можливість оцінити корупційні точки входу в державне управління. У Тунісі організація роботодавців UTICA (Союз промисловості, торгівлі та ремесел) прагнула долучитися до заходів зі стримування корупції, що призвело до проведення тренінгу з антикорупції та семінару, організованого Конфедерацією норвезьких підприємств [4].

В Індії асоціація підрядників штату Карнатака, яка представляє найбільших підрядників цього штату, публічно закликала уряд вирішити проблему повсюдної корупції в штаті [5].

Україна поки не може поділитися своїм аналогічним успішним досвідом у контексті порушеної теми. Дійсно якщо аналізувати Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [6], то профспілки відіграють важливу роль у захисті прав працівників та забезпеченні їх соціально-економічних інтересів. Вони також беруть участь у розробці та реалізації державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці та соціального захисту. Профспілки можуть включати представників громадських об'єднань у сфері охорони здоров'я відповідного функціонального спрямування та/або у сфері запобігання корупції і антикорупційної діяльності. Це дозволяє профспілкам активно брати участь у боротьбі з корупцією, забезпечуючи прозорість та підзвітність у трудових відносинах та соціально-економічних питаннях.

Водночас, це занадто опосередковано, і на практиці успішних кейсів практично немає. А це свідчить про пасивну роль профспілок у боротьбі з корупцією в Україні.

Загалом варто відзначити, що профспілковий контроль є важливим інституційним елементом забезпечення доброчесності у сфері праці, який поєднує представницьку, превентивну та наглядову функції та відповідає європейській моделі соціального діалогу.

У контексті євроінтеграції роль профспілок трансформується від традиційного захисту соціально-економічних прав до активної участі у формуванні антикорупційного середовища, зокрема через моніторинг дотримання трудового законодавства, прозорості процедур зайнятості та використання соціальних ресурсів.

Європейські стандарти розглядають профспілки як повноцінних суб'єктів забезпечення доброчесності та соціальної відповідальності, що потребує адаптації національного законодавства України до цих

підходів. Ефективність профспілкового контролю залежить від рівня інституційної спроможності профспілок, правових гарантій їх незалежності, доступу до інформації та реальних механізмів впливу на роботодавців і органи публічної влади.

Запровадження євроінтеграційних підходів до профспілкового контролю сприятиме зниженню корупційних ризиків у сфері праці, підвищенню довіри до інститутів соціального партнерства та формуванню культури доброчесності у трудових відносинах. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розроблення комплексної моделі профспілкового контролю, що поєднуватиме антикорупційні інструменти, цифрові механізми моніторингу та європейські стандарти соціального діалогу.

Література:

1. Флис І. М. Проблеми та перспективи розвитку профспілок. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24(11). С. 400–419.
2. UN Global Compact. Promoting anti-corruption collective action through Global Compact local networks. 2nd ed. New York : UN Global Compact, 2018.
3. Martin M. The role of business associations and chambers of commerce in the fight against corruption. U4 Expert Answer. Bergen : U4 Anti-Corruption Resource Centre, Transparency International, Chr. Michelsen Institute, 2013.
4. NHO. NHO International Cooperation Programme 2020–2024 : Annual report 2021. Oslo : Confederation of Norwegian Enterprise, 2022.
5. India News. Contractors association mulls writing another letter to PMO over «40% commission» [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу: <https://www.india.com> (Дата звернення: 16.11.2025 р.).
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 верес. 1999 р. № 1045-XIV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (Дата звернення: 22.11.2025 р.).

СУБ'ЄКТ ПРАВОПОРУШЕННЯ В КОНКУРЕНТНОМУ ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Скундзя Максим Михайлович

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Конкурентне право Європейського Союзу складається з актів первинного (установчі договори) та вторинного права (регламенти, директиви та інші акти інституцій Європейського Союзу), які разом становлять основу правового регулювання Європейського Союзу. Важливим аспектом, який потребує дослідження з метою імплементації в законодавство України (в контексті Євроінтеграції та гармонізації законодавства України до *Acquis Communautaire*) є питання визначення суб'єкта правопорушення в сфері недобросовісної конкуренції. Конкурентне право Європейського Союзу в частині визначення суб'єкта правопорушення для кваліфікації порушення правил конкуренції дещо відрізняється від імплементованих в українське законодавство підходів. Серед особливостей підходу парового регулювання ЄС щодо визначення суб'єкта правопорушення в сфері недобросовісної конкуренції можна виділити наступні аспекти:

1. Суб'єкт правопорушення не є тотожним суб'єкту господарювання.

Суб'єкт правопорушення є ширшою категорією, яка може включати в себе як суб'єктів господарювання (підприємства) так і інших суб'єктів. Ст. 2 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» передбачає поширення дії цього закону на правовідносини, що виникають між суб'єктами господарювання. Таким чином з суб'єктного складу правопорушення в сфері недобросовісної конкуренції виключені інші особи. В розумінні права ЄС до поняття «підприємства» у системі конкурентного права належать компанії, публічні підприємства, товариства, торгові асоціації, сільськогосподарські кооперативи, окремі торговці та представники вільних професій [3, с. 56]. Це підтверджується судовою практикою Суду ЄС в низці справ. Отже, право ЄС охоплює більш широкий суб'єктний склад, що передбачає можливість притягнення до відповідальності за правопорушення практично всіх учасників ринку.

2. Суб'єкт правопорушення може належати до більш складної групи суб'єктів, що скрадатиметься з рядку пов'язаних суб'єктів.

В ЄС широко розповсюдженою є практика застосування принципу єдиного підприємства (єдиного суб'єкта господарювання) у випадку, якщо декілька окремих, проте залежних суб'єктів господарювання об'єднані в єдину структуру, а їх поведінка та дії на ринку чітко вказують на залежність таких суб'єктів. Ці випадки найбільше притаманні для великих підприємств, які мають дочірні та інші пов'язані з ними структури. Хоча формально, кожна юридична особа в структурі власності компанії наділена власною правосуб'єктністю, вважається, що така юридична особа може бути залежною від материнської компанії в частині прийняття рішень, вчинення певних дій чи бездіяльності. Тому, принцип єдиного підприємства передбачає необхідність розглядати суб'єктом правовідносин не окремо визначену юридичну особу, а групу осіб, які формально можуть залежати від інших фізичних чи юридичних осіб та неформально вважатись чи позиціонувати себе на ринку як єдине підприємство. Оскільки для кваліфікації правопорушення, визначення суб'єкта правопорушення є важливим елементом, застосування підходу єдиного суб'єкта господарювання може впливати як на кваліфікацію так і на розмір та обсяг застосовуваних санкцій [2, с. 104].

3. Суб'єктом правопорушення може бути фізична особа, без спеціального статусу підприємця чи аналогічного статусу.

Як вже зазначалось, суб'єктом правопорушення може бути також фізична особа, яка може вчиняти антиконкурентну дію на товарному чи географічному ринку. Визначення суб'єктом правопорушення фізичної особи прямо не передбачено актами права ЄС, однак цей підхід сформований судовою практикою і широко застосовується для конкурентних правовідносин у професійних чи інших сферах, в яких учасниками є безпосередньо фізичні особи.

Вищевказані особливості визначення суб'єкта правопорушення в сфері недобросовісної конкуренції в межах правового регулювання ЄС охоплюють значно ширше коло учасників конкурентних правовідносин, що дозволяє компетентним органам ЄС та національним компетентним органам ефективніше протидіяти проявам недобросовісної конкуренції. Крім цього, визначення суб'єкта правопорушення є важливим елементом кваліфікації правопорушення, визначення правопорушників та застосування адекватних, пропорційних завданій шкоді штрафних санкцій

На сьогоднішній день в законодавстві України у сфері захисту конкуренції та протидії недобросовісній конкуренції, на нашу думку існує проблем визначення суб'єкта правопорушення, яка полягає у: по-перше досить вузькому колі осіб, що обмежується суб'єктами господарювання, по-друге у відносній відсутності ефективних механізмів та законодавчих норм щодо визначення групи суб'єктів (з точки

зору принципу єдиного підприємства), що дозволяє материнським компаніям уникати відповідальності за правопорушення.

З огляду на вищезазначене, вважаємо необхідним внесення змін до законодавства України та використання практики Європейського Союзу щодо визначення суб'єкта правопорушення з метою посилення ефективності кваліфікації правопорушень в сфері захисту від недобросовісної конкуренції.

Література:

1. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Шкляр С. В. Визначення групи суб'єктів господарювання при правозастосуванні норм конкурентного права. Право України. 2021. № 11. С. 103–114. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/681ccd6e-9b5c-42dc-a9b9-c51548d80f33/content>

3. Смирнова К.В. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкурентного права України : навч. посіб. ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с

4. Швидка Т.І. Боротьба з виявами недобросовісної конкуренції: проблеми законодавчого регулювання в Україні. *Право та державне управління*. Вип. № 1 2021. С. 52–58. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/1_2021.pdf#page=52

5. Guidelines on the applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to horizontal co-operation agreements (2023/C 259/01). European Commission. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01))

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Чернега Роман Тарасович

доктор юридичних наук,

доцент кафедри права

Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет

імені академіка Юрія Бугая»

м. Київ, Україна

Український досвід підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом є унікальним. Адже воно стало можливим в результаті буремних подій 2013–2014 років, коли в прямому розумінні за європейський вектор розвитку країни віддали своє життя наші співгромадяни під час Революції Гідності.

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, була синхронно ратифікована Верховною Радою України¹ та Європейським Парламентом 16 вересня 2014 року.

Глава 20 Угоди присвячена саме питанню захисту прав споживачів.

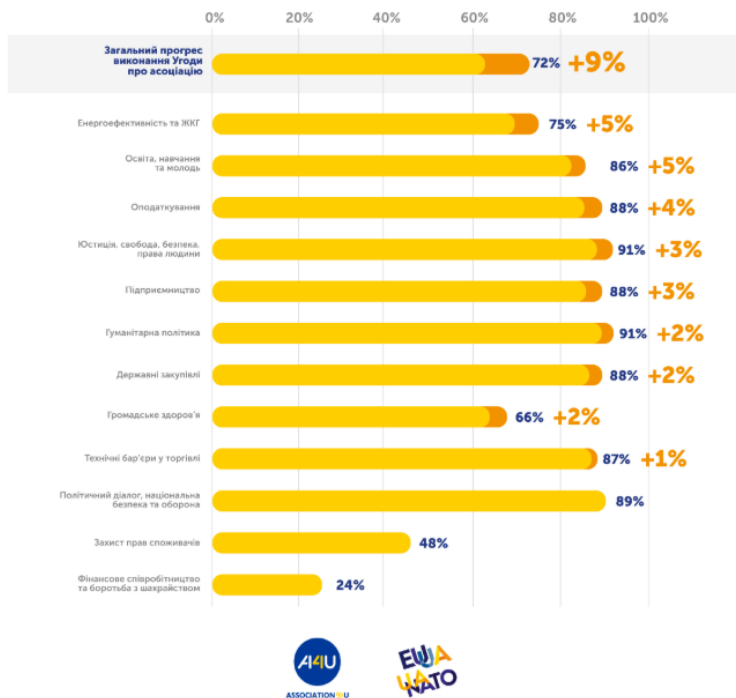
З 2014 року зроблено чимало. І, незважаючи на неспровоковану агресію російської федерації проти України, Уряд продовжує роботу над її виконанням. Ми проаналізували звіти уряду за 2022–2024 роки і можна сказати, що прогрес в частині виконання завдань щодо захисту прав споживачів зупинився.

Так, у Звіті про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік² цей прогрес становив 48%.

¹ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 40, ст. 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

² Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/news/oprylyudneno-shhorichnyj-zvit-pro-vykonannya-ugody-pro-asotsiatsiyu-ukrayina-yes/>

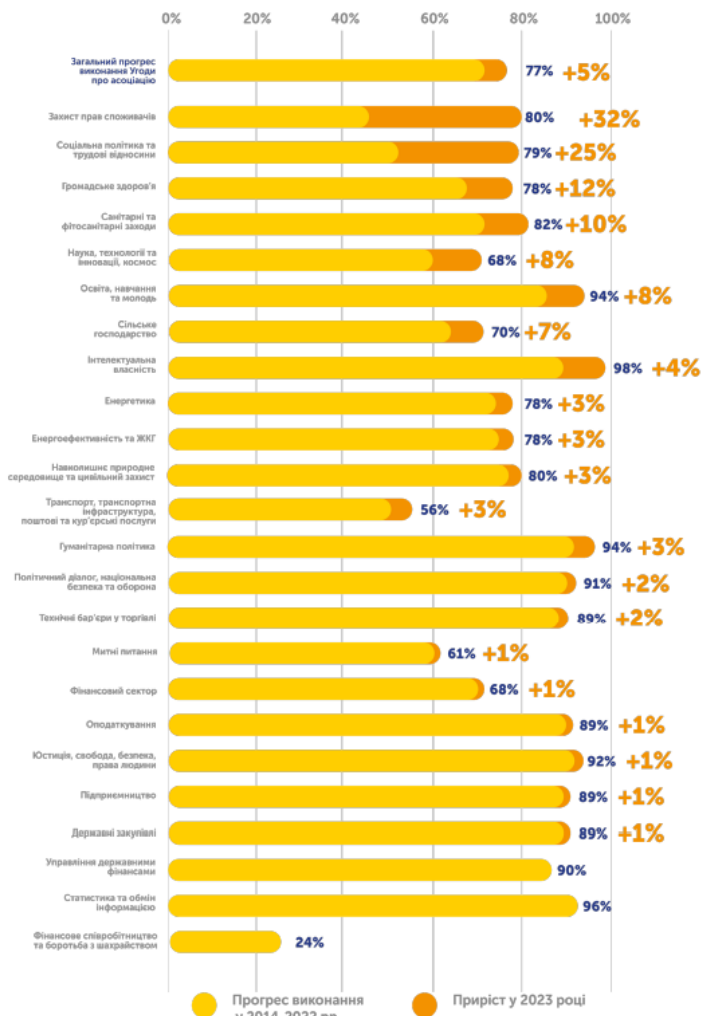
ЗАГАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ ЗА СФЕРАМИ

У Звіті про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік³ прогрес в частині захисту прав споживачів вийшов на перше! місце і становив 80%.

³ Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrayinoyu-ta-YEvropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf>

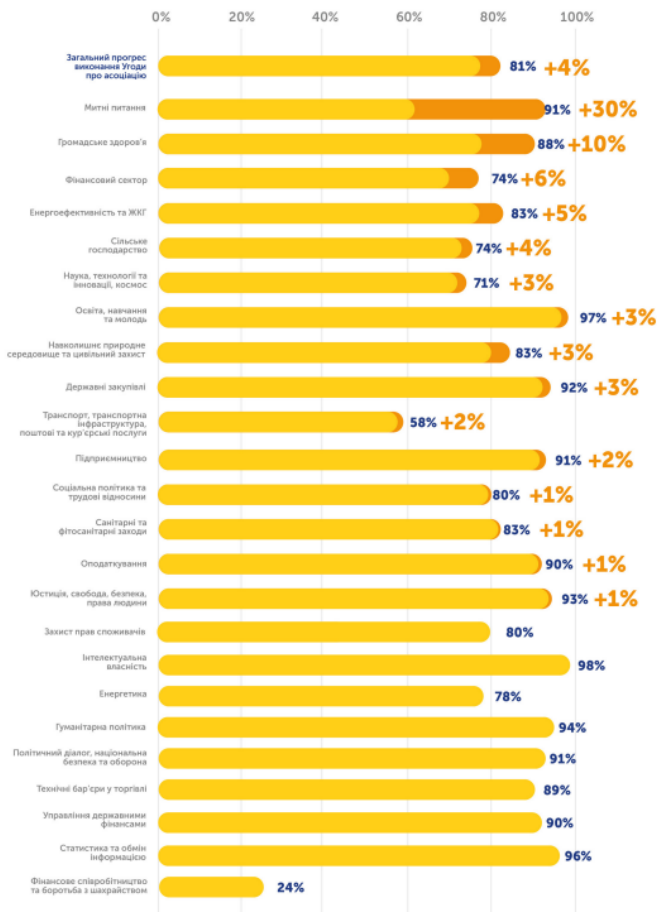
ЗАГАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ ЗА СФЕРАМИ

У Звіті про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2024 рік⁴ ми можемо констатувати, як уже було зазначено вище, прогрес зупинився.

⁴ Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D>

ЗАГАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ ЗА СФЕРАМИ

Яка ж причина? Проаналізувавши веб ресурси Уряду, Держпроспоживслужби, Держстату, неможливо зрозуміти чи існують в Україні незалежні асоціації споживачів та контакти між

0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/zvit-pro-vikonannia-ugodi-pro-asociaciiu-za-2024-rik.pdf

представниками споживачів. Бо саме заохочення розвитку цих процесів також передбачає п. е) статті 415 Глави 20 Асоціації про ЄС⁵.

З метою поживавлення цих процесів під час проведення 7-го засідання Кластера 2 (Промислова та підприємницька політика, гірнича справа і металургія, туризм, космос, законодавство про товариства та корпоративне управління, захист прав споживачів, оподаткування), 22.10.2024, (відеоконференція Брюссель – Київ), сторони крім іншого домовились посилити співпрацю та здійснювати обмін інформацією з метою більш тісного залучення України як країни-кандидата на вступ до ЄС до європейської політики захисту прав споживачів.

Література:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 40, ст. 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

2. Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/news/oprylyudneno-shhorichnyj-zvit-pro-vykonannya-ugody-pro-asotsiatsiyu-ukrayina-yes/>

3. Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrainoyu-ta-YEvropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf>

4. Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/zvit-pro-vikonannia-ugodi-pro-asociaciiu-za-2024-rik.pdf>

5. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20140627#Text

⁵ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20140627#Text

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Чертиков Андрій Володимирович

*студент бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

У сучасних умовах інтеграції та посилення ролі міжнародних правових інститутів кримінальний процес набуває нового змісту й спрямованості. Національні системи кримінального судочинства дедалі активніше взаємодіють із нормами міжнародного права, зокрема з положеннями Європейської конвенції з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Така взаємодія сприяє осучасненню та гуманізації кримінального процесу, формуванню збалансованої моделі, орієнтованої на забезпечення прав і свобод людини. Поглиблення порівняльно-правового аналізу – ще один напрям модернізації кримінального процесу, що дозволяє переймати успішні європейські практики й адаптувати їх до національної правової системи.

Європейська конвенція з прав людини займає ключову роль у формуванні вимог до справедливого кримінального процесу. Як зазначає С. Слінько, її положення стали фундаментом для переосмислення завдань кримінального провадження в Україні, насамперед у контексті забезпечення справедливого суду, презумпції невинуватості, процесуальної рівноваги між сторонами та права на захист. Вчений наголошує, що імплементація конвенційних стандартів суттєво вплинула на судову практику, а також сприяла модернізації законодавства, зокрема у частині забезпечення змагальності процесу та недопущення катувань [1, с. 849–850].

Європейська модель кримінального процесу ґрунтується на гарантійності та пріоритетності прав людини, що відрізняє її від більш репресивних систем минулих історичних етапів. Зміна філософії кримінального судочинства – від каральної до правозахисної – стала можливою саме завдяки зростанню ролі міжнародних актів та їх обов'язковості для держав. Практика ЄСПЛ виступає одним із найпотужніших інструментів впливу на розвиток кримінального процесу.

На думку Д. Макбрайта, ЄСПЛ формує не лише конкретні стандарти допустимості доказів, меж втручання у приватність чи критерії обрання запобіжних заходів, але й створює загальну концепцію справедливого судочинства [2, с. 125]. Суд постійно підкреслює важливість пропорційності, верховенства права та поваги до гідності особи, що змушує держави звужувати репресивні елементи кримінального процесу та посилювати процесуальні гарантії.

Національні системи, зокрема українська, адаптують свої правові механізми під впливом рішень ЄСПЛ у сфері затримання, тримання під вартою, застосування сили, доступу до адвоката, права на мовчання та ефективні засоби правового захисту.

Практика Суду фактично формує універсальний європейський стандарт кримінального провадження, який має бути дотриманий кожною державою-членом Ради Європи.

Історичний розвиток кримінального права у Швейцарії та його вплив на Німеччину на початку XX століття демонструє важливість реформування кримінального процесу на основі сучасних підходів. Л. Шалімов підкреслює значення швейцарського кримінального кодексу як прикладу реформи, спрямованої на гуманізацію системи та впровадження заходів безпеки замість виключно каральних санкцій [3, с. 131]. Цей підхід дозволив переорієнтувати кримінальну політику на індивідуалізацію покарання, соціальну реабілітацію та профілактику правопорушень.

Подібні принципи згодом вплинули на німецьке кримінальне право, що формувалося під впливом європейських тенденцій. Історичний приклад Швейцарії та Німеччини демонструє, що модернізація кримінального процесу завжди була пов'язана з поєднанням правових традицій та інноваційних підходів.

Сучасний кримінальний процес України характеризується складною взаємодією між європейськими правовими стандартами та окремими елементами англо-американської системи.

За дослідженням А. Немцева та М. Ковалю, національний кримінальний процес дедалі більше тяжіє до європейської моделі, однак інститути суду присяжних, роль прокурора, підходи до оцінки доказів частково нагадують американську систему. Автори підкреслюють, що сучасний український кримінальний процес знаходиться у стані

активної євроінтеграції, що вимагає гармонізації процесуальних норм зі стандартами ЄС, зокрема щодо забезпечення прав затриманих, прозорості правосуддя, контролю за діяльністю правоохоронних органів та посилення ролі адвокатури. Такі трансформації сприяють формуванню збалансованої та ефективної моделі кримінального провадження [4, с. 167].

Отже, розвиток кримінального процесу в Україні та у країнах Європи зумовлений поєднанням міжнародних правових стандартів, порівняльно-правових практик і внутрішніх реформ. Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ визначають основні засади справедливого судочинства, а досвід Швейцарії, Німеччини, США та країн ЄС сприяє модернізації кримінального процесу на основі гуманізму та поваги до прав людини. Україна, перебуваючи на шляху інтеграції до європейського правового простору, активно впроваджує міжнародні стандарти, що в перспективі сприятиме зміцненню правової держави та підвищенню ефективності кримінального правосуддя.

Література:

1. Слінько С. В. Кримінальний процес у руслі Європейської конвенції з прав людини. *Форум права*. 2011. № 2. С. 848–852.
2. Макбрайт Д. Права людини та кримінальний процес. Практика Європейського суду з прав людини. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 4. С. 124–126.
3. Шалімов Л. О. Швейцарський кримінальний кодекс як приклад нової кримінально-правової політики. *Правничий вісник Університету "КРОК"*. 2011. Вип. 8. С. 130–134.
4. Немцев А., Коваль М. Кримінальний процес як провідна галузь права у співвідношенні з міжнародними правовими системами ЄС та США. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2024. Т. 11, № 4. С. 167–174.

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

Чуприна Юлія Анатоліївна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри трудового права

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Умови формування Європейського освітнього простору та поступова інтеграція України до Європейського Союзу зумовлюють необхідність докорінного переосмислення підходів до розвитку людського потенціалу у сфері вищої освіти. Одним із ключових чинників забезпечення якості освіти, академічної доброчесності, інноваційності та конкурентоспроможності університетів є ефективна система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. У сучасних європейських політиках саме професійний розвиток академічного персоналу розглядається як стратегічний ресурс модернізації освіти та науки [1; 2].

Метою цього дослідження є аналіз сучасних наукових підходів і європейських політик у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та формулювання узагальнених висновків щодо напрямів удосконалення державної стратегії України в цьому контексті.

Європейський вимір державної стратегії підвищення кваліфікації передбачає узгодження національних механізмів професійного розвитку з принципами Європейського простору вищої освіти (EHEA), рекомендаціями Європейської Комісії, стандартами якості ESG, а також практиками безперервного професійного розвитку (Continuous Professional Development, CPD), які поширені в державах – членах ЄС [3].

У контексті інтеграції України до європейського освітнього простору актуалізується необхідність запозичення та адаптації кращих практик країн ЄС у сфері мотиваційних стратегій. Досвід європейських університетів демонструє ефективність таких підходів, як індивідуалізація навчання, застосування цифрових освітніх технологій, партнерство з роботодавцями, розвиток системи академічного наставництва та забезпечення сприятливого середовища для самореалізації [4, с. 170].

Для України актуальність цієї проблематики посилюється процесами освітніх реформ, цифровізації, післякризового відновлення та потребою гармонізації законодавства і управлінських практик із європейськими підходами. У зв'язку з цим державна стратегія підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників набуває не лише внутрішнього управлінського, а й чіткого євроінтеграційного значення.

У країнах Європейського Союзу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників розглядається як безперервний процес, тісно пов'язаний з академічною кар'єрою, оцінюванням якості викладання та інституційною автономією університетів. Європейські стратегічні документи наголошують на необхідності переходу від епізодичних форм підвищення кваліфікації до системних моделей, інтегрованих у кадрову політику закладів вищої освіти.

Так, процес підготовки педагогічних кадрів у країнах ЄС, з одного боку, визначається загальноєвропейськими стратегічними векторами та політиками, а з іншого – має виражену національну специфіку. Національні відмінності у моделях підготовки педагогів професійного навчання відображують специфічні національні контексти розвитку сфери професійної освіти та навчання. Так, відповідна іспанська модель базується на забезпеченні таких потреб: подолання домінанти індустріального детермінізму у процесі визначення потреби у навчанні та вимог до компетентності, автономність та саморозвиток цільової аудиторії, зв'язок між стратегіями розвитку професійної компетентності персоналу та загальною стратегією підприємства, поєднуваність моделі безперервного розвитку із моделлю управління персоналом підприємства, взаємопов'язаність між програмами підготовки кваліфікованих робітників та потребами регіонального розвитку. Французька модель підготовки педагогів професійного навчання передбачає врахування у процесі підготовки нових розширених функцій педагога професійного навчання (зокрема, відповідальність за організаційний розвиток та процес управління персоналом, соціальна адаптація осіб з особливими потребами) та нових сфер його відповідальності (зокрема оцінювання навчальних результатів, взаємодія із соціальними партнерами, аналіз бізнес-процесів, верифікація результатів). Фінська модель підготовки педагогів професійного навчання зацентрована на диверсифікації функцій педагога професійного навчання (зокрема розвиток існуючих компетентностей учнів, демонстрація експертизи у професійній та педагогічній площинах, фасилітація групової взаємодії) і тренера на виробництві (зокрема організація професійного розвитку працівників, вплив на усвідомлення ними важливості безперервного професійного розвитку, розвиток професійних умінь) [5, с. 62–63].

Важливу роль у цьому процесі відіграють інституційні центри розвитку викладання, програми педагогічної майстерності, міжнародна академічна мобільність, цифрові та міждисциплінарні формати навчання.

Наукові дослідження засвідчують, що саме комплексний підхід до професійного розвитку сприяє підвищенню якості викладання, впровадженню інноваційних методик та формуванню культури якості в університетах [6].

В Україні підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників регулюється нормами законодавства про освіту, вищу освіту та наукову діяльність. Водночас аналіз чинних нормативних актів свідчить про переважно формалізований характер вимог до професійного розвитку, орієнтований на кількісні показники (періодичність, обсяг годин), а не на результати навчання та якість педагогічної діяльності [7].

У контексті євроінтеграції постає завдання переходу до результатно-орієнтованої моделі підвищення кваліфікації, яка визнає різноманітність форм професійного розвитку, стимулює академічну мобільність, забезпечує визнання педагогічних і цифрових компетентностей, поєднує державні та інституційні механізми підтримки. Але без чіткої державної стратегії та фінансових стимулів університети часто не здатні забезпечити сталість програм професійного розвитку.

Одним із ключових елементів європейського виміру підвищення кваліфікації є участь науково-педагогічних працівників у програмах академічної мобільності (Erasmus+, Horizon Europe тощо). Досвід країн ЄС демонструє, що мобільність сприяє не лише підвищенню професійної компетентності, а й трансферу інноваційних педагогічних практик та управлінських моделей [8].

Для України важливо інституціоналізувати результати мобільності, забезпечивши їх офіційне визнання, зарахування в системі підвищення кваліфікації, використання набутих компетентностей у внутрішніх програмах розвитку персоналу.

Сучасні дослідження підкреслюють, що цифрові компетентності стають базовою складовою професійного профілю науково-педагогічного працівника. Європейські підходи орієнтовані на розвиток здатності до змішаного та дистанційного навчання, використання цифрових освітніх платформ, аналітики даних та відкритих освітніх ресурсів [9]. В Україні ж цифровізація освіти потребує системного підкріплення через державні програми підвищення кваліфікації, методичну підтримку та розвиток цифрової інфраструктури університетів.

Державна стратегія підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників повинна розглядатися як складова євроінтеграційної освітньої політики, а не як суто внутрішній управлінський інструмент. Європейський вимір професійного розвитку вимагає переходу від формального підходу до результатноорієнтованої моделі, заснованої на визнанні

компетентностей, якості викладання та індивідуальних освітніх траєкторій.

Інституційна автономія університетів має поєднуватися з державною підтримкою, зокрема через фінансування, стимулювання мобільності та розвиток центрів підвищення кваліфікації. Академічна мобільність і міжнародне співробітництво повинні стати системним інструментом професійного розвитку, результати якого визнаються на національному рівні. Цифрові компетентності є стратегічним пріоритетом державної політики, що потребує інтеграції цифрового навчання в усі програми підвищення кваліфікації.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективна державна стратегія підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у європейському вимірі є ключовою передумовою підвищення якості вищої освіти, зміцнення академічного потенціалу та успішної інтеграції України до Європейського освітнього простору.

Література:

1. European Commission. European Strategy for Universities. Brussels, 2022. URL: <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/communication-european-strategy-for-universities-graphic-version.pdf>
2. Zhang T. Staff development in learning and teaching at European universities. Brussels : European University Association, 2025. URL: <https://www.eua.eu/publications/reports/staff-development-in-learning-and-teaching-at-european-universities.html>
3. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG 2015). Brussels, 2015. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
4. Антонюк В. П. Вища освіта України на шляху інтеграції в європейський освітній простір: досягнення та завдання подальшого розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2 (64). С. 169–182. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/handle/123456789/181200>
5. Системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу : монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко та ін. ; за заг. ред. В. О. Радкевич, О. В. Бородієнко. Житомир : Полісся, 2018. 216 с.
6. Strohmeier S. Digital human resource management: A conceptual clarification. *German Journal of Human Resource Management*. 2020. Vol. 34, № 3. P. 345–365. DOI: 10.1177/23970022200921131
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
8. European Commission. Erasmus+ Programme Guide. Brussels, 2023. URL: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-04/ErasmusplusProgramme-Guide2023-v3_en.pdf.

9. OECD. Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots. Paris : OECD Publishing, 2021. DOI: 10.1787/589b283f-en.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-68>

ЗНАЧЕННЯ КОМПАРАТИВІСТИКИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Яковенко Ірина Сергіївна

*студентка бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Компаративістика (порівняльне правознавство) є важливою складовою юридичної науки, що дозволяє всебічно досліджувати правові системи різних держав та з'ясувати закономірності їхнього розвитку. Особливого значення воно набуває в умовах активного міжнародного співробітництва та процесів правової інтеграції. Вивчення моделей правового регулювання інших країн дає змогу вдосконалити національне законодавство, адаптувати його до європейських стандартів, а також уникати помилок, пов'язаних із механічним запозиченням іноземних норм. Серед науковців, чиї праці стали основою для розвитку компаративістики, варто відзначити І. М. Ситара, В. С. Кахничу, О. І. Харитонову, Є. О. Харитонову, Р. Давида та інших.

Для визначення поняття порівняльного правознавства необхідно звернутися до сучасної наукової доктрини та правових джерел. Так, І. М. Ситар визначає компаративістику як галузь юридичної науки, що досліджує правові системи різних країн шляхом їх порівняння з метою виявлення спільних рис та розбіжностей, визначення особливостей функціонування та розвитку [1, с. 313]. З даного визначення

витікає, що порівняльне правознавство розглядає правову систему в її динаміці, у зв'язку з історичними, політичними та соціальними умовами конкретної держави.

У процесі формування змісту порівняльного правознавства важливе місце займає законодавство України, яке встановлює загальні підходи до побудови правової системи. Наприклад, Конституція України містить норми, що визначають засади верховенства права та гарантують виконання міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою (ст. 9). Це забезпечує можливість адаптації національного законодавства до європейських стандартів та створює нормативну базу для застосування результатів порівняльно-правового аналізу.

У науковій літературі також актуальним є питання розмежування таких понять, як «порівняльне правознавство», «порівняльно-правовий метод», «компаративістика» та «порівняльне право». Частина дослідників вважає, що ці поняття є взаємопов'язаними, однак не тотожними. Порівняльне правознавство охоплює як метод аналізу, так і результат його застосування; порівняльне право є наслідком проведеного аналізу; а порівняльно-правовий метод – інструментом наукового пізнання. Аналогічні підходи застосовуються й в інших сферах права, де розрізняють процес правового регулювання та його наслідки.

Суттєвий вплив на розвиток порівняльного правознавства мають міжнародні нормативні акти. Наприклад, Європейська конвенція з прав людини слугує базою для співставлення національних правових систем у сфері захисту прав людини, а Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи визначають загальні принципи демократичного правосуддя. На практиці українські суди посиляються на рішення Європейського суду з прав людини, порівнюючи норми внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами. Це демонструє приклад застосування порівняльно-правового підходу у правозастосовній діяльності.

Особливого значення набуває визначення та порівняння різних правових систем світу, які свого часу були досліджені Р. Давидом та К. Жоффре-Спінозі, і які базували поділ на історичних, структурних та юридико-технічних критеріях. Ці підходи і зараз використовуються законодавцями при підготовці проєктів законів для врахування зарубіжного досвіду [3].

Практичне значення порівняльного правознавства проявляється також у правотворчості. Під час розробки Цивільного кодексу України активно використовувалися положення Німецького цивільного кодексу (BGB) та Цивільного кодексу Франції (Code Civil). Наприклад, інститут представництва, зміст зобов'язань, структура договорів та підходи до відповідальності мають очевидну схожість із положеннями цих актів. Це є прямим підтвердженням впливу компаративістики на вітчизняне законодавство.

У сфері кримінального права також простежується використання порівняльного аналізу. Під час підготовки проєктів змін до Кримінального кодексу України враховувалися моделі відповідальності за економічні злочини, застосовувані у законодавстві Польщі, Литви та Німеччини. Так само у сфері антикорупційного законодавства було враховано досвід Словаччини та Румунії щодо діяльності антикорупційних органів.

У контексті розвитку правових систем порівняльне правознавство також допомагає визначати оптимальні моделі організації судової влади, структуру адміністративної юстиції та способи захисту прав людини. Наприклад, створення в Україні інституту адміністративних судів стало можливим завдяки аналізу німецької та французької моделей адміністративного судочинства.

З огляду на наведене, порівняльне правознавство виконує функції наукового пізнання правових явищ, інструмента для вдосконалення законодавства, засобу правової гармонізації та джерела практичних рішень для державної політики.

Таким чином, порівняльне правознавство є важливим напрямом юридичної науки, що забезпечує комплексне розуміння правових систем та їх взаємодії. Воно поєднує теоретичні та прикладні аспекти, сприяє розвитку національного законодавства, підтримує процес гармонізації правових норм та забезпечує можливість адаптації до європейських і міжнародних стандартів. Порівняльно-правовий підхід дозволяє уникати помилок під час розробки нових законів, робить правову систему більш стабільною, прогнозованою та ефективною.

Література:

1. Ситар І. М. Природа порівняльного правознавства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 313–316.
2. Кахнич В. С. Загальнотеоретичні аспекти інтегративної функції порівняльного правознавства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. Вип. 12. С. 25–28.
3. Давид Р. Жоффре-Спінозі К. Основні правові системи сучасності. К. : Юрінком Інтер, 2002. 272 с.

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНО-КОМУНІКАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

Ялова Оксана Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри ділової української та іноземних мов
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Активізація інтеграційних процесів у світі загалом та Європі зокрема є характерною рисою сучасного розвитку країн. Навіть ті, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі значний вплив таких процесів [1, с. 467]. І Україна не є винятком.

Ще з часу проголошення незалежності у 1991 році Україна демонструвала прагнення утвердитися на світовій арені як повноправний учасник міжнародних відносин. Європейський шлях нашої держави, входження до складу провідних європейських організацій були і залишаються пріоритетними у реалізації її зовнішньої політики.

Так Президент України П. Порошенко, якого підтримав Голова Конституційного Суду України С. В. Шевчук, на початку 2018 року заявив про намір зафіксувати в преамбулі Конституції України прагнення до членства в ЄС та НАТО. Така позиція України в цілому була обумовлена як відданістю загальнолюдським цінностям, так і прагненням побудувати демократичну, правову державу, яка зможе зайняти гідне місце у європейській сім'ї народів [2, с. 103].

Процес входження України до економічного, політичного, правового, безпекового простору у науковій літературі називається євроінтеграцією, а відповідні дії та кроки держави по входженню у європейське співтовариство вчені визначають як інтеграційні процеси.

На думку українських вчених, євроінтеграція – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, звернення до європейських політичних і культурних традицій. Варто зауважити, що саме Україна стала першою країною СНД, яка уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом від 16 квітня 1994 року, в якій йдеться про механізм взаємодії між нашою державою та ЄС.

Враховуючи положення цієї Угоди, а також Стратегії ЄС щодо України від 14 жовтня 1994 року, Спільної позиції ЄС щодо України від 28 листопада 1994 року, прийняття Радою Міністрів ЄС Плану дій щодо України від 6 грудня 1996 року, відповідні рішення Ради ЄС, декларації та документи ЄС, які стосуються України, та з метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у ЄС 11 червня 1998 року Указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу [3, с. 11].

Процес європейської інтеграції України передбачає реформування багатьох сфер суспільного життя. Однією з найбільш чутливих у цьому контексті є реалізація гуманітарної політики, важливою складовою якої є мовна політика. Об'єктами державної мовної політики є українська мова, групи мов, виділені за різними ознаками; групи носіїв мови; мовні відносини [6, с. 166].

Державна мовна політика є виразником загальнополітичної організації влади, про що свідчить уся попередня історія України. Проте для багатонаціональних держав, якою є і Україна, реалізація мовної політики досить часто призводить до протестних настроїв внаслідок використання цієї теми політиками у власних інтересах. За певних обставин це може призвести до штучного поглиблення мовних конфліктів й, зрештою, стати передумовою до проявів сепаратизму на мовному ґрунті [3, с. 53]. Саме тому мовна політика як елемент єдності гуманітарного простору в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Професор-славіст Фрайбурзького університету Ю. Бестерс-Дільгер зазначає, що до 2009 року на реалізацію мовної політики в Україні впливало дві тенденції. З одного боку спостерігалось прагнення вітчизняного політичного керівництва забезпечити баланс між підтримкою розвитку державної мови та захистом мовних прав національних меншин. З іншого боку – давалася взнаки тенденція ускладнення творення української нації на основі української мови у зв'язку з євроінтеграційними процесами [7, с. 88–89]. Мова йде про те, що прагнення України до членства в Європейському Союзі зумовило необхідність імплементації у вітчизняне законодавство стандартів Ради Європи щодо реалізації мовної політики. Зокрема, важливою складовою цього процесу стала ратифікація у 2003 році Європейської хартії регіональних мов та мов меншин.

Усі держави-учасниці Хартії беруть на себе зобов'язання захищати та пропагувати традиції мови меншин країни в усіх сферах суспільного життя, а саме в освіті, правосудді, в адміністративних органах влади та державній службі, засобах масової інформації, у культурних заходах

та об'єктах, економічному і соціальному житті. Реалізація цих зобов'язань потребує розробки та впровадження відповідної нормативно-правової бази, яка чітко визначає використання мов меншин у різних сферах суспільного життя [8, с. 2].

У лютому 2010 року указом Президента України В. Ющенка було схвалено Концепцію державної мовної політики. У Концепції констатується факт наявності політичних спекуляцій навколо питань використання української мови, що безпосередньо впливає на появу загроз національній безпеці країни, а також ставить під загрозу її суверенітет. Розширення сфери застотування української мови, а також стимулювання процесу формування й захисту національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору визначається Концепцією як шляхи усунення таких загроз.

Події російсько-української війни стали визначальними в процесі мовної самоідентифікації українців. Зокрема, змінилося як ставлення самого суспільства до мового питання, так і рівень консолідації українських політичних та культурних еліт у поглядах на необхідність вживання більш дієвих заходів, спрямованих на захист української мови.

2017 року набрав чинності новий Закон України «Про освіту», у якому закладено нові підходи до використання державної мови та інших мов в організації освітнього процесу у закладах освіти. Стаття 7 цього Закону має на меті забезпечити належне оволодіння державною мовою усіма здобувачами освіти незалежно від їхньої національної приналежності. При цьому положенням Закону передбачено перехідний період імплементації даної статті для осіб, які належать до корінних народів і національних меншин. Це має на меті забезпечити поступове впровадження вивчення предметів українською мовою поряд із мовами національних меншин задля кращої підготовки учнів до навчання державною мовою в закладах середньої освіти.

У 2019 році був прийнятий і підписаний Президентом України П. Порошенком Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Прийняття цього Закону було пріоритетом державної гуманітарної політики. Він не лише визначає статус державної мови, але й регулює її використання у різних сферах суспільного життя. Важливим досягненням цього Закону стало практичне унормування статусу, стандартів, вимог до вживання й розвитку української мови.

Протягом 2016–2018 р. р. Верховною Радою України було прийнято низку законів, спрямованих на зміцнення статусу української мови у сфері засобів масової інформації та освіти. Зокрема, у 2016 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо частини пісень державною мовою

в музичних радіопрограмах і радіопередачах)). У 2017 році набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». Цими законами було впроваджено квоти на частку україномовного продукту на радіо та телебаченні, внаслідок чого суттєво зріс відсоток використання в ефірі вітчизняних теле-та радіопрограм.

Важливо, що такі заходи України щодо забезпечення функціонування української мови не викликали засудження з боку Ради Європи. Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у червні 2023 року оприлюднив заяву, в якій звернув увагу на неприпустимість застосування російською федерацією в якості приводу для агресії факту присутності російської мови в Україні як однієї з мов меншин [8, с. 2]. Комітет експертів також позитивно оцінив зусилля української влади щодо імплементації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Таким чином, важливою складовою формування цілісного гуманітарного простору України в умовах європейської інтеграції є створення сприятливого загальнонаціонального культурно-комунікативного середовища. З цією метою держава приділяє суттєву увагу підтримці не лише української мови, але й створює умови для вільного функціонування мов та культур національних меншин з урахуванням досвіду та практик країн Європейського Союзу.

Література:

1. Савчук К. О. Плюси та мінуси євроінтеграції України. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук.конф., м. Харків, 24 травня 2016 р. Харків, 2016. С. 467–472.
2. Яковюк І., Трагнюк Л., Медеяєв В. Азбука європейської інтеграції. Харків : «Алекс+», 2006. 168 с.
3. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та хвроатлантичну інтеграцію : навчальний посібник – хрестоматія : у 2 частинах / уклад.і коментар: І. В. Артьомов, Д. В. Вітер, Л. І. Загайнова, О. М. Казакевич, О. М. Руденко. Ужгород : Ліра, 2007. Ч. 1 452 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 5).
4. Шульга В. О. Євроінтеграційні здобутки та перспективи. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14959/1/Shulga_407-412.pdf
5. Опанащук Петро. Євроінтеграційні процеси як чинник реалізації мовної політики в Україні. https://eprints.zu.edu.ua/40975/1/Опанащук_1.pdf
6. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 2(88). С. 162–173.

7. Бестерс – Дільгер Ю. Українська мовна політика з 1991 по 2009 рік: Погляд ззовні. *Мова і суспільство* : збірник наукових праць. Львів : ВЦ Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. Вип. 1. С. 88–94.

8 Заява Комітету експертів про правову базу імплементації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. URL: [https://www.coe.int/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%7B%2228993157%22:\[23\]%7D](https://www.coe.int/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%7B%2228993157%22:[23]%7D)

НАПРЯМ 9. ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ПРАКТИКИ. БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-70>

ПРОФЕСІЙНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА АДВОКАТА У МИТНІЙ СФЕРІ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Єфіменко Віктор Дмитрович

*аспірант кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Сучасне правове регулювання інституту правничої допомоги у справах про адміністративні правопорушення залишається недостатньо визначеним, що особливо помітно у митній сфері. Складність митного законодавства, необхідність тлумачення правил ІНКОТЕРМС та процедур визначення митної вартості (статті 57–58 Митного кодексу України) висувають підвищені вимоги до осіб, які надають правову підтримку [1, ст. 57–58].

Ключовою є проблема суб'єктного складу осіб, уповноважених надавати професійну правничу допомогу. У науковій літературі існують дві позиції. Прихильники ліберального підходу вважають, що така допомога може надаватися будь-яким фахівцем із юридичною освітою або досвідом, проте постає питання про підтвердження компетентності таких осіб у стислих процесуальних строках. Також допускається надання допомоги не лише адвокатами, а й іншими правниками, якщо закон прямо не передбачає інакше, хоча одночасно визначає право на допомогу як гарантію саме адвокатської участі.

Більш обґрунтованою є позиція, за якою професійна правнича допомога має здійснюватися лише особами, які систематично виконують таку діяльність і підпорядковуються корпоративним стандартам [2, с. 134]. Надання юридичних послуг особами без професійного контролю суперечить принципам правової держави [3]. Це узгоджується з міжнародними актами – Резолюцією (78) 8 Комітету міністрів Ради Європи, яка визначає, що правова допомога надається лише адвокатами, допущеними до практики відповідно до національного законодавства [4], а також Основними положеннями ООН про роль адвокатів.

Водночас частина перша статті 271 КУпАП передбачає можливість участі у справі як адвоката, так і «іншого фахівця у галузі права» [5]. Відсутність законодавчого визначення цього поняття, механізмів контролю й відповідальності не гарантує належного рівня захисту, що суперечить обов'язку держави забезпечити ефективний правовий захист [6].

Отримувачами правничої допомоги згідно зі статтями 268–270 КУпАП є:

- особа, щодо якої ведеться провадження;
- потерпілий [5].

Дискусійним є питання про розширення кола таких осіб. Пропозиція надати право на допомогу органам влади є необґрунтованою, натомість право свідків на правову підтримку доцільне, оскільки чинне законодавство його не передбачає. Це суперечить міжнародним стандартам і створює ризики порушення права на захист, особливо коли свідка згодом визнають порушником.

Література:

1. Митний кодекс України : Закон України № 4495-VI від 13 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
2. http://lsej.org.ua/6_2023/28.pdf
3. Скасування адвокатської монополії позбавить більшість громадян професійного захисту – Валентин Гвоздій. URL: <https://unba.org.ua/news/5084-skasuvannya-advokats-koi-monopolii-pozbavit-bil-shist-gromadyan-profesijnogo-zahistu--valentin-gvozdij.html>
4. Резолюція (78) 8 Комітету Міністрів щодо юридичної допомоги та консультацій від 02.03.1978 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rez_78_8_1978_03_02.pdf
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073. *Відомості Верховної Ради України*. 1984, додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : рішення Конституційного суду України від 16 листопада 2000 року Справа № 1-17/2000. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00/paran54#54>
7. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
XVIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

24 грудня 2025 р.

Підписано до друку 25.12.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 15,18. Тираж 100. Замовлення № 0126-009.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.